Finlandssvensk antifascism, äktfinsk fascism

Finlandssvenskt avståndstagande från fascism och äktfinska hot
med utgångspunkt i Svenska dagen-tal 1938, 1939 och 1945

Antonia Nyström

Matrikelnummer: 41789

Avhandling pro gradu i nordisk historia

Handledare: Johanna Ilmakunnas & Matias Kaihovirta

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi

2023

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Nordisk historia	
Författare: Antonia Nyström	
Arbetets titel: Finlandssvensk antifascism, äktfinsk fascism. Finlandssvenskt avståndstagande från fascism och äktfinska hot med utgångpunkt i Svenska dagen-tal 1938, 1939 och 1945.	
Handledare: Johanna Ilmakunnas	Handledare: Matias Kaihovirta

Abstrakt:

Liksom i flera andra europeiska länder under mellankrigstiden uppkom i Finland ett antal antidemokratiska, antiparlamentariska och antisocialistiska fascistiska rörelser som ville upprätta en stark och etniskt enhetlig stat. I Finland kom en stor del av de fascistiska rörelserna att genomsyras av äktfinska tankeströmningar, innefattande en stark antisvenskhet och ett mål att göra landet enspråkigt finskt. Samtidigt uppkom, likt i andra länder, en mobilisering bakom antifascismen där aktörer från både den politiska vänstern och högern ingick.

I avhandlingen studeras med utgångspunkt i Svenska dagen-tal från år 1938, 1939 och 1945 hur finlandssvenskar förhöll sig till och tog avstånd från fascism, särskilt i Finland men även utomlands, samt hur de lyfte fram äktfinska hot mot finlandssvenskheten. Som kompletterande källmaterial används åsiktsbaserade tidningstexter från fem svenskspråkiga tidningar i Finland. En viss tyngdpunkt har lagts på borgerliga aktörers ställningstaganden, men även den politiska vänsterns syn på fascism framgår. I avhandlingen används en begreppshistorisk infallsvinkel, och det antifascistiska ställningstagandet synliggörs genom begrepp som erfarenhetsrum och förväntningshorisont samt genom studiet av vilka ord och begrepp som knöts till antifascismens, fascismens, finlandssvenskhetens och finskhetens semantiska fält och nät.

Analysen är indelad i tre tematiska delar. I den första diskuteras tankar kring hur både fascism och kommunism kunde uppfattas som ett hot mot samma värden samt huruvida talarna betraktade fascismen som ett inrikes- eller utrikespolitiskt problem. I den andra tematiska delen studeras hur fascismen framställdes som ett hot mot minoriteter och i en nationell kontext särskilt mot finlandssvenskarna. I den sista analysdelen diskuteras hur tankar om att finlandssvenskarna hade en form av goda inneboende egenskaper som gjorde dem mindre mottagliga för den fascistiska ideologin framgår i talen, och hur finlandssvenskarna därigenom framställdes som antifascister.

Slutsatser som framgår är att fascismen uppfattades som ett starkt hot mot minoriteter och ideologin som förbunden med minoritetsförtryck. Genom äktfinskheten, som uppfattades vara och användes som synonym för den inhemska fascismen, fick minoritetsförtrycket en konkret prägel för finlandssvenskarna, vilket gjorde att finlandssvenskarnas existens och framtid upplevdes hotad. Talarnas antifascistiska ställningstagande innebar dels mer allmänt omhuldade former av antifascism, som försvaret av demokrati, rättsstaten och medborgerliga friheter, dels fanns det mer specifikt finlandssvenska former av antifascism. Framställandet av finlandssvenskarna som givna antifascister, genom hänvisningar till språkgruppens säregna egenskaper som ansågs ha gjort dem mindre benägna att lockas av eller immuna mot fascism, blev sålunda en integrerad del av talarnas antifascistiska ställningstagande. Skiljegörandet av svenskt och finskt i Finland utifrån ett kulturbärartankesätt blev likaså ett centralt inslag i denna form av finlandssvensk antifascism.

Nyckelord: Antifascism, fascism, finlandssvenskar, finlandssvenskhet, äktfinskhet, Svenska dagen, 1900-tal, minoriteter, minoritetsförtryck, minoritetsnationalism, begreppshistoria	
Datum: 2.5.2023	Sidoantal: 105 (inkl. bilaga)

Innehållsförteckning

Förkortningar **1**

1 Inledning **2**

Syfte och frågeställning 4

Källmaterial och urval 5

Teoretiska perspektiv och metod 9

Begreppen fascism och antifascism 9

Begreppshistoria som metod och teoretiskt perspektiv 13

Kvalitativ närläsning som kompletterande metod 16

Tidigare forskning 17

2 Svenska dagen, ”finlandssvenskar” och talare **21**

Användningen av termen finlandssvensk och begreppet svenskhet 21

Bygdesvenskhet och kultursvenskhet – finlandssvenskars syn på svenskt och finskt samt svenskans plats i samhället 24

Svenska dagens talare 25

3 Svenska dagen med krig i tankarna **30**

Talens teman – en kortfattad översikt 30

Försvar av demokrati och frihet – fascismen eller kommunismen som hot? 31

Fascism – ett utrikes- eller inrikespolitiskt problem? 33

Från nationell till finlandssvensk samling – språkstridens nedtoning och återkomst 34

4 Det äktfinska och fascistiska hotet **39**

Den europeiska fascismen och minoriteter 39

”[E]n osmaklig och fördärvsbringande ultrafinsk hurrapatriotism” – den inhemska fascismen 42

Hotbilderna mot finlandssvenskar 47

Äktfinskheten och antisvenskheten – mer än förfinskning av samhället 51

”[D]en aldrig vilande äktfinska agitationen” – hotbilder efter andra världskriget 57

Kapitelsammanfattning 63

5 Den ”svenska själsarten” – finlandssvenskt avståndstagande från fascism **65**

Finlandssvenskarnas egenskaper – ”Vad som brister i kvantitet måste vi ersätta i kvalitet” 66

Talen 1945 – finlandssvenskarna som antifascister 69

Patriotism – finlandssvenskar eller äktfinska fascister som illojala? 76

Finlandssvenskarna som länk till Norden och väst 80

En enig, antifascistisk finlandssvenskhet – en konstruktion eller verklighet? 85

Kapitelsammanfattning 89

6 Sammanfattning och slutsatser 91

Käll- och litteraturförteckning 95

Tidningar 95

Forskningslitteratur 95

Hemsidor 99

Bilaga 1. Svenska dagens talare och reportagens tidningsrubrik 100

Förkortningar

ABL – *Arbetarbladet*

AKS – Akademiska Karelen-Sällskapet

DFFF – Demokratiska förbundet för Finlands folk

Folktinget – Svenska Finlands folkting

HBL – *Hufvudstadsbladet*

IKL – Fosterländska folkrörelsen (fi. Isänmaallinen Kansanliike)

SDP – Finlands Socialdemokratiska Parti

SFP – Svenska folkpartiet

SFS – Samfundet Finland-Sovjetunionen

VBL – *Vasabladet*

ÅU – *Åbo Underrättelser*

1 Inledning

”Med seende ögon drogs de [finlandssvenskarna] mot avgrunden fjättrade vid ett av propagandalögner förblindat folk.” Så beskrev Helmer Smeds de senaste årens politiska utveckling i Finland i sitt tal på Svenska dagen-festen i Vasa år 1945. I talets fortsättning beskrev han hur finlandssvenskarna under den senaste tiden upplevt en känsla av otrygghet som minoritet och hänvisade till den ”aldrig vilande äktfinska agitationen”.[1]

Den sedan länge men med olika intensitet förda språkstriden hade mattats av inför vinterkrigets utbrott 1939, men ett drygt år efter fortsättningskrigets slut var avspänningen inte längre något att räkna med. På finlandssvenskt håll upplevdes förfinskningshoten igen aktuella, men efterkrigstidens utmaningar gjorde att språkgruppernas åsiktsskillnader inte utvecklades till en öppen konflikt.[2] I tal från Svenska dagens festligheter år 1945 framgår tydligt att de extremnationalistiska rörelser som fått inflytande över landets samhälle och politik, och som enligt talarna särskilt fått uppslutning på finskspråkigt håll, upplevts som en stor utmaning för och hot mot den svenskspråkiga minoriteten och landets demokrati.[3]

Fascismen exkluderades länge från den historiska bilden av Finland, mycket eftersom den inte passade in i det nationella historiska narrativ som skapades efter vinter- och fortsättningskriget. Vid nämnande har den finländska fascismen sällan jämförts med den europeiska, trots att den i själva verket var en tydlig del av en större europeisk trend och utvecklades i samklang med de övriga fascistiska rörelserna i Europa. Trots att fascisterna inte lyckades genomföra sina planer i Finland – statskuppsförsöken och statskuppsplanerna misslyckades, antisemitismen och planerna på koncentrationsläger genomfördes aldrig och diktatorerna blev aldrig tillsatta – var den inte frånvarande. I Finland uppkom under 1920- och 1930-talet ett trettiotal fascistiska organisationer som, trots nationella särdrag, återspeglade den europeiska fascismen.[4]

Få av de fascistiska organisationerna i Finland blev långlivade. Många av dem tampades med interna stridigheter med åtföljande splittringar, och de flesta hade ett tämligen litet medlemsantal. Samtidigt nådde några fascistiska rörelser stora politiska framgångar och fascismen påverkade den politiska kulturen och det politiska samtalet i landet, innebärande ökat utrymme för kritik av demokrati, parlamentarism och individens frihet. Fascismens inflytande

[1] ”Vad som brister i kvantitet måste vi ersätta i kvalitet.”, *Vasabladet* (*VBL*) 7.11.1945, s. 1.
[2] Henrik Meinander, *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015* (Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Bokförlaget Atlantis, 2016), s. 122–123; Markku Mattila, ”Det får ej finnas dåliga svenskar i detta land! Rasbiologi och rashygien som vetenskapliga vapen i språkstriden i Finland”. Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016), s. 280–281.
[3] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet förutsättning för svenskhetens liv.”, *Hufvudstadsbladet* (*HBL*) 7.11.1945, s. 3, 7; ”Också vi folkdemokrater är redo till positivt svenskt samarbete”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1–2; ”Den svenska kulturens bevarande i Finland har varit av ett oskattbart värde.”, *Åbo Underrättelser* (*ÅU*) 7.11.1945, s. 1, 3.
[4] Aapo Roselius, Oula Silvennoinen & Marko Tikka, *Svart gryning. Fascismen i Finland, 1918–44,* övers. Mattias Huss (Helsingfors: Bonnier Rights Finland, 2018), s. 9, 15–19, 206; Henrik Ekberg, *Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944* (Helsingfors: Henrik Schildts förlag, 1991), s. 19–23.

var i praktiken större än vad valstatistiken och medlemsantalen visar, och den uttalade fascismen representerade endast en liten del av dess verkliga inflytande.[5]

Bland de mest framträdande rörelserna med bredast förankring bland allmänheten kan nämnas Akademiska Karelen-Sällskapet (AKS), Lapporörelsen och dess arvtagare Fosterländska folkrörelsen (IKL, fi. *Isänmaallinen Kansanliike)* samt Frihetskrigets frontmannaförbund. Rörelserna tog under hela sin existens avstånd från fascism och nationalsocialism som benämning på sin politik, trots att de i praktiken förde en fascistisk politik. IKL inträdde i riksdagen 1933 och blev den finska fascismens viktigaste politiska kanal. Rörelsens politiska program var en sammansmältning av många andra fascistiska rörelsers tankar. IKL ville skapa ett starkt och socialistfritt samt politiskt och etniskt enhetligt Finland, i längden införa en enpartistat samt säkra det man ansåg sig ha vunnit i inbördeskriget. Därtill präglades IKL, likt största delen av de övriga fascistiska rörelserna i Finland, av en stark äktfinskhet med en total förfinskning av landets offentliga liv som mål och drömmar om ett Stor-Finland.[6]

Medan första världskriget utgjorde en grogrund för fascistiska rörelser i Europa, var det särskilt inbördeskriget 1918 som utgjorde en betydande bakgrundskontext för de fascistiska rörelserna i Finland. Efter kriget var landet djupt splittrat, såväl socialt som ideologiskt. Till skillnad från den segrande vita sidans förväntningar efter kriget låg den politiska makten inte hos den borgerliga högern, utan hos en center-vänsterkoalition. Det bidrog till en frustration bland de vita veteranerna som ansåg att kommunisterna hotade det som uppnåtts år 1918. Det var även i de vita missnöjda kretsarna som de fascistiska rörelserna inledningsvis hade sitt stöd.[7]

Under 1920-talet uppfattades kommunismen som ett större hot än fascismen bland borgerliga, och kommunisterna var den fiendebild som de fascistiska rörelserna kunde använda för att få stöd från den mer moderata borgerligheten. Under årtiondet växte antikommunismen till en landsomfattande rörelse som förenade nästan hela det politiska fältet, även över språkgränserna. Då de fascistiska rörelserna under 1930-talet visade sig inta en allt mer antidemokratisk inställning skedde däremot ett avståndstagande till dem på moderat borgerligt håll. Antikommunismen förblev dock en del av både den liberala och konservativa finländska antifascismen. Tysklands och Italiens motgångar i andra världskriget i kombination med svårigheterna under fortsättningskriget resulterade i ett gradvis svalnande intresse för fascism i Finland. De fascistiska organisationerna förbjöds genom vapenstilleståndet med Sovjetunionen år 1944, vilket innebar slutet för de fascistiska rörelsernas legala verksamhet i landet. I praktiken hade de flesta rörelsers verksamhet upphört redan tidigare.[8]

---

[5] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 171, 207, 209, 222; Kasper Braskén, Matias Kaihovirta & Mats Wickström, ”Antifascismen i Norden: ett nytt forskningsfält”, *Historisk tidskrift för Finland* (2017:1), s. 11–12; Matias Kaihovirta & Mats Wickström, ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism i Finland. Karl H. Wiik och Eirik Hornborg inför Lapporörelsen” *Historisk tidskrift för Finland* (2017:1), s. 43.

[6] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 17–18, 193, 196–201, 206, 235, 260, 296; Braskén, Kaihovirta & Wickström, ”Antifascism i Norden”, s. 12.

[7] Jenni Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism, 1922–1932”. Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections* (London, New York: Routledge, 2019), s. 40, 42; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 51 – 59, 71, 79, 133; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare*, s. 291.

[8] Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 40–41, 46–47; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 16–17, 98–100, 132, 140, 197, 225, 319–321; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 276.

Syfte och frågeställning

Avhandlingens övergripande tema är hur finlandssvenskar[9] förhöll sig till fascism och antifascism, huvudsakligen i Finland men även utomlands, med utgångspunkt i tal som hölls under Svenska dagen år 1938, 1939 och 1945. Medan det finns tämligen uttömmande forskning om fascismens och nazismens historia i Norden och Finland, har den nordiska antifascismen förblivit ett betydligt mindre utforskat tema. Därtill har den europeiska forskningen om antifascism förbisett de nordiska länderna och frågan om hur antifascismens uttryck såg ut i nordiska rörelser och politiska kontexter har länge förblivit obesvarad.[10]

Vidare har forskningen om den nordiska antifascismen främst varit en del av arbetarrörelsens egen historieskrivning, och den finländska antifascismen en del av kommunisternas egen historieskrivning. Frånvaron av bredare forskning påvisar dock inte en faktisk frånvaro av antifascistisk mobilisering. Relativt nyligen utkommen litteratur om den nordiska antifascismen, exempelvis *Historisk tidskrift för Finlands* temanummer om antifascism i Norden och antologin *Anti-fascism in the Nordic Countries,*[11] har som medvetet mål att fylla luckorna i forskningen och visa på den politiska heterogeniteten i motståndet mot fascism.[12]

Med avhandlingen deltar jag i arbetet att fylla de luckor som finns i forskningen om antifascism i Finland, vilket bidrar till avhandlingens, dess syftens och temans relevans. Syftet är att belysa om, hur och varför finlandssvenskar engagerade sig i det antifascistiska motståndet. Därigenom belyses även hur den politiska utvecklingen i Finland, med fokus på äktfinskhet och fascism, såväl före som under och strax efter andra världskriget upplevdes som ett hot mot finlandssvenskarna och det svenska språkets ställning i landet. Språkfrågan, det vill säga striderna om vilken plats det svenska språket skulle ha både i det privata och offentliga Finland, utgör följaktligen en viktig kontext. Eftersom källmaterialet representerar både den politiska högern och vänstern kan avhandlingen även ses som ett bidrag till försöken att skapa en mer heltäckande bild av det antifascistiska motståndets bredd. I avhandlingen förekommer ett visst fokus på borgerlig antifascism, ett fokus som följer på valet av grundläggande källmaterial.

Av särskilt intresse är hur Svenska dagen-talarna i sitt avståndstagande till fascismen hänvisade till faktorer relaterade till sin situation som finlandssvenskar. Därigenom synliggörs hur förhållandet mellan den finskspråkiga majoriteten och den svenskspråkiga minoriteten begreppsliggjordes inom den finländska antifascismen. Att avhandlingen uteslutande fokuserar på finlandssvensk antifascism motiveras med att den fått mindre uppmärksamhet inom tidigare forskning. Även förhållandet mellan nationella minoriteter och fascism respektive antifascism är ett tema som förblivit marginellt inom såväl nationell som internationell forskning.[13]

---

[9] Här kan noteras att jag kontinuerligt använder termen finlandssvensk för att benämna den svenskspråkiga befolkningen i Finland, trots att termen inte var etablerad under den period jag undersöker. Se vidare kapitel 2 för en diskussion av begreppet och dess historia.

[10] Kasper Braskén & Johan A. Lundin, ”Introduction”. Braskén, Copsey & Lundin, (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries,* s. 1–2; Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism”, s. 45.

[11] *Historisk tidskrift för Finlands* temanummer Antifascism i Norden (2017:1); Braskén, Copsey & Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*.

[12] Braskén, Kaihovirta & Wickström, ”Antifascismen i Norden”, s. 5; Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratiskt och konservativ antifascism i Finland”, s. 45–46; Braskén & Lundin, ”Introduction”, s. 3–5.

[13] Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism”, s. 47.

Med utgångspunkt i ovannämnda syften formulerar jag följande huvudsakliga frågeställning: hur framgår tankar kring fascism och äktfinskhet i talen på Svenska dagen 1938, 1939 och 1945 och på vilket sätt tog talarna avstånd från fascismen och fascistiska rörelser i Finland? I besvarandet av den huvudsakliga frågeställning aktualiseras en rad mer avgränsade och konkreta underfrågor. Hur sammankopplades fascism med äktfinskhet och på vilket sätt upplevdes fascismen och äktfinskheten som ett hot mot finlandssvenskarna? Hur sammankopplades den svenskspråkiga minoriteten i Finland med en antifascistisk inställning? Vilka hotbilder upplevde man att det fanns mot finlandssvenskarna före och strax efter andra världskriget? I den sistnämnda frågan aktualiseras särskilt temat om de karelska flyktingarna som en ny hotbild efter kriget.

Indirekt leder alla ovannämnda forskningsfrågor till tematiken om hur finlandssvenskar förhöll sig till, såg på och talade om den finskspråkiga befolkningen samt upprätthållandet av tanken om finlandssvenskarna som överlägsna i förhållande till den finskspråkiga befolkningen. De konkretiserande underfrågorna bidrar till förståelsen av varför finlandssvenskar tog avstånd från fascismen och hur deras avståndstagande kan ses som en del av den nationella politiska kontexten. Därtill belyser underfrågorna varför det är relevant att studera specifikt finlandssvenskars antifascistiska ställningstaganden.

Avslutningsvis bör noteras att det huvudsakliga syftet inte är en explicit jämförelse mellan talen och det övriga källmaterialet 1938, 1939 och 1945. Trots det förekommer viss jämförelse i syfte att framhäva likheter och skillnader i källmaterialets innehåll. Genom att framhäva både likheter och olikheter i synen på fascism och äktfinskhet samt vilka frågor som ansågs aktuella för finlandssvenskarna uppnås en bättre helhetsförståelse av de antifascistiska ställningstagandena på svenskt håll i Finland.

Källmaterial och urval

Det huvudsakliga källmaterialet utgörs av talen som hölls under Svenska dagens fester år 1938, 1939 och 1945 i Åbo, Vasa och Helsingfors. Talen ingick i reportagen om Svenska dagen-festerna i de svenskspråkiga dagstidningarna *Åbo Underrättelser, Hufvudstadsbladet, Vasabladet* och *Folktidningen.* Talen kompletteras med ett antal andra tidningstexter som publicerats i nämnda tidningar samt *Arbetarbladet.* Tidningstexterna består av insändare och kolumner, det vill säga mer åsiktsbaserade texter än direkt nyhetsrapportering. Tidningsmaterialet har uteslutande studerats i sin digitaliserade form, tillgängligt via Nationalbibliotekets digitala tidningssamlingar.[14]

Reportage från Svenska dagen-festerna i Helsingfors, Åbo och Vasa, inklusive talen eller delar av dem, ingick även i andra svenskspråkiga dagstidningar i landet. Att jag i avhandlingen valt att avgränsa mig till ovannämnda tidningars återgivning av talen motiveras av att de hade de mest omfattande reportagen från festerna och därmed ofta återgav en längre version av de tal som analyseras i avhandlingen. *Hufvudstadsbladet* var därtill under perioden den största och synligaste svenskspråkiga tidningen i Finland, med spridning till svenskspråkiga i stora delar

[14] Nationalbibliotekets digitaliserade tidningar, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>, hämtad 21.10.2022.

av landet – även områden där finlandssvenskarna var en klar minoritet. *Vasabladet* å sin sida var en betydande regional tidning med starkt fotfäste i Vasa med omnejd, men hade även spridning i stora delar av det svenskspråkiga Österbotten. *Åbo Underrättelser* var till antalet upplagor en betydligt mindre tidning, med prenumeranter i Åbo och Åboland. *Arbetarbladet* och *Folktidningen* används i avhandlingen för att inkludera den vänstersinnade pressen. Båda var partipolitiska tidningar och fungerade som svenskspråkigt språkrör för Finlands svenska socialdemokrater respektive Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF).[15]

Att just Svenska dagens festligheter år 1938, 1939 och 1945 har valts ut som objekt för analysen är ett medvetet val som förtjänar en diskussion, eftersom Svenska dagen även firades åren 1940–1944. De i avhandlingen studerade åren ger intressanta insikter i hur fascismen uppfattades och begreppsliggjordes samt hur förhållandet till fascismen förändrades på svenskt håll i Finland vid tiden kring andra världskriget – något som gör att de är väl lämpade för avhandlingens frågeställning. Annorlunda uttryckt kunde man säga att talen som hölls före världskrigets utbrott, strax före Finland drogs in i kriget respektive efter andra världskrigets slut och då visst avstånd till kriget mot Sovjetunionen hade etablerats, alla representerar något nytt i synen på, förhållandet till och avståndstagandet från fascismen. Motiveringen till avgränsningen är följaktligen att de för avhandlingen utvalda åren representerar intressanta brytpunkter i hur talarna såg på fascismen och hoten mot finlandssvenskarna, samtidigt som de påvisar en kontinuitet. Talen som hölls 1940–1944 behandlade teman som inte bidrar med något nytt till avhandlingens syfte och besvarandet av frågeställningarna, på grund av dess tydliga fokus på kriget och osäkerheten i Europa och Finland. Talen från år 1939 kan därtill ses som tongivande för de följande krigsårens talinnehåll och -teman.

Talen som hölls under Svenska dagen 1945 fungerar som utgångspunkt, och en viss tyngdpunkt har därför lagts på dem i analysen. Motiveringen till detta är att talen år 1945 hade en mera tillbakablickande karaktär, vilket innebär att de på ett tacksamt sätt synliggör en bredare uppfattning om fascismen samt hur finlandssvenskarna och svenskan hade upplevts som hotade. Därtill utgör beskrivningar av finlandssvenskarna som en antifascistisk minoritet en gemensam nämnare för alla de tal som i avhandlingen analyserats från år 1945, vilket bjuder in till kontextualisering och problematisering kring huruvida ett tydligt avståndstagande till fascismen verkligen var så självklart redan före utgången av andra världskriget stod klar.

Talen 1938 och 1939 utgör i sin tur intressanta kontraster till 1945, vilket motiverar deras relevans som källmaterial. Mellan åren 1938 och 1945 framträder intressanta kontraster i uppfattningar om fascismen som en inrikes- eller utrikespolitisk fråga, medan talen 1939 tematiskt skiljer sig från båda de tidigare nämnda årens tal med ett tydligare fokus på tankar kring nationell enighet. Därigenom synliggör nämnda års tal även vad som ansågs vara de mest akuta politiska frågorna bland finlandssvenskar under en viss period och hur talen på så vis var

[15] Meinander, *Nationalstaten,* s. 90–91; Päiviö Tommila, Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas (toim), *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985* (Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988), s. 32–33, 84–85, 143–147; Päiviö Tommila, Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas (toim.), *Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinna – Övermarks Tidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985* (Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988), s. 244–246, 309–313.

en del av en större samhällelig och politisk kontext. Samtidigt belyser talen även politiska frågor och teman som upplevdes aktuella på nationell nivå.

På Svenska dagen-festerna hölls alltid två tal – ett så kallat hälsningstal och ett festtal. Till innehåll, form och utrymme i reportagen finns det stora variationer mellan hälsningstalen. Vissa återges i sin helhet, medan andra nästan inte alls återges. I de fall där hälsningstalen är återgivna och innehållsmässigt är mera än ett välkomsttal har de ändå getts lika mycket vikt i analysen som festtalen. Följaktligen används 14 tal som källmaterial. Noteras bör dock att talen använts olika mycket i analysen, där vissa endast nämns ett fåtal gånger medan andra lyfts fram frekvent. Det sammanhänger dels med talens längd, det vill säga att vissa är mycket kortfattat återgivna i reportagen, dels med att talen innehållsmässigt var olika och därför varit olika mycket relevanta för frågeställningarna i avhandlingen.

Av de tal som används som källmaterial är fyra från år 1938: Fredrik Valros och Tor Thermans tal i Helsingfors, P. O. von Törnes tal i Åbo samt Karl Ekmans tal i Vasa. Fem tal analyseras från år 1939: Ernst von Borns och Karl Ekmans tal i Helsingfors, Erik Hofmans och Eirik Hornborgs tal i Åbo samt Ragnar Krooks tal i Vasa. De resterande fem talen som analyseras är från år 1945: Ole Eklunds och Fredrik Valros tal i Helsingfors, Gunnar Henrikssons och Hugo E. Pippings tal i Åbo samt Helmer Smeds tal i Vasa.[16] Samtliga talare, förutom Eklund som representerade DFFF och Henriksson som representerade Finlands Socialdemokratiska Parti (SDP), var representanter för Svenska folkpartiet (SFP). Närmare bakgrundsinformation om talarna diskuteras i kapitel 2 för att placera deras ställningstaganden i ett samhälleligt och politiskt sammanhang.

I tidningspolemik som uppstod kring ett av talen år 1938 framgår att talarna själva skrev och fick bestämma över innehållet i sitt tal. SFP:s centralstyrelse varken granskade eller godkände talen.[17] Talen bör därför förstås som att först och främst representera den enskilda talarens åsikter, ställningstaganden och eventuella agenda – något som bör beaktas i både analysen och slutsatserna i avhandlingen. Samtidigt är det för avhandlingens frågeställningar, att förstå varför finlandssvenskar tog avstånd från fascism och varför fascismen upplevdes som ett hot, en i viss mån relevant fråga huruvida talen kan anses representera allmänhetens åsikter och följaktligen i vilken mån de antifascistiska ställningstagandena i talen kan ses som grund för slutsatser om mer än enskilda individers antifascism.

Av central betydelse här är att talen riktade sig till den finlandssvenska allmänheten under en festdag – något som kan tänkas antyda att talarnas tankar hade en förankring bland allmänheten. Därtill var flera talare folkligt valda politiska representanter, vilket torde innebära att de hade ett stöd för sina tankar (se vidare kapitel 2). Att reportagen återgavs i sin helhet eller i avkortad form i flera finlandssvenska dagstidningar talar även för att talen nådde en bredare finlandssvensk allmänhet. År 1945 sändes dessutom delar av huvudfesten i Åbo, däribland Pipping tal, i radio.[18] Dock bör observeras att Svenska dagen fram till 1942 var en festdag

[16] Se bilaga 1 för en sammanställning över vilket år och i vilken stad de olika talarna höll sina tal, samt under vilken tidningsrubrik talen återfinns.
[17] Ernst von Born & Karl Ekman, ”Från allmänheten. Svenska dagens festtal.”, *HBL* 9.11.1938, s. 14.
[18] ”Högtalaren idag”, *HBL* 6.11.1945, s. 5.

arrangerad av SFP och främst riktad till partiets anhängare.[19] Talen under festligheterna 1938 och 1939 kan därför inte anses spegla åsikterna bland vänstersinnade finlandssvenskar. Noteras kan även att majoriteten av talen som används som källmaterial i avhandlingen fortfarande 1945 hölls av representanter för SFP. I avhandlingen föreligger följaktligen ett visst fokus på borgerliga finlandssvenskars antifascism och reaktioner på fascism.

Övrigt tidningsmaterial utgör ett viktigt kompletterande källmaterial, eftersom det därigenom varit möjligt att komma åt allmänhetens åsikter kring teman som berördes i talen. Genom att förutom de borgerliga tidningarna *Åbo Underrättelser, Hufvudstadsbladet* och *Vasabladet* även använda texter som publicerats i DFFF:s svenskspråkiga språkrör *Folktidningen* och socialdemokraternas svenskspråkiga språkrör *Arbetarbladet* har det varit möjligt att inkludera de vänstersinnade finlandssvenskarnas åsikter om aktuella frågor. För samtliga år har ett antal texter publicerade i ovannämnda tidningar under huvudsakligen första hälften av novembermånad, det vill säga kring tiden för Svenska dagen, valts ut. Den gemensamma nämnaren i texterna är att de tangerar teman som svenskhet, äktfinskhet, fascism och Svenska dagen. Från *Folktidningen* används endast material från år 1945, eftersom tidningen grundades först år 1944.[20]

Det mest centrala källmaterialet vid sidan av talen utgörs av texter som årligen publicerades i tidningarna inför eller på Svenska dagen. I texterna behandlades centrala frågor för finlandssvenskarna, exempelvis svenskhetens ställning och hotbilder. Även reaktioner på talen som hölls under Svenska dagen utgör ett viktigt kompletterande källmaterial. Särskilt Thermans tal i Helsingfors 1938 väckte starka reaktioner bland finlandssvenskarna, och den efterföljande debatten fick utrymme i både vänster- och högertidningar. Reaktionerna har varit viktiga i problematiserandet av huruvida talen verkligen representerade allmänhetens åsikter.

Det framstår två tämligen betydande källkritiska problem i det källmaterial jag använder mig av. Det första problemet gäller texternas författare. Majoriteten av det tidningsmaterial jag använder, alla reportage där talen ingår och många av tidningstexterna, saknar skribent – något som var vanligt under perioden. Jag kan därför inte fastställa vem det är som har skrivit texterna, och exempelvis huruvida personens texter ger uttryck för en viss politisk linje. De flesta texter som är undertecknade är signerade endast med initialer eller en pseudonym. Med hjälp av Brages Pressarkivs förteckning över signaturer i finlandssvensk press har det ändå varit möjligt att reda ut några av signaturerna, vilket varit till hjälp i tolkningen av skribentens reaktion på och förståelse av både fascismen och teman som lyftes fram i talen.[21] Här bör heller inte glömmas att en del av texterna är undertecknade med namn. Det gäller framför allt reaktionerna på talet som hölls i Helsingfors år 1938.

Det andra källkritiska dilemmat gäller själva talen. Talen utgör en del av reportagen från festerna på Svenska dagen, vilket innebär att jag inte har tagit del av talen i sin ursprungsform.

---

[19] von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV. Krigstid och återuppbyggnad. Svenska folkpartiet 1939–1956* (Helsingfors: Svenska folkpartiet, 1994), s. 128; Max Engman, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922* (Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapets i Finland & Bokförlaget Atlantis, 2016), s. 289.

[20] Tommila, Ekman-Salokangas, Aalto & Salokangas (toim.), *Suomen lehdistön historia 5*, s. 84.

[21] Brages Pressarkivs webbsida, ”Signaturförteckning uppgjord av Brages urklippsverk/pressarkiv 1910–”, <https://www.bragespressarkiv.fi/tidningar/signaturer/>, hämtad 21.10.2022.

Endast gällande två av talen, Thermans tal i Helsingfors 1938 och Eklunds tal i Helsingfors 1945, står det i tidningen att talet återges i sin helhet. Med utgångspunkt i hur talen återges i reportagen, där inlednings- och avslutningsfraser inkluderas, kan man ändå dra slutsatsen att ytterligare fem tal återges i sin helhet trots att det inte explicit nämns i texten. Detta gäller Ekmans tal i Vasa år 1938, von Borns tal i Helsingfors, Krooks tal i Vasa och Hornborgs tal i Åbo år 1939 samt Pippings tal i Åbo år 1945. För de övriga talens del kan jag inte avgöra huruvida det finns delar av talet som eventuellt lämnats bort och varför ett eventuellt urval har skett. Jag kan inte heller säkerställa att talarna uttryckte sig exakt så som det står i tidningarna. Flera av talen återgavs dock i minst två tidningar, vilket möjliggjort en jämförelse för att säkerställa att centrala aspekter inte förvrängts.

Angående källmaterialet kan avslutningsvis nämnas något om hänvisningarna till materialet i fotnoterna. Talen identifieras lättast genom reportagets rubrik och tidningens sidnumrering. I bilaga 1 finns en sammanställning över talarna i de olika städerna, vilket år de höll sina tal och under vilken tidningsrubrik respektive tal återfinns. I de fall där texten undertecknats med en pseudonym eller med endast initialer, nämns den använda signaturen först varefter personens riktiga namn enligt Brages Pressarkivs förteckning anges inom parentes.

Teoretiska perspektiv och metod

Tolkningen av textbaserat historiskt material påverkas av vilka perspektiv som väljs i studien. Centralt för historiska studier är varför och i vilket sammanhang historiska aktörer agerade som de gjorde, men beroende på perspektiv kan tolkningen och rekonstrueringen av det historiska förloppet se olika ut.[22] I avhandlingen arbetar jag utgående från en begreppshistorisk teoretisk och metodologisk infallsvinkel, i kombination med kvalitativ närläsning av källmaterialet. Före jag redogör för de metodologiska och teoretiska ansatserna i avhandlingen, diskuteras begreppen fascism och antifascism. Eftersom förståelsen och definitionen av begreppen varierat både bland historiska aktörer och inom forskningen är en diskussion kring vilken typ av definition jag ansluter mig till central för avhandlingens tema.

Begreppen fascism och antifascism

Två centrala begrepp i avhandlingen är fascism och antifascism. Inom forskning framhävs svårigheten i att definiera begreppet fascism och avsaknaden av en allmänt omfattad definition av ideologin. Istället finns en mängd definitionsförsök, och problemen med att på ett entydigt sätt definiera fascismen är det samma som för alla ideologier – bredden i begreppen och regionala variationer gör det svårt att framställa heltäckande definitioner. Till fascismens definitionssvårigheter bidrar att ideologin blivit mycket värdeladdad efter andra världskriget.[23]

[22] Jani Marjanen, ”Begreppshistoria”. Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), *Metod. Guide för historiska studier* (Lund: Studentlitteratur AB, 2018), s. 132; Maria Sjöberg, ”Textanalys”. Gustavsson & Svanström (red.), *Metod*, s. 69.
[23] Lauri Karvonen, *Fascismen i Europa* (Lund: Studentlitteratur, 1990), s. 11.

Ett försök att definiera fascism har varit att identifiera en slags kärna i fascismen genom dess ideologi, mål, organisationsstil och negationer. Sammanfattat blir fascismen då en antiliberal, -kommunistisk och -konservativ, militariserad ideologi med stark betoning på maskulinitet och manlig dominans, med målet att upprätta en nationalistisk auktoritär stat.[24] Problemet med dylika definitioner är att de tenderar vara för vaga och breda för att kunna ringa in fascismen i en nationell politisk kontext. Negationerna kan även anses problematiska i en finländsk kontext, där de inte nödvändigtvis var kännetecknande för endast fascister.

Ett annat sätt att definiera fascism, som bland annat historikern Vesa Vares använder sig av i sin artikel ”From allies to opponents” som studerar fascismen i en finländsk kontext, är ett i jämförelse med ovanstående betydligt mer avgränsat sätt. Vares definierar fascismen som det som samtiden uppfattade som fascistiskt.[25] Även en dylik definition av fascismen kan te sig problematisk i sin kontext, det vill säga Finland under 1930- och 1940-talen, där den öppna fascismen utgjorde endast en liten del av fascismens verkliga inflytande. Som tidigare nämnts tog betydande fascistiska rörelser och organisationer, däribland Lapporörelsen och IKL, under hela sin verksamhetsperiod avstånd från fascismen som benämning för sin de facto fascistiska politik. Statsvetaren och historieforskaren Jenni Karimäki betonar att det ändå fanns både fascistiska och antifascistiska rörelser i Finland, trots att de inte använde sig av begreppen. Vidare tyder forskning på att samtiden kunde uppfatta samma rörelse som både fascistisk och icke-fascistisk under samma period.[26]

Även i denna avhandling skulle en definition i likhet med Vares bli problematisk, eftersom begreppen fascism och antifascism används sparsamt respektive inte alls i det analyserade källmaterialet. Ställvis är det tydligt att talaren eller skribenten syftade på fascism, ställvis svårt att avgöra om det syftades på endast äktfinskhet eller en kombination av äktfinskhet och fascism. Tolkningsutrymmet manar till försiktighet. En bred och dynamisk definition av fascism hjälper därmed till att ringa in begreppets innebörd och innehåll. Karimäki lyfter fram ett ideologiskt sätt att närma sig begreppet, vilket innebär att man istället för att fokusera på negationerna lägger fokus på de fascistiska rörelsernas mål – en definitionsform jag ansluter mig till i avhandlingen.[27]

De finländska fascisternas mål, som delvis redan diskuterades i inledningen, var många och varierande, men såväl statsvetaren Henrik Ekberg som historikerna Aapo Roselius, Oula Silvennoinen och Marko Tikka kan identifiera några centrala, gemensamma mål. Målen var ett starkt Finland, präglat av det vita arvet och synen på inbördeskriget 1918. Kommunism och socialdemokrati skulle förbjudas och parlamentarismen skulle avskaffas till förmån för ett partifritt korporatistiskt system med inskränkt rösträtt. Finland skulle ha ett starkt försvar, samhället skulle militariseras, veteraner skulle ha en framträdande roll i samhället och man ville stoppa det uppfattade samhällsförfallet genom betoning på tradition och nation. Vidare

[24] Se vidare exempelvis Stanley G. Payne, *A History of Fascism, 1914–1945* (Madison: University of Wisconsin Press, 1996), s. 6–14; Karvonen, *Fascismen i Europa,* s. 11–17.
[25] Vesa Yrjö Vares, ”From allies to opponents. Conservatives facing fascism in Finland in the 1930s”, *Scandinavian Journal of History* 46 (2021:2), s. 224–225.
[26] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 18–19; Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39; Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism”, s. 50–52.
[27] Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39.

framställde rörelserna sig som ett tredje alternativ mellan socialism och kapitalism, och präglades av en äktfinsk gemenskapsideologi, innebärande en vilja att skapa ett etniskt, politiskt och språkligt homogent Finland.[28]

Termen fascism kan användas i vid bemärkelse för att syfta på både den italienska fascismen och den tyska nationalsocialismen. Som motivering till användandet av termen fascism kan även lyftas fram att den italienska fascismen var den första rörelsen som präglades av de aspekter som idag betraktas som fascismens kärna. Den var därtill den första mer inflytelserika rörelsen av sin sort, vars mål och idéer accepterades bland en bredare skara människor. Fascism kan idag ses som ett samlingsnamn för antidemokratiska och våldsbejakande extremnationalistiska rörelser.[29] I avhandlingen används uteslutande begreppet fascism för att beteckna såväl fascistiska som nationalsocialistiska rörelser, utom då jag särskilt vill framhäva något som var kännetecknande för specifikt nationalsocialismen.

Ovan har förts en tämligen uttömmande diskussion kring fascismbegreppet. Det är nödvändigt dels för att ringa in svårigheterna i det använda källmaterialet och för att ge kontext till avhandlingens tema, dels för att definitionen av antifascism är beroende av sin motpols definition. Eftersom antifascismen inte är en ideologi definieras den utgående från det den anser sig bekämpa, det vill säga fascismen och dess mål. I en finländsk kontext där fascismbegreppet sällan användes av de fascistiska rörelserna själva, är det även centralt att förstå antifascismen som ett motstånd mot både öppet fascistiska rörelser och rörelser som anklagades för att ha fascistiska tendenser.[30]

Antifascismen var inte heller någon enhetlig rörelse, varken i en europeisk, nordisk eller finländsk kontext. De antifascistiska uppfattningarna om fascismen som ett hot varierade enligt hur nära och akut fascismen uppfattades i en nationell kontext – något som i sin tur påverkade vilken typ av antifascistiska koalitioner som uppkom. Det antifascistiska motståndet bestod av i grunden mycket olika partier. Den nordiska antifascismen var därmed en heterogen rörelse bestående av kommunister, socialdemokrater, liberaler och konservativa som ofta hade olika motiveringar till sitt antifascistiska agerande. Även sätten att agera antifascistiskt varierade, och kunde innbära allt från organisationsbaserad till individuell aktivism, gatudemonstrationer och våld till politiska debatter i tal och skrift.[31]

I avhandlingen ligger två sätt att definiera antifascismen som grund för analysen. Det ena är hämtat från en av den europeiska antifascismforskningens stora namn, historikern Nigel Copsey. Enligt honom kan antifascismen förstås som en fientlighetstanke, -attityd eller -känsla

[28] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning*, s. 109–111, 137–138, 196–201, 206, 296; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare*, s. 304–306.
[29] Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 22; Payne, *A History of Fascism,* s. 7; Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism* (New York: Alfred A. Knopf, 2004), s. 206–220.
[30] Braskén, Kaihovirta & Wickström, ”Antifascismen i Norden”, s. 7, 11–12; Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratiskt och konservativ antifascism i Finland”, s. 44.
[31] Larry Ceplair, *Under the Shadow of War. Fascism, Anti-Fascism, and Marxists 1918 – 1939* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 3; Christopher Vials, *Haunted by Hitler. Liberals, the Left and the Fight Against Fascism in the United States* (Boston: University of Massachusetts Press, 2014), s. 7; Braskén & Lundin, ”Introduction”, s. 5–6; Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39–40; Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratiskt och konservativ antifascism”, s. 43-45; Braskén, Kaihovirta & Wickström, ”Antifascismen i Norden”, s. 7.

gentemot den fascistiska ideologin och dess förespråkare, som kan vara politiska partier, grupper, rörelser, individer och regeringar. Individer kan välja om de agerar enligt fientlighetstanken och -känslan eller inte, och motståndet kan rikta sig mot alla former av fascistiska förespråkare.[32]

Det andra sättet att definiera antifascism följer historikerna Kasper Braskéns och Johan A. Lundins definition, vilken också ligger till grund för hela antologin *Anti-fascism in the Nordic Countries.* Enligt dem kan antifascismen förstås som ett fält, bestående av omtvistad aktivitet som sker på olika platser och i olika rum. Centralt är även deras förståelse av antifascismen som i grunden transnationell – antifascismen var en verksamhet som påverkades och influerades av rörelser och händelser i andra länder. Det antifascistiska motståndet kunde därför samtidigt agera mot både en inhemsk och en utländsk fascism. Vidare ses försöken att peka ut potentiella fascistiska tendenser som en för alla former av antifascism förenande faktor.[33]

I min avhandling utgör den så kallade intellektuella antifascismen ett fokus, och Braskéns och Lundins förståelse av intellektuell antifascism blir därför särskilt betydelsefull. Den förstås som offentlig kritik och offentligt fördömande av fascismen i text och bild, och kan vidare ses som en form av antifascistisk politisk utbildning, kritiska teoretiska diskussioner och propaganda. Centralt i deras definition är att det inte är nödvändigt att åtskilja en aktiv, kollektivt agerande antifascism från en mer passiv form. Det viktiga är istället att göra en kontextuell analys av det antifascistiska motståndet. Den intellektuella fascismen ska därför inte separeras från mer gatubaserade former av motstånd, exempelvis i form av sammandrabbningar och fysiska konfrontationer eller demonstrationer och massmöten, eftersom båda bidrar till skapandet av fiendebilden och förståelsen av den fascistiska andra.[34]

Likt den finländska fascismen var även antifascismen påverkad av inbördeskrigets händelser, synligt genom förhållandet till kommunismen och det uppfattade behovet av att uppnå nationell enighet. Fascisternas antikommunism fick ett brett folkligt stöd och andra politiska grupperingar stödde och/eller hade svårt att ta avstånd från antikommunismen. För förståelsen av den finländska antifascismen blir det därför viktigt att lyfta fram att det var möjligt att hålla med om delar av fascisternas idéer, så som en stark antikommunism, och fortfarande vara en antifascist som motsatte sig andra av fascismens centrala idéer och metoder. Nordiska exempel visar även att det inte är möjligt att lägga likhetstecken mellan antifascism och antirasism. Synen på ras var något som kunde vinna stöd särskilt på högerhåll och i Finland fanns åtminstone ett visst stöd för fascismens hierarkiska syn på etnicitet, ras och kultur trots att samma grupperingar inte stödde ideologin som helhet – något som även aktualiseras i de i avhandlingen studerade talen och den syn på finskspråkiga som framgår där.[35]

---

[32] Nigel Copsey, *Anti-Fascism in Britain* (London & New York: Routledge, 2017), s. xvii.
[33] Braskén & Lundin, ”Introduction”, s. 6–8.
[34] Braskén & Lundin, ”Introduction”, 6.
[35] Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39–42; Braskén & Lundin, ”Introduction”, s. 4; Ragnheiður Kristjánsdóttir & Pontus Järvstad, ”Anti-fascist discourses, practices and confrontations in 1930s Iceland”. Braskén, Copsey & Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries,* s. 27–28; Ainur Elmgren, ”Förfinskandet av Finland. Självexotism i den finländska kulturdebatten under första hälften av 1900-talet”. Wickström & Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter,* s. 344.

Begreppshistoria som metod och teoretiskt perspektiv

Utgångspunkten inom begreppshistoria är att språkbruket är historiskt förankrat och föränderligt. Det innebär inte frånvaron av en ”verklighet” och att allt är språk, utan ett intresse för samspelet mellan språk och social verklighet. Med andra ord innebär det dels att språk behövs för att kunna greppa historiska processer, dels att betydelseförändringar i ord och begrepp som används återspeglar en historisk förändring och att nya begrepp formar en ny verklighet. Språkliga förändringar är följaktligen alltid sammankopplade med samhälleliga förändringar. Språket är inte något som den enskilda individen har fullständig makt över i användandet, utan det utgör en struktur som sätter gränser för vad som är möjligt att säga och göra vid en tidpunkt samt för hur människor uppfattar sin vardag och sina framtidsmöjligheter. Begreppsliggörandet av en verklighet är en del av just den verkligheten, och tvister om olika begrepps innebörd är en del av de politiska och samhälleliga tvisterna. I studiet av historiska strukturer måste därför begreppsliggörandet tas i beaktande.[36]

Begreppshistoria innebär att analysens fokus läggs på det historiska språkbruket och att man närmar sig det förflutna genom språket. Det innebär inte att sociala eller politiska förhållanden förbises, utan att dessa undersöks begreppshistoriskt som språkliga strukturer, för att förstå hur historiska aktörer har uppfattat de sociala och politiska strukturerna. Begreppen själva utgör inte aktörer utan de formas genom sin användning och begreppslig förändring sker genom att enskilda aktörer, medvetet eller omedvetet, börjar använda begrepp på nya sätt. På så sätt blir det, i kombination med att begreppen hänvisar till både det förflutna och till framtiden, även möjligt att genom språket förändra samhälleliga förhållanden.[37]

Reinhart Koselleck, en av begreppshistoriens mest betydande teoretiker, talade om begreppens *erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont*. Med detta menas att begrepp hänvisar bakåt i historien – erfarenhetsrummet, det som hittills har hänt – men även har en framtidsorientering – förväntningshorisont, begreppens inneboende förhoppningar inför framtiden. I begreppsanvändningen relaterar aktörernas erfarenhetsrum och förväntningshorisont sålunda ständigt till varandra. Ofta är det framtidsorienteringen som leder till begreppslig förändring, och begreppshistoriska studier undersöker ofta processer och situationer där begreppen får en framtidsorientering. Genom att i källmaterialet identifiera centrala och ofta återkommande ord, ord som så att säga ligger i tiden, kan begrepp som fått en framtidsorientering upptäckas.[38]

I avhandlingen används begreppen i läsandet och tolkandet av källorna. Med hjälp av begreppet erfarenhetsrum studerar jag hur talarna och skribenterna uppfattade fascismen, sig själva och sin samtid, det vill säga vilka erfarenheter som låg till grund för det som uttrycktes i talen eller tidningstexterna. Begreppet förväntningshorisont möjliggör i sin tur en analys av på vilka sätt

[36] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 97, 101, 132; Willibald Steinmetz & Michael Freeden, ”Introduction. Conceptual History. Challenges, Conundrums, Complexities”. Willibald Steinmetz, Michael Freeden & Javier Fernández-Sebastián (eds.), *Conceptual History in the European Space* (New York & Oxford: Berghahn Books, 2017), s. 31; Ilkka Kärrylä, ”Merkitysten ja muutoksen tutkimus käsitehistoriallisesti”. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.), *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin* (Helsinki: Gaudeamus, 2022), s. 113, 117.

[37] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 98, 100–101, 104–105, 112–113.

[38] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 99, 112–113; Kärrylä, ”Merkitysten ja muutoksen tutkimus”, s. 123; Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik,* övers. Joachim Retzlaff (Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 2004), s. 167–177.

tankar om framtiden framgår i talen – hur aktörerna såg på sin egen och finlandssvenskarnas framtid samt mobiliserade sig med utgångspunkt i förväntningarna. Jag analyserar även hur erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten samspelade och förhöll sig till varandra, det vill säga hur erfarenheter av fascismen inverkade på eller låg till grund för tankar om framtiden.

Därtill aktualiseras Kosellecks begrepp *brytningstid.* Begreppet sammanhänger med både erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten, och åsyftar en växande klyfta mellan erfarenheterna och förväntan. Då skillnaden mellan erfarenhet och framtid växer upplevs den egna tiden som en brytningstid där oväntade saker sker, och innefattar en medvetenhet om att det kommande är något annorlunda och oväntat.[39] Jag använder begreppet för att i källmaterialet spåra tankar om att den egna samtiden skiljde sig från det förflutna och att tidigare erfarenheter inte längre fungerade som grund för att förstå eller bilda uppfattningar om framtiden.

Den begreppshistoriska ansatsen innebär även att det finns en skillnad mellan ord och begrepp. Medan orden är entydiga och ingår i ett vardagligt språkbruk, är begreppen mångtydiga, komplexa och kan närmast förstås som en slags förtätning av mening. Alla begrepp är ord, men alla ord är inte begrepp. En utgångspunkt inom begreppshistoria är att alla begrepp har definierats på olika sätt under olika perioder och av olika människor beroende på sammanhang – olika definitioner av samma begrepp kan därför existera och användas parallellt med varandra. Mångtydigheten och betydelseförskjutningarna blir ett sätt att förstå historiska aktörer samt deras sätt och möjligheter att begreppsliggöra världen. Omtvistade begrepp, det vill säga begrepp där det förekommer en kamp om att definiera begreppen på det sätt som uppfattas vara rätt, fungerar därför väl som underlag för begreppshistoriska studier.[40]

Vikten av åtskillnaden mellan ord och begrepp kan variera, men vanligen intar begreppshistorien ett mer flexibelt grepp till åtskillnaden än exempelvis lingvistiken. Därför kan även enskilda ordval, som del av sin kontext, tillskrivas stor betydelse i tolkningen – något som även görs i avhandlingen. Vidare möjliggör begreppshistorien en undersökning av hur ord och begrepp som används av vissa personer eller grupper kan komma att associeras med dessa, vilket påverkar emottagandet och förståelsen av orden och begreppen hos andra grupper.[41] Den begreppshistoriska förståelsen av ordens betydelse och begreppens mångtydighet är central för min analys av källmaterialet och de omstridda begrepp som framgår där – begrepp som finskhet, svenskhet, fascism och äktfinskhet. Därtill möjliggörs en förståelse av vilka av de historiska aktörerna som använde begreppen, varför de gjorde det och hur.

Genom att lägga fokus på språkbruket möjliggör begreppshistoria som metod en känslighet inför språkbrukets kontext, en studie av det enskilda, betoning på tolkning framom sökandet efter en entydig sanning och ifrågasättandet av allmängiltigheten i idéer och begrepp. Vidare möjliggör metoden, genom sina transnationella inslag, möjligheten att undersöka hur språkbruket påverkades av andra språk och länder samt hur ett begrepp innehöll konnotationer till andra länder – något som påverkar ett begrepps emottagande och uppfattningar kring

[39] Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia,* s. 145–152.
[40] Steinmetz & Freeden, ”Introduction”, s. 31; Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 97–98, 101–105.
[41] Steinmetz & Freeden, ”Introduction”, s. 31; Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 103–104; Kärrylä, ”Merkitysten ja muutoksen tutkimus”, s. 113.

användbarhet i en nationell politisk kontext.[42] Begreppens transnationalitet har använts som grund i analysen av hur historiska aktörer i Finland uppfattade fascismen och huruvida begreppet ansågs beteckna ett utrikes- eller inrikespolitiskt fenomen.

Enligt en begreppshistorisk ansats är det viktigt att inte endast se på politiska och samhälleliga begrepp enligt en lexikal definition, utan istället studera vilken innebörd begreppen tillskrivits i vissa sammanhang.[43] Även om jag i föregående avsnitt diskuterat vilken definition av fascism och antifascism jag ansluter mig till, betyder det inte att jag i analysen endast förhåller mig till ovannämnda definition. De ovan diskuterade definitionerna fungerar istället som ett sätt att kunna greppa tematiken och som en utgångspunkt för vad man kan tolka som fascism och antifascism i källmaterialet. För avhandlingens frågeställning är det ändå centralt att förstå hur de historiska aktörerna själva uppfattade och använde fascismbegreppet, och hur deras tolkningar ledde till att de platsar under antifascismbegreppet.

Även om begreppet antifascism inte används och begreppet fascism används sparsamt i det i avhandlingen studerade källmaterialet är det följaktligen fullt möjligt att använda sig av en begreppshistorisk analys, genom att kontinuerligt tillämpa en begreppslig medvetenhet. Medvetenheten innebär en förståelse för att dagens kategorisering av människor inte nödvändigtvis stämmer överens med de historiska aktörernas kategorisering av sig själva – något som blir särskilt relevant med tanke på att ingen använde benämningen antifascist. Deras självbild byggde på ett annat språkbruk och genom att studera deras språkbruk nås en rikare bild av det förflutna. Det hindrar inte att man använder dagens kategoriseringar som analytiska termer, här fascist och antifascist, så länge man noterar att begreppet inte användes av de historiska aktörerna själva och studerar hur de begreppsliggjorde frågor som berör de analytiska termerna. Därtill blir det möjligt att studera yttringar där begreppen omdefinieras och byts ut, exempelvis när man använde andra begrepp istället för fascismbegreppet.[44]

Begreppshistoria betyder inte heller att man nödvändigtvis måste rikta in sig på användningen av enskilda begrepp – något som är av särskild betydelse för min avhandling där begreppen fascism och antifascism används sparsamt respektive inte alls. Begreppshistorien möjliggör studiet av språkbruket i sitt sammanhang genom reflektioner kring närliggande begrepp. Här används termerna *semantiskt fält* respektive *semantiskt nät*. Det semantiska fältet åsyftar närliggande begrepp, det vill säga ord som hör till samma område eller har ett betydelsemässigt samband. Det betydelsemässiga sambandet kan uppkomma på olika sätt – mer spontant eller genom strider om begreppens innebörd. Ett omstritt enskilt begrepps betydelse kan även skilja sig från ett semantiskt fält till ett annat.[45]

Det semantiska nätet innefattar ord som används tillsammans med, men inte är utbytbara eller närliggande i betydelse till huvudbegreppet. Att studera begreppens semantiska fält och nät är ett sätt att upptäcka förändringar i deras innebörd – om begreppet förändras kommer även de

[42] Steinmetz & Freeden, ”Introduction”, s. 29; Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 118, 120.
[43] Steinmetz & Freeden, ”Introduction”, s. 26.
[44] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 97–99; Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39.
[45] Kärrylä, ”Merkitysten ja muutoksen tutkimus”, s. 118; Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 107–109, 116; Reinhart Koselleck, *Futures Past. On the Semantics of Historical Time,* övers. Keith Tribe (New York: Columbia University Press, 2004), s. 75–92.

ord som hör samman med det att ändra. Genom att studera så kallade *motbegrepp*, det vill säga vilka begrepp som ställdes mot varandra, blir det i sin tur möjligt att identifiera förändringar i det semantiska nätet. Kännetecknande för motbegreppen var enligt Koselleck att de präglas av en asymmetrisk relation, vilket innebär att begreppen som ställs mot varandra är ojämlika. I praktiken innebär det att begreppen definieras enligt avsaknaden av något som finns i dess asymmetriska motbegrepp.[46]

Studiet av både antifascismens och fascismens semantiska nät och fält i källmaterialet möjliggör dels en förståelse av vilka begrepp som kunde ersätta användandet av termen fascism, dels hur fascism, äktfinskhet och finskhet bands samman och hur finlandssvenskarna genom tillskrivandet av goda egenskaper framställdes som en antifascistisk minoritet. Motbegrepp som aktualiseras i avhandlingen är exempelvis finskhet och svenskhet. För att upptäcka förändringarna i språkbruket och valet av specifika ord krävs en noggrann läsning av källmaterialet, vilket motiverar valet av kvalitativ närläsning som kompletterande metod.

Eftersom begreppshistoriska analyser tar sin utgångspunkt i omtvistade begrepp med tanken att de därtill är mångtydiga medföljer även att det ofta är svårt att identifiera när två ord har exakt samma eller olika innebörd. En känslighet inför språkbrukets kontext, det vill säga varför någon skriver eller säger något på ett visst sätt i ett specifikt sammanhang, blir därför centralt. Samtidigt är begreppshistorien intresserad av just begreppslig förändring. En utgångspunkt inom begreppshistoria är därför att en diakron och synkron analys förutsätter varandra – utan den synkrona analysen känner man inte till vad begreppet haft för innebörd under en viss tid, medan man utan den diakrona analysen inte kan placera språkbruket i en historisk kontext och upptäcka eventuella förändringar. Även i avhandlingen aktualiseras både en synkron analys – analys av begreppsbruket i sin kontext – och en diakron analys – analys av hur begreppet och dess användning har förändrats över tid.[47]

Kvalitativ närläsning som kompletterande metod

Begreppshistoria är förenligt med och kombineras ofta med andra metodologiska perspektiv som möjliggör en analys av språket och orden.[48] Därför har jag valt att i avhandlingen använda kvalitativ närläsning som komplement till den begreppshistoriska ansatsen i läsningen av källmaterialet. I kvalitativ närläsning är det källmaterialets innehåll som står i fokus och likt inom begreppshistorien är språkbruket viktigt.[49]

I det i avhandlingen analyserade källmaterialet, både talen och de övriga tidningstexterna, används många ord, begrepp och uttryck som underförstått hänvisade till uppfattningar om större sammanhang – uppfattningar om bland annat fascism, finskspråkiga och finlandssvenskar. Här fungerar den kvalitativa närläsningen som ett sätt att genom dekonstruktion av texten göra de mer och mindre outtalade normerna tydliga. Genom att i

[46] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 107–109, 116; Koselleck, *Futures Past*, s. 155–192.
[47] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 103, 109, 112.
[48] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 99–100; Kärrylä, ”Merkitysten ja muutoksen tutkimus”, s. 114, 118.
[49] Louise Berglund, ”Källor och metod”. Louise Berglung & Agneta Ney, *Historikerns hantverk. Om historieskrivning, teori och metod* (Lund: Studentlitteratur AB, 2015), s. 159–160.

tolkningen röra sig mellan texten som helhet och dess detaljer möjliggörs ett blottläggande av dold information och dolda strukturer som finns i texten, för att nå en bredare förståelse av vad texten kan säga om sin samtid.[50]

Med hjälp av den kvalitativa närläsningen som metod blir det möjligt att detaljanalysera källmaterialet och reflektera kring specifika ordval samt undersöka hur ord som sätts samman i en viss kontext påverkar ordens innebörd. Därigenom synliggörs textens nyanser och vad som finns bakom de uttalade orden, exempelvis olika känslor och tankar. Samtidigt möjliggör närläsningen ett synliggörande av det som inte nämns – både upplysningar och personer eller rörelser som utelämnas. Sammanfattat kunde man uttrycka det som att den kvalitativa närläsningen som metod erbjuder ett sätt att identifiera vad det är som uttrycks, hur det uttrycks och hur man kan tolka det som uttrycks.[51] Angående källmaterialet jag utgår ifrån, det vill säga tal, är det därför viktigt att beakta att tal liksom andra textgenrer påverkas av tankar kring vad som bör och inte bör sägas. Svenska dagen var en festdag som skulle mana till enighet bland finlandssvenskar och hävda finlandssvenskarnas grundlagsenliga rättigheter, vilket kan tänkas ha medfört exempelvis en ovilja att lyfta fram teman som skulle ha framställt språkgruppen i negativ dager och samtidigt lett till en accentuering av språkgruppens positiva aspekter.[52]

Relevant för närläsningen är att varje text har tillkommit i ett sammanhang, är en del av sammanhanget och kan berätta något om sin samtid. Likt inom begreppshistoria, blir textens kontext, det vill säga det tidsliga och rumsliga sammanhang som texten tillkom i, sålunda central även vid användandet av närläsning som metod. Samtidigt som kontexten utgör den verklighet som jag i min studie vill komma åt genom att läsa källmaterialet, utgör kontexten även det sammanhang som används för att kunna tolka källorna och deras mening. Genom förståelsen för källmaterialets kontext, blir det även möjligt att blottlägga textens målgrupp och intentioner.[53] I kontextualiseringen av källmaterialet blir talarnas involvering i samhälle, politik och frågor som berör finlandssvenskarna och svenska språkets ställning därför central, eftersom deras politiska åskådningar genomsyrade talen och påverkade mer och mindre uttalat de ställningstaganden de gjorde i talen under Svenska dagen. Detta behandlas i kapitel 2.

Tidigare forskning

För avhandlingens syften är tidigare forskning om både antifascism och fascism, särskilt i Finland, av betydelse. Information om båda rörelserna är nödvändig för att kunna kontextualisera tankarna kring och motståndet mot fascism samt de upplevda hotbilderna mot finlandssvenskar som framgår i talen och det övriga källmaterialet. I avsnittet diskuteras den litteratur om fascism, antifascism och finlandssvenskhet som är mest betydelsefull för avhandlingens tematik. Som framgår nedan används såväl nyare som äldre forskningslitteratur i avhandlingen, men noterbart är att en betydande del av litteraturen kring nämnda teman består

[50] Sjöberg, ”Textanalys”, s. 70–71; Berglund, ”Källor och metod”, s. 160–161.
[51] Berglund, ”Källor och metod”, s. 160; Sjöberg, ”Textanalys”, s. 74–75.
[52] Engman, *Språkfrågan,* s. 288–289; Göran von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet I. Bakgrund, tillblivelser och utveckling till 1917* (Helsingfors: Söderströms, 1956), s. 138, 140–142.
[53] Marjanen, ”Begreppshistoria”, s. 103; Berglund, ”Källor och metod”, s. 160; Sjöberg, ”Textanalys”, s. 73, 77.

av relativt nyligen publicerad forskning. För antifascismforskningens del kan det ses som ett resultat av det uppsving för forskning på temat som skett sedan andra hälften av 2010-talet.

Som tidigare nämnts finns tämligen uttömmande forskning om fascismen i Finland. För avhandlingen har särskilt Aapo Roselius, Oula Silvennoinens och Marko Tikkas *Svart gryning* varit av betydelse, men även Henrik Ekbergs statsvetenskapliga doktorsavhandling *Führerns trogna följeslagare* har varit viktig.[54] Ekbergs avhandling är publicerad redan år 1991, men trots dess äldre datum är den fortfarande mycket relevant och betraktas som det viktigaste verket om finländska nationalsocialistiska rörelser.[55] En stor del av den nyare forskningen refererar även kontinuerligt till Ekbergs avhandling. Medan Ekberg uttryckligen fokuserar på nationalsocialismen i Finland, redogörs i *Svart gryning* för de fascistiska rörelserna som helhet i landet, innefattande nationalsocialismen. Båda böckerna behandlar de fascistiska rörelsernas framväxt och dess orsaker, mål och verksamhet i Finland samtidigt som rörelserna relateras till en europeisk kontext.

I båda böckerna redogörs tämligen uttömmande för fascismens koppling till äktfinska tankar och fascisternas syn på finlandssvenskarna och svenskan, vilket är särskilt relevant för min avhandling. Samtidigt har båda böckerna varit värdefulla för förståelsen av den finlandssvenska fascismen och därmed till problematiseringen av finlandssvenskarna som en antifascistisk minoritet. *Svart gryning* har gett goda insikter i vem som stödde rörelsen och varför, samt hur stödbasen förändrades över tid. Därtill har boken varit betydelsefull för insikten om hur rörelserna trots sitt ringa formella stöd påverkade den politiska kulturen och samhället i Finland, vilket i kombination med litteraturen om antifascism bidragit till förståelsen för varför samtiden uppfattade fascismen som ett reellt hot mot minoriteter och demokratin i landet. Eftersom Svenska dagens talare inte använde fascismbegreppet har den förståelse som *Svart gryning* och *Führerns trogna följeslagare* bidragit med gällande den finländska fascismen varit oumbärlig för att jag ska kunna tolka med vilka uttryck eller begrepp talarna hänvisade till fascism både inrikes och utrikes.

För litteratur om antifascism har *Historisk tidskrift för Finlands* temanummer om antifascism i Norden och antologin *Anti-fascism in the Nordic Countries* varit centrala.[56] Medan temanumret fokuserar på mellankrigstiden, lyfter antologin fram fallstudier ända från mellankrigstiden till 2010-tal. Som helheter belyser både temanumret och antologin bredden i antifascistiskt agerande och aktörskap i Norden, och lyfter sålunda fram exempel på kommunistisk, socialistisk, liberal och konservativ antifascism samt dess olika former – allt från politiska debatter till våldsamma sammandrabbningar på gatorna. Därigenom synliggörs vem som var antifascist, vad en antifascistisk ståndpunkt kunde innebära och på vilka grunder olika aktörer valde att ta avstånd ifrån fascismen. En gemensam nämnare för temanumret och antologin är även synliggörandet av antifascismen som ett både nationellt och transnationellt fenomen,

[54] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning. Fascismen i Finland, 1918–44;* Ekberg, *Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944.*
[55] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning*, s. 15.
[56] *Historiskt tidskrift för Finlands* temanummer Antifascism i Norden (2017:1); Braskén, Copsey & Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections.*

vilket givit insikter i hur den nordiska antifascismen påverkades av och reagerade på fascism och antifascistiska idéer och aktioner i andra länder.

Även om avhandlingen innehåller förhållandevis få referenser till antologin och temanumret har den där ingående forskningen haft stor betydelse för min analys av källmaterialet. Förutom att antologins definition av antifascismbegreppet ligger till grund för avhandlingen har litteraturen gett värdefulla insikter i antifascismens utformning samt hur antifascister uppfattade och talade om fascism. I förlängningen har det hjälpt mig att i källmaterialet jag använder mig av identifiera antifascistiska uttryck och på vilka sätt fascismen uppfattades som ett hot mot exempelvis demokratin.

Historikern Max Engmans översiktsverk *Språkfrågan* och historikern Sten Högnäs *Kustens och skogarnas folk* intar en central roll i kapitel 5 och för kontextualiseringen av uppfattningar om finlandssvenskarnas säregna egenskaper.[57] Engman redogör i sin bok för uppkomsten av en finlandssvenskhet samt dess relation till och samverkan med landets finskspråkiga majoritet från början av 1800-talet fram till 1920-talet. Ett centralt tema i boken är inte endast när, hur och varför tanken om att det finns en finlandssvenskhet uppkom både i civilsamhället och politiken, utan även hur mobiliseringen bakom en finlandssvenskhet utvecklades och förändrades. Samtidigt lyfter han fram centrala frågor för finlandssvenskarna under perioden, den så kallade språkstriden och dess grunder samt finlandssvenskarnas syn på sig själva och de finskspråkiga. Högnäs bok fokuserar explicit på förståelsen av skillnader mellan det finska och svenska i Finland, med ett visst fokus på de svenskspråkigas uppfattningar om både sig själva och om de finskspråkiga under 1800-talet och tidigt 1900-tal. Genom att studera hur finsk- och svenskspråkiga framträdande personer inom både kultur och politik har tänkt och tyckt om skillnader mellan och karaktärsdrag för språkgrupperna belyser han hur skiljegörandet mellan språkgrupperna har påverkat och format den samhälleliga debatten i Finland.

Historikern Matias Kaihovirtas forskning har varit betydelsefull för kontextualiseringen av de teman som behandlas i avhandlingen. Hans artiklar, vissa skrivna tillsammans med andra forskare, har varit centrala för förståelsen och kontextualiseringen av den finlandssvenska antifascismen, de samtida finlandssvenskarnas förståelse av sin egen roll i samhälle och politik samt finlandssvenska reaktioner och syner på den mellankrigstida och krigstida politiken – särskilt gällande den politiska vänstern, men även ur ett mer allmänt perspektiv.[58] Av särskild betydelse har varit artikeln "'Svenskarna skulle få vara beredda på att få gå mot de tyska judarnas öde'".[59] I artikeln redogör Kaihovirta för hur den finlandssvenska pressen, allt från antifascistisk till pro-tysk press, reagerade på novemberpogromen i Nazityskland 1938 och hur

[57] Engman, *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*; Sten Högnäs, *Kustens och skogarnas folk. Om synen på svenskt och finskt lynne* (Stockholm: Bokförlaget Atlantis AB, 1995).

[58] Se exempelvis Matias Kaihovirta, "Det stora ofosterländska kriget. K. H. Wiik och krigsmotståndets vänsternationalistiska och antifascistiska dimensioner under andra världskriget". Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse* (Helsingfors: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland 2022), s. 163–206; Matias Kaihovirta, "Den svenske partisekreteraren och den mångnationella staten. Socialdemokrati och nation i Karl H. Wiiks politiska agerande under 1920-talet", *Historiska och litteraturhistoriska studier,* vol. 95 (2020), s. 121–143; Kaihovirta & Wickström, "Socialdemokratisk och konservativ antifascism i Finland. Karl H. Wiik och Eirik Hornborg inför Lapporörelsen".

[59] Matias Kaihovirta, "'Svenskarna skulle få vara beredda på att få gå mot de tyska judarnas öde'. Finlandssvenska pressreaktioner på den nazistiska novemberpogromen 1938", *Finsk tidskrift* (2022:6), s. 9–32.

dessa reaktioner speglade olika finlandssvenska förhållningssätt till den fascistiska ideologin. Samtidigt relaterar han temat till den finlandssvenska minoritetsuppfattningen och på vilket sätt fascismen uppfattades som ett hot mot finlandssvenskarna.

Avslutningsvis kan nämnas ett översiktsverk som hjälpt till i kontextualiseringen av Svenska dagen-talen – historikern Henrik Meinanders *Nationalstaten.*[60] I boken placerar Meinander finlandssvenskarna i en nationell kontext och redogör både för språkgruppens civilsamhälle och politiska liv från 1920- till 2010-tal. Han lyfter fram teman som varit centrala för finlandssvenskarna, dock med ett visst outtalat fokus på den borgerliga finlandssvenskheten. I avhandlingen har översiktsverket hjälpt till med kontextualiseringen av de teman och tankar som lyftes fram av talarna – politiska förhållanden, språkstriden och förhållandet mellan språkgrupperna, krigsåren och hoten om förfinskning samt varför vissa teman betraktades som centrala av samtiden.

[60] Meinander, *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015.*

2 Svenska dagen, ”finlandssvenskar” och talare

Svenska dagen inrättades som en festdag av SFP år 1907 och har sedan 1908 firats som en festdag för Finlands svenskspråkiga befolkning på Gustav Adolfsdagen den 6 november. Dagens syfte var att uppmuntra till sammanhållning bland finlandssvenskar samt att lyfta fram det svenska språkets betydelse för landet och de grundlagsstadgade språkliga rättigheterna. Dagen förblev länge främst en festdag för SFP-anhängare och borgerliga finlandssvenskar. Först 1942 blev dagen en allmän svensk festdag vars festligheter riktade sig till både höger- och vänstersinnade finlandssvenskar. År 1943 övertog Svenska Finlands folkting (Folktinget) ordnandet av Svenska dagens huvudfester från SFP.[61]

I detta bakgrundkapitel diskuteras inledningsvis användningen av termen finlandssvenskar för att beteckna den svenskspråkiga befolkningen i Finland, och vilka benämningar talarna använde för språkgruppen. I samband med benämningsdiskussionen dryftas även kortfattat tematiken om hur en finlandssvensk identitet och gemenskap konstruerades från och med slutet av 1800-talet – ett projekt som firandet av Svenska dagen kan förstås som en del av. Därefter diskuteras de två svenskhetsideologier som dominerade under 1930- och 1940-talen, vilka bland annat innebar olika uppfattningar om hur finlandssvenskarna skiljde sig från de finskspråkiga. För att placera talarnas uttalanden i ett sammanhang ges avslutningsvis en översikt över de talares politiska bana och engagemang vars tal används som källmaterial i avhandlingen.

Användningen av termen finlandssvensk och begreppet svenskhet

Som framgått ovan använder jag mig av den idag etablerade termen finlandssvensk för att beteckna den svenskspråkiga befolkningen i Finland. Ställvis använder jag även begreppet (finlands)svenskhet som en samlande term för att åsyfta inte endast finlandssvenskarna, utan även det svenska språket och den svenska kulturen i landet. Med utgångspunkt i källmaterialet är begreppet användbart för att belysa värderingar, värden och särdrag som tillskrevs allt som uppfattades vara svenskt i Finland och uppfattades som hotat. Termen finlandssvensk används dock sparsamt i källmaterialet jag använder mig av och termen kan samtidigt ge sken av att finlandssvenskarna var en naturligt uppkommen gemenskap eller enhetlig grupp utan interna motsättningar. Benämningen av svenskspråkiga i Finland som finlandssvenskar och uppkomsten av en så kallad finlandssvenskhet förtjänar därför en diskussion.

Benämningen finlandssvensk introducerades av studenter redan år 1912 och vissa opinionsbildare, däribland Hornborg, tog till benämningen. Den fick dock inte genomslag bland allmänheten, även om den småningom började användas i nordiska sammanhang där man ville lyfta fram skillnaden mellan finlandssvenskar och rikssvenskar. I början av 1940-talet rekommenderade Folktinget en konsekvent användning av benämningen finlandssvenskar, men

[61] von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet I,* s. 138, 140–142; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 128; Engman, *Språkfrågan,* s. 288–289; Folktingets webbsida, ”Vad är Svenska veckan och Svenska dagen?”, <https://folktinget.fi/sv/paverkar/faq/view-174407-12755> hämtad 2.4.2023.

först efter kriget då den så kallade språkfredskommittén gav sitt gillande till benämningen fick den ökad popularitet bland allmänheten.[62]

I talen som hölls under Svenska dagen 1938, 1939 och 1945 användes termen finlandssvensk av de flesta talare, om än sparsamt. Ingen av talarna höll sig heller till endast en benämningen för den svenskspråkiga befolkningen i landet, utan flera benämningar för språkgruppen existerade och användes sida vid sida. Den i talen mest använda benämningen var svenskar, antingen ensamt eller i olika kombinationer med bestämningen Finland – exempelvis Finlands svenskar eller svenskar i Finland, men även med specifikationen våra svenskar. I flera tal förekom även uttryck som hänvisade till folkstamsbegreppet, exempelvis Finlands svenska folkstam, vår folkstam eller den svenska stammen. Noterbart är dock att benämningen finlandssvensk användes i samtliga tal som i avhandlingen analyserats från år 1945, vilket kan ses som ett tecken på att benämningen vid tiden höll på att få genomslag.

Angående talarnas benämningar finns ett par saker att beakta. Benämningen av finlandssvenskarna som svenskar var under 1900-talets första hälft den mest använda benämningen för språkgruppen bland allmänheten. Den återspeglade sålunda inte, åtminstone inte alltid, en tanke om en närmare samhörighet med rikssvenskarna, utan hänvisade snarare till språket. Folkstamsbegreppet hade däremot en tydligt nationalistisk klang och användningen av termen upphörde kort efter andra världskriget, då uppdagandet av Nazitysklands brott mot mänskligheten väckte en aversion mot dylika former av nationalistisk retorik. Folkstamsbegreppet hade dock använts aktivt av finlandssvenskar under första hälften av 1900-talet för att beteckna den egna gruppen, särskilt i högtidliga sammanhang. Användningen av termen har även tolkats att främst återspegla en tanke om att skillnaderna mellan finsk- och svenskspråkiga i Finland var kulturella, och att termen användes ännu under den språkfred som uppkom under andra världskriget vittnar om att benämningen inte heller upplevdes särskilt problematisk bland finskspråkiga. Samtidigt kan noteras att den uttryckliga användningen av termen nationalitet är sparsam i talen, trots att benämningen under 1920- och 1930-talen var en tämligen vedertagen benämning på språkgruppen.[63]

Att talarna använde flera olika benämningar kan ses mot bakgrund av att det under 1900-talets första decennier lagts fram många förslag på vad den svenskspråkiga befolkningen skulle kallas. Enligt Meinander bör benämningsförslagen och -diskussionerna förstås som ett led i den aktiva strävan att skapa och uttrycka en kollektiv, finlandssvensk identitet. Även användningen av specifikationen ”vår” – våra svenskar eller vår folkstam – var ett viktigt medel i denna konsolideringsprocess.[64]

Finlandssvenskarna eller finlandssvenskheten kan med fördel förstås som det statsvetaren Benedict Anderson har betecknat som en *föreställd gemenskap.* Gemenskapen är en konstruktion, en gemenskap som uppstått genom ett länge pågående och medvetet projekt att upprätta en samhörighet mellan människor som inte känner varandra. Genom tidningar, symboler, nätverk och föreningar upprättades en samhörighet mellan svenskspråkiga från olika regioner och klasser som tidigare inte ansett sig ha särskilt mycket gemensamt. I

[62] Engman, *Språkfrågan,* s. 240–241; Meinander, *Nationalstaten,* s. 28, 123–124.
[63] Meinander, *Nationalstaten,* s. 28–31.
[64] Meinander, *Nationalstaten,* s. 27–28.

konstruktionsprojektet var intresseaggregering en medveten taktik, vilket innebar att interna motsättningar tonades ner till förmån för den samlande nämnaren som utgjordes av det svenska språket. Intresseaggregeringen innebar samtidigt en mobilisering mot gemensamma hotbilder, inledningsvis förryskningspolitiken och fennomanin, senare äktfinskheten.[65]

Mobiliseringen bakom det svenska skedde närmast som en parallellaktion till motsvarande mobilisering på finskt håll från och med slutet av 1800-talet, och uppfattade förluster på ett nationellt plan resulterade i ett ökat fokus på de svenskspråkiga regionerna – ett territoriellt och institutionellt Svenskfinland. Därtill spelade förfinskningshoten en central roll i konstruktionen av en finlandssvensk identitet. Den språkliga uppdelningen av civilsamhället under 1900-talets första decennier resulterade i uppkomsten av en separat svensk offentlighet, vilken fungerade som grund för försvaret av landets svenskhet. Den tilltagande äktfinskheten under 1920-talet resulterade sålunda, genom uppfattade hot mot och försvar av hela språkgruppen, i en skarpare betoning av finlandssvenskarna som en etnisk gemenskap med en egen kultur och historia. En förutsättning för förståelsen av att det fanns en distinkt finlandssvenskhet, med egen kultur och historia, var att tanken tilltalade den svenskspråkiga minoriteten och att den aktivt reproducerades inom vetenskap och kultur samt av opinionsbildare.[66]

Svenska Finlands folkting, där tanken om att det finns ett finlandssvenskt folk framhävs redan i namnet, kan ses som ett illustrerande exempel för den svenska mobiliseringen och försöken till en samlingsrörelse. Tanken om ett folkting väcktes efter att lantdagen 1919 röstat ner de svenska kraven på självstyrelse och språkskydd i grundlagen, varefter det ansågs finnas ett behov av en bred, partiöverskridande samling för att skydda svenskan. Förslaget lades fram av SFP och även om flera aktörer framhävde behovet av att mobilisera socialdemokrater i projektet var samtliga invalda SFP-anhängare. Efter språklagarnas implementering i början av 1920-talet sammankallades inte folktinget före hoten mot finlandssvenskheten igen upplevdes akuta i början av 1940-talet – även då med en tydlig SFP-dominans som resultat. Först 1946 deltog hela den politiska vänstern i valet, men trots detta fortsatte SFP:s dominans i folktinget.[67]

Svenska dagen, det vill säga firandet av den svenska kulturen i Finland, kan ses som en av de symboler eller kollektiva manifestationer som bidrog till konstruktionen av en finlandssvenskhet och arrangerades första gången år 1908. Firandet symboliserade ända från början ett svenskt nationalmedvetande och uppfattningen om en svensk folkkultur i motsats till den finska. Avsikten med firandet var dock inte att lyfta fram finlandssvenskarna som minoritet utan som tradition i Finland. Därtill präglades firandet ända sedan 1908 av en konstitutionell politik, betonandet av lagligheten som något typiskt svenskt samt hävdandet av finlandssvenskarnas språkliga och kulturella rättigheter som ett centralt inslag i dagens festligheter. Talande för firandet av denna finlandssvenskhet var att SFP stod för firandet, och dagen riktade sig till eller uppfattades rikta sig till borgerliga finlandssvenskar. Först 1942 blev

[65] Benedict Anderson, *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning,* övers. Sven-Erik Torhell (Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 1996), s. 20–22; Engman, *Språkfrågan,* s. 159–164, 284–287; Meinander, *Nationalstaten*, s. 33–37, 91.
[66] Meinander, *Nationalstaten,* s. 23–27; Engman, *Språkfrågan,* s. 16, 324–325, 365, 398; Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 10.
[67] Engman, *Språkfrågan,* s. 377–381; Meinander, *Nationalstaten,* s. 239.

det en gemensam samlingsdag, det vill säga en dag som firades av såväl vänster- som högersinnade svenskspråkiga i Finland.[68]

Bygdesvenskhet och kultursvenskhet – finlandssvenskars syn på svenskt och finskt samt svenskans plats i samhället

Bland de som mobiliserade sig kring den svenska saken förekom många svår- eller oförenliga intressen och olika så kallade svenskhetsideologier. Ideologierna innebar olika syn på hur finlandssvenskheten skulle försvaras och dess sak drivas samt hur finlandssvenskarna skiljde sig från de finskspråkiga. Den svenska mobiliseringen tilltog under 1920-talet, men vid tiden fanns ingen tydligt dominerande svenskhetsideologi. De mest framträdande var den så kallade kultursvenskheten respektive bygdesvenskheten. Kultursvenskheten byggde på en uppfattning om det svenska kulturarvets betydelse för Finland som helhet och att de två språkgrupperna tillsammans bildade ett gemensamt folk, medan en central ståndpunkt för bygdesvenskheten var att finlandssvenskarna utgjorde en särskild folkstam eller etnisk gemenskap.[69]

Centralt i det kultursvenska tankesättet var en uppfattning om att en svenskspråkig befolkning och kultur i Finland var en förutsättning för bevarandet av landets västerländska samhällsordning. Detta eftersom minoriteten genom sitt språk ansågs ha en naturlig koppling till Sverige och Norden, och finlandssvenskheten uppfattades som en kontinuitet på det svenska arvet. Svenskhetens betydelse för hela landet betonades och språkgruppen sågs som förbunden med folkfrihet och rättsordning. Det ansågs medföra ett ansvar att beakta landet som helhet och inte endast jobba för specifikt svenska frågor, förutsatt att det svenska språket respekterades. Anhängare av det kultursvenska tankesättet förespråkade vanligtvis ett samarbete mellan språkgrupperna för att gynna och bevara landets svenskhet och dess inflytande.[70]

Kultursvenska uppfattningar reproducerades till läroverkens elever, eftersom lärarkåren på grund av sin utbildning och samhälleliga position vanligen var anhängare av tankesättet. Överlag var kultursvenskheten den dominerande uppfattningen bland landets högutbildade, eftersom den förmedlades vidare vid svenskspråkiga universitets- och högskoleutbildningar. Kultursvenskheten hade sålunda fotfäste särskilt i landets medelklass- och tjänstemannahem samt inom näringslivseliten. Bygdesvenska uppfattningar reproducerades främst i folkskolor, vilket belyser hur ideologierna åtminstone delvis vände sig till olika samhällsklasser.[71]

Bygdesvenskheten betonade tanken om finlandssvenskarna som ett folk och som en från de finskspråkiga skild etnicitet. Tidvis förekom även en mer radikal bygdesvenskhet, även kallad östsvenskhet, som betonade alla svenskars samhörighet, det vill säga finlands- och rikssvenskarna som samma folk. Finlandssvenskarna ansågs sålunda inte endast etniskt, utan även rasligt stå närmast Sverige. Inom bygdesvenskheten fanns ett tydligare fokus på den svenskspråkiga allmogen än inom kultursvenskheten, som enligt bygdesvenskar inte hade

[68] von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 128; Engman, *Språkfrågan,* s. 288–289; Meinander, *Nationalstaten*, s. 33.
[69] Meinander, *Nationalstaten,* s. 20, 23, 86; Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 84; Engman, *Språkfrågan,* s. 163.
[70] Meinander, *Nationalstaten,* s. 20, 85–86; Engman, *Språkfrågan,* s. 223–224, 309, 335.
[71] Meinander, *Nationalstaten,* s. 85–87.

förstått att den svenska allmogen utgjorde grunden för bevarandet och försvaret av svenskheten i landet. Till skillnad från kultursvenskheten präglades bygdesvenskheten även av ett mer regionalt fokus på de svenskspråkiga områdena i Finland och tanken att regionalt kunna bevara den politiska makt som svenskheten förlorat på nationell nivå – tankar som under de första självständighetsåren gjort att särskilt österbottniska SFP-anhängare fört fram tanken om ett finlandssvenskt självstyre. Överlag förknippades bygdesvenskheten med ett kraftigt motstånd mot förfinskningshot, och *Vasabladet* som kan ses som en bygdesvenskhetspräglad tidning förde under mellankrigstiden en aktiv diskussion kring förfinskningshot och upplevd diskriminering av finlandssvenskarna.[72]

Trots flera grundläggande olikheter mellan kultur- och bygdesvenskheten präglades båda ideologierna av sitt gemensamma mål att upprätthålla en svenskspråkig offentlighet i Finland. Därtill bör noteras att det inte fanns någon absolut, ogenomtränglig gräns mellan ideologierna – tvärtom hade många organisationer och aktörer inslag av båda tankesätten. Här kan nämnas SFP som exempel. Partiets ledande krafter stod under 1900-talets första hälft huvudsakligen för en kultursvensk uppfattning förenad med en konservativ konstitutionalism, samtidigt som partiet från och med 1920-talet aktivt formulerade tankar kring en finlandssvensk nationalitet för att karaktärisera språkgruppen som helhet. Först 1940 ströks hänvisningarna till nationalitet ur partiprogrammet i syfte att tona ned skillnaderna mellan språkgrupperna i landet och för att försöka bevara den bräckliga språkfred som uppkommit under vinterkriget.[73] Som framgår i analysen av Svenska dagen-talen, särskilt i kapitel 5, präglades de flesta talare av kultursvenska uppfattningar – något som är förenligt med deras samhällsposition och utbildningsnivå. Trots detta är flera av talarnas synpunkter på skillnaden mellan svenskt och finskt i Finland åtminstone ställvis även förenliga med ett mer bygdesvenskt tankesätt.

Svenska dagens talare

I avsnittet ges en översikt över de talare vars tal i avhandlingen används som källmaterial. Noterbart är att endast två talare, Gunnar Henriksson och Ole Eklund, representerade något annat parti än SFP. Flera av talarna hade även en tämligen framträdande roll inom partiet och utgjorde genom sin plats i partistyrelsen en del av partiets ledning.[74] I bilaga 1 finns en sammanställning över i vilka städer och vilka år de höll sina tal samt rubriken för det reportage som respektive tal ingår i. Här kan även noteras att jag använder två tal av både Karl Ekman och Fredrik Valros som källmaterial, eftersom de höll tal under flera år.

Fredrik Valros (1887–1956) var journalist, en aktiv SFP-medlem och under 1930-talet ordförande för SFP:s lokalavdelning i Helsingfors samt medlem av partiets centralstyrelse 1943–1947. Valros ansågs under både sin politiska och journalistiska karriär ha gjort en kraftig insats för finlandssvenska frågor samt i kampen mot antidemokratiska rörelser i Finland och utomlands, och arbetade inom SFP särskilt för rätten till fri opinionsbildning. Inom partiet hörde

[72] Engman, *Språkfrågan,* s. 163, 222, 324, 365–366, 371–377; Meinander, *Nationalstaten,* s. 20–21; Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 12, 84–85, 106; Kaihovirta, "'Svenskarna skulle få vara beredda'", s. 22.
[73] Meinander, *Nationalstaten,* s. 20–22, 30–31, 87.
[74] von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 386.

han till den liberala falangen och motsatte sig redan i ett tidigt skede Lapporörelsen och dess sympatisörer inom SFP. Även efter kriget motsatte han sig att partimedlemmar som hyst fascistiska sympatier under kriget skulle få ställa upp för partiets del i kommunalvalet. Vid tiden för sitt Svenska dagen-tal 1938 verkade han som chefredaktör för *Svenska Pressen* – ett uppdrag han hade under 1930-talet och fram till att tidningen lades ner 1944 på grund av sin västsinnade rapportering och en artikel om de allierades framgångar i kriget som stred mot krigscensuren. Vid tiden för sitt andra tal 1945 var han svensk programdirektör vid Rundradion. Under kriget engagerade han sig likt många andra liberala svenska folkpartister i den så kallade fredsoppositionen, en rörelse som växte fram sommaren 1943 och som ville att Finland skulle avbryta samarbetet med Nazityskland och sluta fred med Sovjetunionen.[75]

Tor Therman (1903–1973) var till utbildningen filosofie magister och verkade bland annat som lärare i historia och rektor i Tölö svenska samskola. Han engagerade sig för frågor som berörde finlandssvenskheten och var en av de drivande krafterna bakom namninsamlingen i protest mot förslaget att finskans roll skulle stärkas vid Helsingfors universitet – en fråga som stod i centrum för språkstriden under 1920- och 1930-talen. Vid tiden för sitt tal på Svenska dagen 1938 var han medlem i SFP:s centralstyrelse men beskrevs i *Vasabladet* som relativt okänd för den finlandssvenska allmänheten. Under kriget engagerade han sig likt Valros i fredsoppositionen. Efter andra världskrigets slut fungerade han även som SFP:s representant i den politiskt tillsatta krigsansvarighetsdomstolen som skulle avgöra domarna för Finlands politiska ledning under krigsåren 1940–1944, vilka i enlighet med vapenstilleståndsavtalet med Sovjetunionen och de övriga allierade skulle ställas inför rätta.[76]

Per Olof von Törne (1882–1940) var filosofiedoktor i historia, grundare av *Historisk Tidskrift för Finland* och beskrevs av sin samtid som en mycket framstående forskare. År 1918 utnämndes han till Åbo Akademis första professor i nordisk historia – ett uppdrag han hade fram till sin död. Han beskrevs av sin samtid att inte ha deltagit särskilt aktivt i politiken, men var medlem i SFP:s förstärkta centralstyrelse, det vill säga det organ som fungerade som kontakt mellan partiledningen och de lokala organisationerna, åren 1927–1934.[77]

Karl Ekman (1906–1981) var filosofie magister till utbildningen och var vid tiden för båda sina tal verksam som SFP:s partisekreterare, ett uppdrag han hade från 1938 till 1941 då han började arbeta som bankdirektör. Han beskrevs som en flitig debattör och deltog aktivt i partiets politiska linjedragningar under sin tid i centralstyrelsen från slutet av 1930-talet till slutet av 1950-talet. Han arbetade aktivt för att partiet i den nationella politiken skulle lobba för att

---

[75] Uppslagsverket Finland, ”Valros, Fredrik”, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-ValrosFredrik>, hämtad 25.3.2023; ”Fredrik Valros 50 år.”, *HBL* 9.10.1937, s. 5; Henrik Schauman & Patrik Lilius, *Svenska folkpartiet III. Från Lappo till vinterkriget. Svenska folkpartiet 1930–1939* (Helsingfors: Svenska folkpartiet, 1992), s. 94–95, 355; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 95–98, 167–168, 470–471; Meinander, *Nationalstaten,* s. 91, 118–119, 268–269.

[76] Uppslagsverket Finland, ”Therman, Tor”, <https://uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-ThermanTor> hämtad 25.3.2023; Den godmodige (Max Hanemann), ”I veckans marginal”, *VBL* 13.11.1938, s. 4; ”Den svenska befolkningen vädjar till landets regering och riksdag”, *HBL* 26.10.1934 (2:a uppl.), s. 1; Meinander, *Nationalstaten,* s. 38, 43, 53, 133–134; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 165.

[77] Uppslagsverket Finland, ”von Törne, (P.O.), <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-VonToernePO>, hämtad 25.3.2023; Schauman & Lilius, *Svenska folkpartiet III,* s. 444–446; Eric Anthoni, ”Törne, Per Olof von”, Minnesrunors webbsida, <https://minnesrunor.fi/minnesrunor/view-165974-4760>, hämtad 25.3.2023; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 386.

Finland skulle ha goda relationer till Sverige och en tydligt Nordenorienterad politik. Därtill stödde han periodvis en försiktig vänsterorientering av partiet, för att underlätta samarbetet med andra partier som motvikt till uppfattade äktfinska krafter i finska högerpartier.[78]

Ernst von Born (1885–1956) var utbildad jurist och ägare av storgodset Sarvlax gård. Bland talarna representerade von Born en av de politiska tungviktarna. Vid tiden för sitt tal 1939 var han ordförande för SFP – ett uppdrag han innehade i två repriser, 1934–1945 och 1955–1956, under vilka han kontinuerligt arbetade för en Nordenorienterad politik. Därtill fungerade han som riksdagsledamot 1919–1954 och innehade under tiden ett flertal ministerposter, däribland var han inrikesminister under fortsättningskriget och justitieminister efter fortsättningskriget. I början av 1930-talet motsatte han sig kraftigt Lapporörelsens olagliga metoder och under kriget engagerade han sig likt flera andra talare i den så kallade fredsoppositionen.[79]

Erik Hofman (1893–1978) var filosofie magister och arbetade under största delen av sitt liv som kemist vid Aura sockerbruk i Åbo. Av samtiden beskrevs han ha varit aktiv i stadens finlandssvenska, borgerliga föreningsliv, särskilt i Arbetets vänner. Vid tiden för sitt tal 1939 och under 1940-talet var han engagerad i styrelsen för SFP:s lokalavdelning i Åbo.[80]

Eirik Hornborg (1879–1965) var filosofie kandidat och verkade som både lärare och riksdagsledamot. Redan på 1920-talet slutade han som riksdagsledamot, men förblev en framträdande opinionsbildare i det finländska och särskilt finlandssvenska samhällslivet. Under 1930-talet och 1940-talet var han medlem av SFP:s centralstyrelse och därtill verkade han som huvudredaktör för tidskriften *Nya Argus*. Där växte han fram som en av de mest betydelsefulla konservativa opinionsbildarna, med bakgrund i jägarrörelsen, som motsatte sig Lapporörelsen och fascismen. Hornborg var sålunda en viktig del av det intellektuella motståndet mot fascismen i Finland. Samtidigt förhöll han sig kritisk till att SFP under mellankrigstiden börjat samarbeta med socialdemokraterna och förespråkade istället ett borgerligt samarbete och en moderat hållning i språkfrågan. Han arbetade kontinuerligt för en Nordenorienterad politik i Finland, och förhöll sig kritiskt till ett samarbete med Nazityskland. Under kriget engagerade han sig i fredsoppositionen och efter kriget fungerade han som ordförande för den så kallade Hornborgska kommittén som skulle granska Finlands utrikespolitik under krigsåren.[81]

---

[78] von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 41, 48, 51, 122, 132, 138–139, 141–142, 157–158, 242, 470; Schauman & Lilius, *Svenska folkpartiet III,* s. 392, 394, 442; Ragnar Mannil, ”Ekman, Karl”, Minnesrunors webbsida, <https://minnesrunor.fi/minnesrunor/view-165974-3297>, hämtad 1.4.2023.

[79] Uppslagsverket Finland, ”von Born, Ernst”, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-VonBornErnst>, hämtad 1.4.2023; Riksdagens webbsida, ”Ernst von Born”, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910305.aspx> hämtad 1.4.2023; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 40, 44, 98; Lars-Folke Landgrén, ”von Born, Ernst”, Biografiskt lexikon för Finlands webbsida, <https://www.blf.fi/artikel.php?id=741>, hämtad 1.4.2023; Lars-Folke Landgrén, ”Born, Ernst von”, Kansallisbiografias webbsida, <https://kansallisbiografia-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/kansallisbiografia/henkilo/741>, hämtad 24.4.2023.

[80] Ragnar Mannil, ”Hofman, Erik”, Minnesrunors webbsida, <https://minnesrunor.fi/minnesrunor/view-165974-3649> hämtad 29.3.2023; ”Svenska folkpartiets höstmöte”, *ÅU* 30.11.1939, s. 3; ”Det är vår plikt och vår uppgift att skuldra vid skuldra med våra finska landsmän värna vår gemensamma skatt: den västerländska rättsstaten.”, *ÅU* 7.11.1939, s. 3; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 418.

[81] Uppslagsverket Finland, ”Hornborg, Eirik”, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-HornborgEirik>, hämtad 2.4.2023; Vesa Vares, ”Hornborg, Eirik”, Biografiskt lexikon för Finlands webbsida, <https://www.blf.fi/artikel.php?id=6065>, hämtad 2.4.2023; Vesa Vares, ”Hornborg, Eirik”, Kansallisbiografias webbsida, <https://kansallisbiografia-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/kansallisbiografia/henkilo/6065>, hämtad 24.4.2023;

Ragnar Krook (1899–1967) var filosofiemagister och verkade under en stor del av sitt yrkesverksamma liv som rektor vid Vasa svenska lyceum, så även vid tiden för sitt Svenska dagen-tal 1939. Likt flera andra talare tillhörde han partiets liberala falang. Han var en aktiv SFP-medlem, engagerad i Vasas kommunalpolitik och lobbade bland annat för närmare förbindelser mellan Finland och USA. Under 1940-talet engagerade han sig även i Folktinget och efter kriget motsatte han sig fascistsympatisörers medverkan i val för SFP:s del.[82]

En av de få talare som inte representerade SFP men vars tal används som källmaterial i avhandlingen är Ole Eklund (1899–1946). Likt många av de övriga talarna var han högutbildad och hade doktorerat i biologi, och verkade bland annat som docent vid Helsingfors universitet. Hans politiska bana och inriktning var varierande. Under inbördeskriget hade han deltagit på den vita sidan och fungerade senare som ordförande för sin lokala skyddskår i Korpo. Under 1930-talet verkar dock hans politiska riktning ha ändrat då han gick med i SDP och var verksam inom dess underavdelning Helsingfors Svenska Arbetarförening. Efter vapenstilleståndet mellan Finland och Sovjetunionen 1944 gick han till följd av ett missnöje med SDP:s krigstida politik över till DFFF, för vilket han även var uppställd i kommunalvalet i Helsingfors 1945.[83]

Efter andra världskriget var han en av de ledande krafterna inom Samfundet Finland-Sovjetunionens (SFS) svenska avdelning och fungerade även som chefredaktör för dess svenskspråkiga tidskrift.[84] SFS, som grundats 1944 för att främja vänskapliga, kulturella och ekonomiska förbindelser mellan länderna, uppfattades tidvis som en kommunistisk täckorganisation, men även borgerligt sinnade anslöt sig till projektet. På liknande sätt beskylldes DFFF, som grundats av kommunister och vänstersocialister som uteslutits från SDP, för att vara en kommunistisk frontorganisation. Kommunisterna kom även att bli den dominerande kraften, men inom partiet fanns även icke- och antikommunistiska krafter. Den inledande ambition efter andra världskriget var upprättande av en bred antifascistisk front, där man ville locka med inte endast kommunister och socialdemokrater utan även den liberala borgerligheten.[85] Eklund kunde ha varit en del av den icke-kommunistiska falangen som anslöt

---

Kaihovirta & Wickström, Socialdemokratisk och konservativ antifascism", s. 48–49; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 24, 98; Schauman & Lilius, *Svenska folkpartiet III,* s. 95.

[82] Uppslagsverket Finland, "Krook, Tor", <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-KrookTor>, hämtad 29.3.2023; Ingegerd Lundén Cronström, *Vem och vad? Biografisk handbok 1967* (Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1966), s. 303; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 96–97, 168, 417.

[83] Uppslagsverket Finland, "Eklund, Ole", <https://uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-EklundOle>, hämtad 25.3.2023; G.M., "Eklund, Ole", Minnesrunors webbsida, <https://minnesrunor.fi/minnesrunor/view-165974-3291>, hämtad 25.3.2023; "Ole Eklund död", *HBL* 3.11.1946, s. 8; "Ole Eklund död", *ÅU* 3.11.1946, s. 3; "Stadsfullmäktigevalet i Helsingfors", *Folktidningen* 21.11.1945, s. 1.

[84] Uppslagsverket Finland, "Eklund, Ole".

[85] Uppslagsverket Finland, "Samfundet Finland-Sovjetunionen", <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-SamfundetFinlandSovjetunionen>, hämtad 25.3.2023; Aleksi H. I. Huhta, "Bondesocialisten Karl J. Wenmans politiska liv under Österbottens emigrationstid". Kaihovirta & Holm (red.), *Klasskamp på svenska,* s. 54–56; Kaihovirta, "Det stora ofosterländska kriget", s. 189, 196–197; Jonas Ahlskog, "'Världen har nått det skede, då alla vägar leder till socialismen'. Atos Wirtanens socialdemokratiska visioner för arbetarrörelsens enighet". Kaihovirta & Holm (red.), *Klasskamp på svenska,* s. 214, 221, 224–225; Ole Martin Rønning, "Intellectuals ready to fight. Anti-fascist cultural fronts in Scandinavia, 1935–1939". Braskén, Copsey & Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries*, s. 173; Mikko-Olavi Seppälä, "Fighting for peace. The Workers' Stage, popular front and Spanish aid in 1930s Finland". Braskén, Copsey & Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries,* s. 188.

sig till DFFF och SFS, men med den tillgängliga informationen har detta inte varit möjligt att med säkerhet avgöra.

Helmer Smeds (1908–1967) var filosofie doktor och verkade vid tiden för sitt tal som professor vid Svenska handelshögskolan och riksdagsledamot för SFP. Till skillnad från de övriga SFP-talarna hörde han inte till partistyrelsen eller liknande organ inom partiet. Därtill ansågs han tillhöra partiets vänsterflygel och beskrevs som en motpol till von Born.[86]

Gunnar Henriksson (1905–1974) är den andra talaren som inte representerade SFP. Henriksson var engagerad i SDP och från 1941 och många år framöver arbetade han som chefredaktör för socialdemokraternas svenskspråkiga språkrör i Finland, det vill säga *Arbetarbladet,* senare *Svenska Demokraten.* Under 1940-talet engagerade han sig även i Folktinget och under senare delen av årtiondet blev han invald i riksdagen. Gemensamt med flera andra Svenska dagen-talare var han engagerad i fredsoppositionen under fortsättningskriget.[87]

Hugo E. Pipping (1895–1975) var filosofie doktor och beskrivs som en av Finlands främsta forskare i nationalekonomi under sin levnadstid. Vid tiden för sitt tal verkade han som professor i nationalekonomi vid Helsingfors universitet. Under 1930- och 1940-talet var han engagerad i olika vetenskapliga och samhälleliga organisationer samt medlem av SFP:s centralstyrelse. Pipping betonade aktivt Sveriges roll som Finlands viktigaste utrikespolitiska partner. I början av 1930-talet engagerade han sig aktivt i den så kallade laglighetsgruppen, det vill säga den Lappokritiska falangen av SFP. Pipping motsatte sig både Finlands och SFP:s närmanden mot Tyskland och engagerade sig under fortsättningskriget i fredsoppositionen.[88]

Sammanfattningsvis kan sägas att talarna hade flera gemensamma drag. De flesta var högutbildade och samhällsengagerade aktörer som hade deltagit i den så kallade fredsoppositionen under kriget. Flera av dem hade även utmärkt sig för att redan från ett tidigt skede motsätta sig antidemokratiska krafter i Finland och lobbade för en Nordenorienterad utrikespolitik. Majoriteten av talarna representerade SFP, dock både den liberala och konservativa falangen inom partiet. Endast två av talarna representerade ett annat parti, SDP respektive DFFF.

---

[86] Uppslagsverket Finland, ”Smeds, Helmer”, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-SmedsHelmer>, hämtad 1.4.2023; Paul Fogelberg, ”Smeds, Helmer”, Kansallisbiografias webbsida, <https://kansallisbiografia-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/kansallisbiografia/henkilo/7144>, hämtad 1.4.2023; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 174, 188.

[87] Riksdagens webbsida, ”Gunnar Henriksson”, <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910465.aspx>, hämtad 29.3.2023; Uppslagsverket Finland, ”Henriksson, Gunnar”, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-HenrikssonGunnar>, hämtad 29.3.2023; Päiviö Tommila, Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas, *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985* (Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988), s. 32; Svenska Finlands folkting, *1944 års folkting. Protokoll, handlingar och beslut* (Helsingfors, 1945), s. 18, 30.

[88] von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 41–42, 88–89, 98, 470–471; Schauman & Lilius, *Svenska folkpartiet III,* s. 93, 152; Uppslagsverket Finland, ”Pipping, Hugo E.”, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-PippingHugoE>, hämtad 2.4.2023; Veli-Matti Autio, ”Pipping, Hugo E.”, Biografiskt lexikon för Finlands webbsida, <https://www.blf.fi/artikel.php?id=7022>, hämtad 25.3.2023; Veli-Matti Autio, ”Pipping, Hugo Edvard”, Kansallisbiografias webbsida, <https://kansallisbiografia-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/kansallisbiografia/henkilo/7022>, hämtad 24.4.2023.

3 Svenska dagen med krig i tankarna

Tankar om krig löper som ett gemensamt tema genom alla de Svenska dagen-tal som används som källmaterialet i avhandlingen. I talen från 1938 och särskilt 1939 är krigshotet närvarande, medan talen 1945 präglas av de föregående krigsåren. Trots att krigshot och -minnen utgjorde en slags ständig bakgrund i talen behandlades även en rad andra teman, ofta av både inrikes- och utrikespolitisk natur. I kapitlets första avsnitt ges en sammanfattande översikt över vilka teman talen behandlade under respektive års festligheter i Helsingfors, Vasa och Åbo.

I kapitlet finns en viss tyngdpunkt på talen som hölls år 1939, eftersom de i flera hänseenden skiljde sig från talen som hölls under de två övriga åren. Medan fokus i kapitel 4 och 5 ligger på fascism och antifascism synliggörs i andra avsnittet av föreliggande kapitel att fascismen inte nödvändigtvis var den enda ideologi som upplevdes som ett hot mot samhällsordningen. Några av talarna såg även kommunismen som ett minst lika stort hot mot demokratin och rättsstaten. Därtill diskuteras huruvida fascismen betraktades som ett huvudsakligen inrikes- eller utrikespolitiskt hot och problem. I kapitlets sista avsnitt diskuteras tankar om nationell och finlandssvensk samling som framgår i talen, och varför talarna under olika år kan tolkas betona olika former av samling. Ett syfte med avsnittet är även att placera de i talen framgående och i avhandlingen diskuterade hoten mot finlandssvenskarna i sin kontext, det vill säga den så kallade språkstriden.

Talens teman – en kortfattad översikt

Trots flera gemensamma nämnare i vad talarna behandlade under de olika åren, exempelvis fascism, äktfinskhet och hot mot finlandssvenskarna – något som utgör föremål för analys i resten av avhandlingen – fanns även teman som var tydligt präglade av sin samtid och som därmed gjorde att talens innehåll skiljde sig åt. År 1938 är det sålunda betecknande att talen var tydligt präglade av de allt spändare internationella relationerna och de osäkra framtidsutsikterna för freden i Europa. Redan i inledningen av sitt tal konstaterade Therman att ”[s]krämmande nära har det stora krigets spöke denna höst trätt fram för Europas folk. Fasa var väl den känsla som innerst inne grep de flesta”.[89]

Särskilt i Thermans och von Törnes tal var Nazitysklands annektering av Sudetområdet i Tjeckoslovakien och den så kallade Münchenkonferensen, där annekteringen accepterades av Storbritannien, Frankrike och Italien under hot om krig i september 1938, ett framträdande tema. Talarna behandlade vilka implikationer lösningen hade för både Europa, Finland och finlandssvenskarna. I Valros och Ekmans tal fanns ett mindre fokus på europeiska händelser och ett tydligare fokus på nationella och finlandssvenska frågor samt hot mot minoriteten. Samtliga talare uppmanade även finlandssvenskarna till ett aktivt försvar av sina rättigheter.[90]

---

[89] ”Svensk samling i pliktmedvetande och tro”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.

[90] Britannica Academics webbsida, ”Munich Agreement”, <https://academic-eb-com.ezproxy.vasa.abo.fi/levels/collegiate/article/Munich-Agreement/54283>, hämtad 6.2.2023. För talens del, se vidare: ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 1, 5; ”Svenska dagens medborgarfest i Vasa.”, *VBL* 8.11.1938, s. 2, ”Ett folk som bemöter en minoritet med självgodhet och fientlighet förverkar världens sympatier.”, *ÅU* 7.11.1938, s 2.

”Svenska dagen har aldrig blivit firad under en mera hotfull himmel än den, som nu för närvarande välver sig över Europa och som samlat några av sina dystraste skyar över vårt eget land.”[91] Så inledde Hornborg sitt Svenska dagen-tal 1939 – en ton som är representativ för de övriga talen som hölls samma år. Kriget i Europa hade börjat endast två månader tidigare och i början av november såg ett krig mellan Finland och Sovjetunionen allt mer sannolikt ut – ett krig som inleddes under slutet av samma månad. Krigshotet var det tema som framom andra präglade talen 1939, synligt även genom ett framhävande av Ryssland och Sovjetunionen som en historisk fiende och betoning av en gemensam offervilja samt nationell enighet. Vid sidan av den nationella enigheten var finlandssvenskarnas patriotism ett tema som behandlades särskilt aktivt i talen på Svenska dagen 1939.[92]

Ingressen till reportaget från Svenska dagen-festen i Helsingfors 1945 är däremot betecknande för talen som hölls det året – ”Årets svenska dag formade sig till en blick på det förgångna”.[93] Talen var präglade av det relativt nyligen avslutade andra världskriget och formades till en efterkrigstida tillbakablick på de föregående åren. Även om kriget i Europa fick uppmärksamhet, låg ett visst fokus på den mellankrigstida och krigstida politiken i Finland. De hot som förekommit mot landets demokrati och rättsstat fick mycket utrymme och likaså behandlades hoten mot finlandssvenskarna uttömmande. I talen fanns även en framtidsorientering och talarna reflekterade kring finlandssvenskarnas framtidsutsikter – vilka hotbilder som fanns kvar, vilka nya som uppkommit samt den uppfattade nödvändigheten av att fortsättningsvis kämpa för finlandssvenskhetens bevarande i landet.[94]

Försvar av demokrati och frihet – fascismen eller kommunismen som hot?

Antifascismen har vanligtvis förknippats med ett försvar att demokrati och friheter – de värden som fascismen framom andra ansågs hota.[95] Det var även dylika tankar som ofta lyftes fram i talen som hölls under Svenska dagen 1938, 1939 och 1945, men inte nödvändigtvis alltid i relation till fascismen. För en del av talarna verkade kommunismen och Sovjetunionen utgöra ett minst lika stort hot mot demokratin, rättsstaten och medborgerliga friheter. Medan Therman i sitt tal 1938 i Helsingfors fokuserade på det hot som Nazityskland och fascismen ansågs utgöra mot den demokratiska folkfriheten, lyfte Ekman samma år i Vasa fram försvaret av den ”ständigt hotade östgränsen” och menade att ”gränsförsvaret av västerländsk odling mot österns barbari har dock varit en ärofull tjänstgöring.”[96] För Therman var det sålunda fascismen som utgjorde motsatsen till demokratin, medan det för Ekman främst verkade vara kommunismen.

---

[91] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 3.
[92] Henrik Meinander, *Finlands historia 4* (Esbo: Schildts förlag Ab, 1999), s. 180-186. För talens del, se vidare: ”Fosterländsk samling kring förpliktande minnen och värden”, *HBL* 7.11.1939, s. 3, 6; ”Svenska dagen i Vasa.”, *VBL* 7.11.1939, s. 2; ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 3.
[93] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 3.
[94] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1, 3; ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1–2; ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.1..1945, s. 1.
[95] Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 40.
[96] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5; ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.

Ekmans uttalande om Finland som gränsförsvarare av väst mot öst var en del av en äldre retorik i Finland. Finländare var stolta över sin uppfattade roll som historisk försvarare av gränsen mellan öst och väst, och dylika tankegångar fick ökad synlighet ju närmare krigshotet kom. Samtidigt kan Ekmans tankar, likt flera andra talares tankar under Svenska dagen 1939, ses mot bakgrund av den starka antikommunismen, både inom politik och i civilsamhället, i det mellankrigstida Finland. Centralt här var det vita Finlands uppfattningar om inbördeskriget 1918 och tankarna om kommunismen som en inre fiende även efter kriget. Tanken om det så kallade frihetskriget förenade så gott som alla icke-socialister och antikommunismen gjorde att många finländare betraktade Sovjetunionen som ett större hot än fascismen. Samtidigt kan dock ett motstånd mot alla former av extrema revolutionära krafter, det vill säga både fascismen och kommunismen, ses som ett kännetecken för den finländska liberala antifascismen.[97]

Därtill kan uttalanden i stil med Ekmans placeras i sin historiska, politiska kontext – det vill säga de allt spändare internationella relationerna och krigshotet under slutet av 1930-talet.[98] Inför det ökade krigshotet verkar det i flera tal ha funnits en tendens att måla upp Ryssland och Sovjetunionen som en historisk fiende – särskilt i talen 1939. Exempelvis Krook lyfte sålunda i sitt tal i Vasa fram kampen mot förryskningspolitiken och Ekman i Helsingfors lyfte fram Gustav II Adolfs gärning som ”denna höst trätt fram inför oss i ny storhet, glans och förpliktande kraft”. Enligt Eklund hade Gustav II Adolf inte endast upprättat en geografisk, utan även kulturell, gräns mellan Norden och öst. Vidare menade han att med ”bävan har vi tyckt oss förnimma trycket mot den byggnad av svensk lag, nordisk samhällsordning, västerländsk bildning, som här uppförts på Gustav II Adolfs grund.[99]

Särskilt i Ekmans tal framgår tydligt att Sovjetunionen upplevdes som det största hotet mot demokratin och rättsstaten – något som kan jämföras med talen 1938 och 1945 där fascismen och äktfinskheten i högre grad framställdes som ett hot mot dessa ideal, vilket framgår i kapitel 4 och 5. Tankarna om Sovjetunionen som den hotande grannen i öster fick däremot mothugg av en skribent i *Arbetarbladet.* Skribenten menade att det var ”våra högerklickars anti-Sovjetpropaganda och utmanande politik”, synligt i bland annat Lapporörelsens och andra fascisters verksamhet, som lett till en misstänksamhet mot Finland från sovjetiskt håll.[100]

Medan skribenten i *Arbetarbladet* lyfte fram den inhemska fascismen var det få talare på Svenska dagen år 1939 som gjorde det. Hofman verkade dock syfta på förekomsten av en inhemsk fascism då han menade att det funnits finska nationalister som velat ”klä alla medborgare i nationell tvångströja” och som ”farit vilse genom uppfattningen, att staten skulle bli stark, om medborgarna blir svaga”.[101] Att det i citaten kan tolkas syfta på fascism sammanhänger med fascismens betoning av det enspråkigt finska Finland, behovet av en stark stat och individen som underordnad staten.[102] I de övriga talen under Svenska dagen 1939 fanns en påfallande frånvaro av tankar om inhemsk fascism. Istället gavs utrymme för mobilisering

[97] Meinander, *Nationalstaten,* s. 104; Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39–43; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 51, 71, 73–74, 132–133, 174.
[98] Meinander, *Finlands historia 4*, s. 174–180.
[99] ”Svenska dagen i Vasa”, *VBL* 7.11.1939, s. 2; ”Fosterländsk samling”, *HBL* 7.11.1939, s. 6.
[100] Ref., ”Från Oravais”, *Arbetarbladet* (*ABL*) 8.11.1939, s. 8.
[101] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[102] Karvonen, *Fascismen i Europa,* s. 16; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 296.

bakom en kollektiv strids- och offervilja, där framställningen av Sovjetunionen som en historisk fiende ingick, samt för försvaret av det som uppfattades som ett gemensamt arv och ett gemensamt fosterland. Just betoningen av det gemensamma var framträdande i talen 1939, vilket även innebar en nedtoning av inhemska konfliktlinjer.[103]

Fascism – ett utrikes- eller inrikespolitiskt problem?

Trots att det i kapitel 4 och 5 framgår att det fanns förhållandevis många likheter i sätten att ta avstånd ifrån fascismen under Svenska dagen-tal 1938, 1939 och 1945 fanns det även en noterbar skillnad i hur talarna talade om – eller inte talade om – fascism. Som framgått ovan var explicita resonemang om fascism, särskilt om den inhemska fascismen, frånvarande i talen 1939. På denna punkt skiljde sig talen från flera av de tal som hölls 1938 och 1945.

Ett av de mest uttalade antifascistiska talen som använts som källmaterial i avhandlingen är Thermans tal på Svenska dagen i Helsingfors 1938, där han förde fram en skarp kritik av Nazityskland som han menade att hotade demokratin i Europa. Thermans tal kan sålunda ses som ett exempel på en form av transnationell antifascism, där han reagerade på och tog avstånd ifrån händelser i Europa. Även om han lyfte fram att det fanns sympatier för fascismen även i Finland, verkade han mena att mobiliseringen bakom ideologin varit relativt liten. Att Therman ansåg att man ändå kunde dra paralleller mellan Nazitysklands politik och inhemska rörelser bottnade särskilt i uppfattningar om fascismen som hot mot minoriteter och finlandssvenskar.[104]

Enligt Therman var fascismen sålunda huvudsakligen, men inte uteslutande, ett utrikespolitiskt problem. Trots att de yttre hoten mot Finland gjorde att en allt större del av civilsamhället och politikerna mot slutet av 1930-talet ställde sig bakom den parlamentariska demokratin, var fascismen under mellankrigstiden ett inrikespolitiskt problem. Redan samtiden hade noterat likheterna mellan Lapporörelsen och den italienska fascismen. Därtill stred de så kallade kommunistlagarna som infördes efter Lapporörelsens påtryckningar 1930, genom vilka all kommunistisk verksamhet förbjöds, mot de allmänna principerna om yttrandefrihet och politiska rättigheter. Under 1930-talet uppkom flera inhemska fascistiska rörelser som idealiserade totalitarismen och motsatte sig parlamentarismen och demokratin – i den formella politiken synligt särskilt genom riksdagspartiet IKL.[105]

I Pippings, Henrikssons, Eklunds och Valros tal 1945 var, vid sidan av den europeiska och särskilt den tyska fascismen, den inhemska fascismen även mer framträdande än under tidigare år. Talarna menade att fascismen hotat både den europeiska och finländska demokratin, parlamentarismen och rättsstaten och framför allt minoriteter, vilket i en nationell kontext hade

[103] Se vidare Hornborgs tal, ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 3; Ekmans och von Borns tal, ”Fosterländsk samling”, *HBL* 7.11.1939, s. 6; Krooks tal, ”Svenska dagen i Vasa”, *VBL* 7.11.1939, s. 2;
[104] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5; Braskén & Lundin, ”Introduction”, s. 6–8. För en vidare diskussion om Thermans tal och synen på fascismen som hot mot minoriteter, se kapitel 4.
[105] Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39; Meinander, *Nationalstaten,* s. 56, 58; Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism”, s. 54, 64–65; Roselius, Silvennoinen & Tikka, s. 132–133, 138, 161, 168. 197, 206–207; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 19–20.

inneburit ett hot mot finlandssvenskarna.[106] Till skillnad från tidigare år verkade talarna följaktligen ha en uppfattning om att fascismen även hade varit ett märkbart inrikespolitiskt problem. En noterbar likhet mellan Thermans tal 1938 och talen 1945 är att de kan tolkas baseras på ett gemensamt erfarenhetsrum, som grundade sig på erfarenheter av och uppfattningar om fascismen som minoritetsförtryckande.[107]

År 1939 verkade däremot förväntningshorisonten vara präglad av uppfattningar om ett stundande krig mot Sovjetunionen, vilket resulterade i en mobilisering bakom en nationell samlingsrörelse. Den så kallade icke-angreppspakten mellan Sovjetunionen och Nazityskland, med dess tilläggsprotokoll om att Finland hörde till Sovjetunionens intressesfär, hade kommit som en chock för finländarna och särskilt för de inhemska fascisterna. Fascisterna hade tidigare ivrigt sett fram emot ett krig mot Sovjetunionen, men hade räknat med Nazitysklands stöd i den öppna sammandrabbningen med kommunismen. Insikterna om att ett stöd högst troligt inte var att vänta resulterade i en aktiv nedtoning av inhemska konfliktlinjer till förmån för en nationell enighet, vilket hösten 1939 präglade nästan alla politiska grupperingar.[108]

Både i ovanstående resonemang och i resten av avhandlingen är det sålunda viktigt att se de likheter och olikheter som förekommer mellan de olika årens tal mot bakgrund av den kontext som talen tillkom i och uttalades i – kontexter som såg olika ut. År 1945 var erfarenheterna från fascismen i färskt minne, samtidigt som ett avståndstagande till fascismen var mer allmänt omhuldat i det efterkrigstida Finland och Europa där fascismen hade utgått som den ideologiska förloraren i kriget. I en nationell kontext bör även beaktas att de fascistiska rörelserna i enlighet med vapenstilleståndet med Sovjetunionen 1944 hade förbjudits.[109]

Den utrikes- och inrikespolitiska situationen såg annorlunda ut år 1938 och 1939, då fascismen ännu såg ut att nå stora framgångar i både politik och krig. Det kan i sin tur ha inverkat på Thermans vilja att år 1938 lyfta fram det hot som fascismen ansågs innebära, medan det 1939 kan ha gjort att man var försiktig med att göra ett tydligt avståndstagande. In i det sista fanns nämligen i Finland förhoppningar om att Nazityskland skulle komma till undsättning i ett krig mot Sovjetunionen. Därtill medförde både den formella och mer informella censuren som införts under hösten 1939 en nedtoning i starka nationalistiska uttalanden, vilket kan ha bidragit till att talarna även var mindre benägna att lyfta fram den inhemska fascismen.[110]

Från nationell till finlandssvensk samling – språkstridens nedtoning och återkomst

Aspekter relaterade till den så kallade språkstriden, som långt kretsade kring svenskans roll i det offentliga livet i Finland, fick stort utrymme i de Svenska dagen-tal som i avhandlingen

[106] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1, 3; ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1–2; ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[107] Se vidare kapitel 4 där tankar kring fascismen som ett hot mot demokratin och finlandssvenskarna samt det uppfattade minoritetsförtrycket utgör huvudfokus.
[108] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 277–283.
[109] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 359, 368; Meinander, *Nationalstaten,* s. 30, 135.
[110] Britannica Academics webbsida, ”Munich Agreement”; Päiviö Tommila & Raimo Salokangas, *Tidningar för alla. Den finländska pressens historia* (Göteborg: Nordicom, 2000), s. 200–201, 204–205; Meinander, *Nationalstaten,* s. 91, 102.

används som källmaterial – särskilt i talen från år 1938 och 1945. Språkstriden hade pågått med varierande styrka sedan 1870-talet och tilltog i samband med äktfinskhetens uppkomst och mobilisering, vars mål var ett enspråkigt finskt Finland, efter inbördeskriget 1918. För AKS, som grundats som en antirysk rörelse präglad av drömmar om ett Stor-Finland, blev förfinskningen av det offentliga Finland den mest framträdande frågan under 1920-talet. De allt fränare uttalandena från båda språkgrupperna försvårade kompromisser i språkfrågan, vilket i sin tur resulterade i en språklig uppdelning av samhället.[111]

Under första hälften av 1930-talet skärptes språkstriden ytterligare, då starka krav på en förfinskning av samhällets olika arenor fördes fram i både tidningar och politik – något som även resulterade i skarpa uttalanden på svenskspråkigt håll i Finland. Mot slutet av 1930-talet avtog äktfinskheten, vilket framgår i en del av källmaterialet trots att en dylik bild av situationen inte synliggjordes i talen (se kapitel 4). Exempelvis en skribent i *Vasabladet* menade 1938 att ”man på svenskt håll nästan kunnat höra det schsch, varmed de äktfinska hetsarna nedtystats på senare tid”.[112] Den skärpta presscensuren hösten 1939 medförde ytterligare en minskning i de äktfinska och antisvenska uttalandena i pressen, samtidigt som tonen även blev mer konstruktiv på finlandssvenskt håll. De äktfinska kraven och agitationen mot svenskheten i landet fortsatte dock på många fronter även under krigsåren.[113]

Med tanke på vilket utrymme språkstriden och uppfattade hot mot finlandssvenskarna fick i talen på Svenska dagen 1938 och 1945, utgör talen 1939 ett intressant undantag. Hofman lyfte fram att den senaste tiden visat att ”det som förenar väger tyngre än det som skiljer åt”. På samma fest i Åbo menade Hornborg bland annat att ”[d]e som öknämnt oss främlingar hälsa oss som bröder” och att språkgränserna nu var betydelselösa.[114] Kontrasten mellan en uppfattad tidigare beskyllning av finlandssvenskarna som ett främmande element och att språkgrupperna nu betraktade varandra som bröder var markant.

Både Hofmans och Hornborgs uttalanden kan ses mot bakgrund av de aktiva försöken att skapa en nationell samling inför det ökade krigshotet hösten 1939, vilket ledde till en nedtoning i språkstriden inom båda språkgrupperna. Nedtoning av språkstriden i tider av kris eller yttre hot kan nästan beskrivas som ett återkommande mönster i konflikten, där representanter för språkgrupperna ingick allianser och förespråkade en språklig försoning till förmån för nationell enhet. En liknande nedtoning som skedde inför vinterkriget hade även skett exempelvis under de ryska centraliseringsåtgärderna i början av 1900-talet, under inbördeskriget 1918 och i början av 1930-talet i samband med de allt spändare internationella relationerna mellan kommunistiska och antikommunistiska krafter i Europa.[115]

Citaten från Hofmans och Hornborgs tal är sålunda representativa för de tal som hölls på Svenska dagen 1939 i Helsingfors, Åbo och Vasa och tankarna betonades även i tidningstexter

[111] Meinander, *Nationalstaten,* s. 19–20, 24, 26, 38–39, 48.
[112] Den godmodige (Max Hanemann), ”I veckans marginal”, *VBL* 13.11.1938, s. 4. Se även exempelvis ”Svensk dag med dissonanser”, *ABL* 11.11.1938, s. 3.
[113] Meinander, *Nationalstaten,* s. 51–52, 58–59, 91, 99, 108–109, 112, 119.
[114] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 3.
[115] Meinander, *Nationalstaten,* s. 48–49, 107–109, 111.

relaterade till Svenska dagen.[116] von Born uppmanade sålunda till en nedläggning av språkstriden i ”fosterlandets namn” för att istället låta ”endräkt och samförstånd” råda med tanke på de yttre hoten. Vidare menade han att ”motsättningarna mellan olika folkgrupper, klasser och meningsriktningar ha i märkbar grad utplånats”.[117] Att den finlandssvenska allmänheten ändå inte nödvändigtvis var beredd att lägga ner språkstriden för all framtid framgår i en text i *Vasabladet.* Skribenten betonade att von Borns tal inte skulle misstolkas som att finlandssvenskarna skulle komma att ge upp på sina språkliga krav – språkfreden ”innebära inte och har aldrig varit avsedd att innebära annat än vapenvila”.[118]

I liknande toner lyfte Krook i Vasa fram enigheten som uppstått över parti- och språkgränserna i landet, men lyfte därtill fram den ”urgamla gemenskapen mellan svensk och finne i en genom århundraden fortgående kamp för samma land, för samma trygghet, för samma tro och åskådning”.[119] Betonandet av en gemensam, historisk kamp kan förstås mot bakgrund av försöken att etablera en nationell enighet efter årtionden av konflikter mellan språkgrupperna, samtidigt som det framhävde den tidigare nämnda stoltheten i förståelsen av Finland som försvararen av den västerländska gränsen mot öster. Citatet kan däremot med fördel jämföras med de övriga talarnas skiljegörande av svenskt och finskt i Finland som diskuteras i kapitel 5.

De tankar som framfördes i talen speglade tydligt ett allt närmare krigshot. En förväntningshorisont präglad av krigshot ledde sålunda till en mobilisering kring den nationella samlingen. Samtidigt framstår det som att perioden präglades av ett brott med det förflutna, där det blev möjligt att åtminstone tillfälligt bryta med eller frånse tidigare erfarenheter om uppfattade hot mot den egna språkgruppen. Som framgår i kapitel 4 kunde flera av talarna 1939 ändå inte låta bli att åtminstone kortfattat dryfta språkstriden och de uppfattade hoten mot finlandssvenskheten. I talen 1945 var tankegångarna annorlunda jämfört med 1939. Då präglades erfarenhetsrummet, utifrån vilket talarna förstod både sig själva och sin samtid, igen av 1930-talets äktfinskhet och de uppfattade hoten mot finlandssvenskheten.

Vinterkriget resulterade visserligen i en förbättring av det finländska språkklimatet, men den uppnådda språkfreden var svag. Mot slutet av och efter fortsättningskriget avtog däremot äktfinskheten igen av flera orsaker. I slutet av kriget hade flera framträdande äktfinska politiker frångått sina krav i språkfrågan, i takt med en ökad insikt om behovet av att kunna samarbeta med Sverige efter kriget och finlandssvenskarnas roll i detta samarbete. Samtidigt hade det sovjetiska hotet gjort att finlandssvenskarna inte längre upplevdes som ett lika stort irritationsmoment. I enlighet med vapenstilleståndsavtalet med Sovjetunionen förbjöds de fascistiska rörelserna och viljan att bevara freden gjorde att nationalistiska uttalanden tog ett steg tillbaka i det offentliga Finland, vilket bidrog till en kraftig minskning i äktfinska uttalanden. Därtill hade den politiskt tillsatta språkfredskommittén år 1944 kommit med en rekommendation om att en försonligare språkpolitik och ett ökat tillmötesgående av de finlandssvenska kraven var nödvändiga. Trots detta varnade finlandssvensk press

[116] För tidningspressens del, se exempelvis ”Lützenminnet”, *HBL* 6.11.1939, s. 2; ”Svenska dagen”, *ÅU* 5.11.1939, s. 5; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 33.
[117] ”Fosterländsk samling”, *HBL* 7.11.1939, s. 6.
[118] Flanör (Jarl Finne), ”I veckans marginaler”, *VBL* 12.11.1939, s. 1–2.
[119] ”Svenska dagen i Vasa”, *VBL* 7.11.1939, s. 2.

fortsättningsvis för äktfinska hot.[120] Som framgår i kapitel 4 ansåg både talare och skribenter att äktfinskheten fortsättningsvis var ett reellt och påtagligt hot mot finlandssvenskarna år 1945.

I talen som hölls 1945 verkade tankarna om en nationell samling ha ersatts av ett uppfattat behov av en finlandssvensk samling – något som även det talar för att hoten mot finlandssvenskheten fortfarande upplevdes reella. Samtidigt bör tankarna ses mot bakgrund av att Svenska dagen sedan 1942 inte längre endast riktades till SFP-anhängare, utan även till vänstersinnade finlandssvenskar.[121] Smeds konstaterade:

> Vi är få, det manar oss till enighet. [...] Först då det svenska hjärtat klappar i samma takt under herremannens stärkta skjorta, arbetarens blåa blus och bondens vadmal kan vi med lugn och förtröstan se framtiden an.[122]

I liknande toner lyfte Henriksson fram att den enighet som uppstått mellan finlandssvenskarna gjort att minoritetens fortbestånd var mer tryggad än tidigare.[123] Noterbart här är en uttalad framtidsorientering i talen. Det tidigare nämnda erfarenhetsrummet, präglat av de uppfattade hoten mot finlandssvenskarna under mellankrigstiden, låg sålunda till grund för den förväntningshorisont som präglade bland annat Henrikssons och Smeds tal. Tankar om att framtiden fortfarande kunde medföra liknande hot som tidigare ledde till en mobilisering bakom tanken om en finlandssvensk samling för att trygga rättigheterna.

Särskilt Eklund gav utrymme för tankar om en finlandssvensk samling, och han menade att de äktfinska hoten under föregående år hade lett till att ”[a]lla svenskar i Finland, oberoende av partitillhörighet, började inse, att svensk samling av krafterna var nyttig, ja, nödvändig”. Enligt Eklund verkade dock två saker vara viktiga att komma ihåg gällande samlingen. För det första tanken att ”alla finlandssvenskar är lika goda svenskar” oberoende av om de är borgerliga eller socialistiska. För det andra att den gemensamma grunden utgjordes av modersmålet, vilket inte innebar att ”de politiska meningsolikheterna skulle ha suddats ut”.[124] En finlandssvensk samling innebar sålunda en samling gällande språkrelaterade frågor, inte gällande all politik.

I den borgerliga pressen fick tankarna om en finlandssvensk samling tydligt medhåll, och skribenterna verkade liksom flera av talarna mena att en samling redan uppkommit.[125] I den socialdemokratiska pressen var tongångarna om en finlandssvensk samlingsrörelse däremot mer kritiska – något som framgår i en text i *Arbetarbladet* inför det stundande kommunalvalet.

> Det sades i mer än ett tal på svenska dagen, att vi nu äntligen kommit ifrån det sakernas orimliga tillstånd, då beteckningen ’svensk’ förbehölls Svenska folkpartiet och dess folk [...] i praktiken sitter gamla ovanor ännu i. [...] Det gör sig inte riktigt vackert, när man ena dagen söker undandölja förekomsten av svenska listor i arbetarlägret och andra dagen i högstämda ord i tal och skrift på svenska dagen

[120] Meinander, *Nationalstaten,* s. 108–109, 122–123, 125, 130–131, 135.
[121] von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 128.
[122] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.
[123] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1.
[124] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1–2.
[125] Se exempelvis ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4; ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3.

> betygar, att språkfränderna på vänsterkanten är lika goda svenskar som trots någon borgare och bonde i högerläger.[126]

Även flera andra texter i samma tidning verkade en aning kritiska till den finlandssvenska samlingen och vad den innebar i praktiken, och riktade framför allt en udd mot SFP för att de fortsättningsvis försökte upprätthålla sitt monopol på svenskhetsbegreppet i Finland.[127] I det ovanstående citatet och de övriga texterna framgår att vänstern uteslutits från (finlands)svenskhetsbegreppet. Även efter att de borgerliga, åtminstone i teorin, hade inkluderat även vänstersinnade i begreppet uppfattades det inte nödvändigtvis vara så i praktiken. Det belyser att den finlandssvenska samlingen inte var så enhetlig och självklar som Svenska dagens talare framställde den – något som även är värt att ha i åtanke i de kommande kapitlen.

[126] Picador (Gudrun Mörne), ”Kommunalvalen”, *ABL* 9.11.1945, s. 6.
[127] H.L-n (Holger Löfgren), ”Svenska dagen”, *ABL* 5.11.1945, s. 2; Val., ”Från västnyländsk horisont”, *ABL* 5.11.1945, s. 7; Tötti-Putt, ”Svartåbrev.”, *ABL* 5.11.1945, s. 7.

4 Det äktfinska och fascistiska hotet

> Vi vet att världen skakats och fyllts av blod och ruiner under den senaste väldiga kampen mellan demokratins och medeltidsbarbariets makter. Mörksens [sic] furste krossades och med honom huvudstödet för en mentalitet, som i bokbål, gaskamrar, tortyrläger och gisslan såg sina förnämsta argument mot människor av annan uppfattning.[128]

Citatet kommer från Eklunds tal på Svenska dagen i Helsingfors 1945, och gav en dyster bild av de föregående krigsåren. Citatet är ett exempel på ett uttalat antifascistiskt ställningstagande, med ett tydligt utpekande av de grymheter fascismen fört med sig. Fascismen placerades inte endast i ett direkt motsatsförhållande till demokrati, utan beskrevs även som intolerant, förtryckande barbari. Eklund var inte den enda som behandlade fascismtemat eller beskrev ideologin i liknande ordalag i samband med Svenska dagen. Fascismen, dess våld och förtryck utgjorde även ett centralt tema i både andra tal och tidningstexter, särskilt åren 1938 och 1945.

I kapitel 4 behandlas hur tankar kring fascism framgår i talen som hölls under Svenska dagen och i tidningstexter relaterade till temat. Det centrala temat för kapitlets övergripande syfte är fascismens minoritetsförtryck. Hur och varför upplevdes fascismen som ett hot, och vad utgjorde kopplingen mellan fascism och äktfinskhet? Vilka hotbilder upplevde aktörerna att det fanns mot finlandssvenskarna, och vilken koppling fanns mellan fascismen och hotbilderna? Genom frågorna diskuteras vad som utgjorde erfarenhetsrummet, utifrån vilket aktörerna förstod både finlandssvenskarnas situation och fascismen, och hur tankar kring framtiden framträder i talen. Samtidigt laborerar jag med de teoretiska begreppen semantiskt fält och nät i syfte att belysa hur begrepp bands samman med både fascism och antifascism.

I kapitlet behandlas frågorna huvudsakligen tematiskt, för att framhäva likheter och olikheter i sätten att formulera sig och i uppfattningarna kring hotbilder. Det sista avsnittet behandlar däremot uteslutande hotbilderna i det efterkrigstida Finland. Som framgår nedan uppvisar flera tal och tidningstexter en kontinuitet i synen på och avståndstagandet från fascism. Här bör dock noteras att talen är skrivna och uttalade i väldigt olika kontexter – före respektive efter andra världskriget. År 1938 och 1939 var de världspolitiska utsikterna mer osäkra och fascismen såg fortfarande ut att kunna nå stora framgångar, medan erfarenheterna av fascismen låg nära till hands år 1945. I det efterkrigstida Finland och Europa var vetskapen om de fascistiska staternas övergrepp mer utbredd, den fascistiska ideologin hade utgått som krigets förlorare och ett avståndstagande till ideologin var mer allmänt omhuldat.[129]

Den europeiska fascismen och minoriteter

”Nu vet envar, att krigshets varit och är en oundgänglig, ja väsentlig ingrediens i den fascistiska agitationen. Den användes nyss, när det gällde att skramla med sabeln så halva Europa darrade i knävecken”, skrev en skribent i *Arbetarbladet* i november 1938.[130] Skribenten verkade här

[128] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1.
[129] Britannica Academics webbsida, ”Munich Agreement”; Meinander, *Finlands historia 4*, s. 174–180; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 359; Meinander, *Nationalstaten,* s. 30, 135.
[130] Chroniqueur, ”Brokota världen”, *ABL* 11.11.1938, s. 2.

syfta på Nazitysklands agerande i Tjeckoslovakien, det vill säga kravet på annektering av Sudetområdet och dess tysktalande minoritet. Under hot om krig godkändes Tysklands annektering under den så kallade Münchenkonferensen i september 1938.[131] Frågan om sudettyskarna i Tjeckoslovakien väckte en hel del uppmärksamhet på finlandssvenskt håll, och särskilt i Thermans tal på Svenska dagen 1938 tillägnades frågan mycket uppmärksamhet.

Therman var kritisk till Münchenkonferensens lösning på problemet och menade att Europa bevittnat ”den råa styrkans seger” och att en ”stor och påtaglig vinst inhöstats av den nationalistiska diktaturens företrädare”. Avvärjningen av det direkta krigshotet verkade inte ha väckt större optimism hos Therman, och han hänvisade istället till det slag mot demokratin som lösningen inneburit och band ihop fascismen med ord som diktatur, rasförföljelse, intolerans, frihetsfientlighet och tvång. Inte heller ur ett minoritetsperspektiv ansågs frågan vara en bra lösning. Istället betonade Therman det hot om minoritetsförtryck som det fascistiska systemet fört med sig i Europa och nämnde sydtyrolarna[132] och de tyska judarna som exempel.[133]

Den tidigare nämnda skribenten i *Arbetarbladet* lyfte i ännu skarpare ordalag fram det nazistiska förtrycket av judar, och menade att ”blodshundarna i Tyskland” låtit ”hetsen [gå] lös över Tysklands judar igen” och beskrev nazismen som ”politisk perversitet”.[134] De uttryckta sympatierna för judarna var inget de var ensamma om i en finlandssvensk kontext. Särskilt på landsbygden fanns bland finlandssvenskar ett starkt stöd för judarna, ett stöd som bottnade i den egna minoritetserfarenheten och uppfattade hot mot den egna minoriteten. Att stöda andra drabbade minoriteter handlade därför inte endast om att man tyckte synd om dem, utan det var även ett sätt att försvara sig själv från liknande förtryck.[135] I både tidningstexten och Thermans tal framgår samtidigt genom ställningstagandena till Tyskland och minoritetsförtrycket en tanke om hur nationen skulle se ut enligt antifascistiska aktörer i det mellankrigstida Finland. Nationen skulle vara inkluderande och demokratisk.

Även om Thermans tal till stor del kretsade kring den tyska fascismen och dess minoritetspolitik framgår tydligt att han ansåg att man utgående från problematiken kring sudettyskarna kunde dra paralleller till Finland och behandlingen av finlandssvenskarna. Han betonade i sitt tal att lösningen i München och fascismens framfart i allra högsta grad berörde finlandssvenskarna, ”[t]y med folkfrihetens princip stå och falla vi själva”.[136] Att Therman drog paralleller till finlandssvenskarnas situation framgår även i *Åbo Underrättelsers* rubrikval för reportaget om festen i Helsingfors där Thermans tal ingår – ”Vårt nationalitetsproblem och Centraleuropas”.[137]

I bakgrunden av Thermans tal syns en vilja att betona att det tyska agerandet i Tjeckoslovakien inte handlade om minoritetsförsvar, utan att tyskarna hade andra motiv, både ekonomiska och

[131] Britannica Academics webbsida, ”Munich Agreement”.
[132] En tyskspråkig minoritet i norra Italien som utsattes för en med tvång genomförd italieniseringspolitik av den fascistiska regimen i Italien under 1920- och 1930-talet. Se vidare exempelvis Rolf Steininger, *South Tyrol. A Minority Conflict of the Twentieth Century* (London & New York: Routledge, 2003), s. 19–45.
[133] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[134] Chroniqueur, ”Brokota världen”, *ABL* 11.11.1938, s. 2.
[135] Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 22–23.
[136] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[137] ”Vårt nationalitetsproblem och Centraleuropas.”, *ÅU* 9.11.1938, s. 4.

politiska. Therman menade att det ”sudettyskarna möjligen fått utstå av bristande tillmötesgående uthärdar ingen jämförelse med det som övergått exempelvis sydtyrolarna och Tysklands judar”.[138] En skribent i *Arbetarbladet* lyfte på liknande sätt fram, ”[m]ot bakgrunden av vad som hänt i Tjeckoslovakien”, hur en nazitysk tidskrift förhöll sig till språkfrågan i Finland. Skribenten lyfte fram att ”Tyskland tar hem sina tyskar, men för förbindelser inom andra folkstammar [...] saknas förståelse” och menade att den tyska inställningen till finlandssvenskarna var i enlighet med en förfinskningspolitik som med ”våld slätar ut det svenska elementet i Finland”.[139]

Hos både Therman och skribenten fanns en tydlig vilja att betona det minoritetsförtryck och hot som fascismen innebar för finlandssvenskarna. Uttalandena kan ses mot bakgrund av den tyska nationalsocialismens uttalade folkgemenskapsambition och tanken om att skapa ett etniskt, språkligt och kulturellt enhetligt tyskt rike, och annekteringen av Sudetområdet som ett led i denna ambition.[140] Samtidigt framträder minoritetsförtrycket, våldsbenägenheten och en hetsig, antidemokratisk nationalism som ett gemensamt drag i samtliga ovan diskuterade aktörers antifascistiska ställningstagande. Begreppen knöts sålunda till själva fascismbegreppets semantiska fält och lade samtidigt grunden för den förståelse aktörerna hade av fascismen, och för vissa aktörers förståelse av finlandssvenskarnas situation. Intressant här är även att det semantiska fältet förenade över partigränserna – både socialdemokrater och en borgerlig politiker anslöt sig till samma tolkning.

Det finlandssvenska borgerliga fältet verkade dock inte vara enat i frågan under Svenska dagen 1938. Festtalaren i Åbo, von Törne, lyfte fram en annan tolkning av lösningen i München och menade samtidigt att situationen inte kunde tillämpas på språkfrågan i Finland. von Törne hade en klart mer optimistisk syn på den enligt honom beundransvärda fredliga lösningen av sudettysksfrågan, och lyfte fram det ”manliga mod” Chamberlain visat i förhandlingarna. Även ur en minoritetspolitisk synvinkel ansågs lösningen vara ett bra resultat, och von Törne menade att de ”språkliga minoriteterna i Mellaneuropa behandlas med ett undseende som aldrig förr”.[141]

Noteras bör här att von Törne lyfte fram just de språkliga minoriteterna, inte andra minoriteter. I hans tal finns, till skillnad från ovan diskuterade texter, en avsaknad av tankar kring fascismen och dess syn på minoriteter. Istället menade han att den tysk-tjeckoslovakiska krisen hade visat att en ”folkmajoritet som i sitt land bemöter en mindretalsnationalitet med hård och överlägsen självgodhet, oginhet [...] och fientlighet, ohjälpligt förlorar den övriga världens sympatier”.[142] Problemet låg enligt von Törne snarare i hur den tyska minoriteten hade behandlats i Tjeckoslovakien, än i huruvida den tyska annekteringen var problematisk ur ett demokratiskt och fredligt perspektiv. I kombination med att han inte heller tog ställning till huruvida fascismens framfart var något positivt eller negativt, framstår det som att han inte nödvändigtvis

[138] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[139] Sven Backlund, ”Det nya protokollet”, *ABL* 4.11.1938, s. 5.
[140] Anton Weckman & Mats Wickström, ”Positiv svenskhet! Den svenskspråkiga nationalsocialismen i Finland och språkfrågan, 1936–1944”, *Historisk tidskrift för Finland* (2020:1), s. 36, 42; Britannica Academics webbsida, ”Munich Agreement”.
[141] ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1938, s. 2.
[142] ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1938, s. 2.

såg fascismen som ett akut hot mot minoriteter – något som belyser hur oeniga samtiden var i förhållningssättet till fascismen.

”[E]n osmaklig och fördärvsbringande ultrafinsk hurrapatriotism” – den inhemska fascismen

Det i rubriken citerade uttrycket är hämtat från Eklunds tal på Svenska dagen i Helsingfors 1945, och enligt honom hade de ultrafinska, eller radikalnationalistiska, tankegångarna frodats i Finland.[143] Citatet är talande för innehållet i talen som hölls under Svenska dagen 1945. Till skillnad från talen som hölls 1938 och 1939 verkade talarna mer benägna att efter andra världskrigets slut mer aktivt och uttalat lyfta fram den inhemska fascismen och det hot som den utgjort mot både det politiska systemet och den svenskspråkiga minoriteten. Samtidigt tog talarna tydligt avstånd från de äktfinska, fascistiska rörelserna i stil med citatet från Eklunds tal, där rörelserna beskrivs som både osmakliga och fördärvsbringande – något som kan ses som uttryck för en antifascistisk ståndpunkt.

Även om den inhemska fascismen var mer framträdande i talen 1945, var den inte totalt frånvarande i talen 1938. Här kan igen nämnas Thermans tal i Helsingfors där han i samband med en diskussion om det som beskrevs som en ny form av nationalism, vilket kan förstås syfta på den fascistiska nationalismen, och rasförföljelserna lyfte fram att ”[ä]ven i vårt land ha enstaka röster höjts för att tilljubla denna hets”.[144] Att Therman valde att betona att det var fråga om enstaka röster tyder på tanken att stödet för den fascistiska ideologin i Finland var relativt litet. Samtidigt tog Therman ändå tydligt avstånd från fascismen dels genom att beskriva den som hets, dels genom att säga att han hoppades att allmänheten i Finland aldrig skulle ställa sig bakom ideologin eftersom ”hela företeelsen [är] alltför meningslös och motbjudande”.[145] Även i en text i *Vasabladet* verkade skribenten ha uppfattningen att det var fråga om en liten, obetydlig grupp som hyste fascistiska sympatier och hänvisade till ”en liten blådårsopinion”.[146] Citatet är intressant, eftersom det belyser hur aktörer kunde göra ett tydligt avståndstagande till fascismen, här synligt genom den förminskande beskrivningen av fascisterna som dårar, men samtidigt blunda för det fascistiska stödets omfattning.

Thermans uttalande om enstaka röster kan med fördel jämföras med Valros tal i Helsingfors år 1945. Valros lyfte fram att den ”tyska nazismen börjat spela rollen av mönster” under 1930-talet och att ”ideologin etablerade sig som ett slags maktfaktor också i vårt land”.[147] Att Valros framhävde fascismen som en maktfaktor i Finland antyder att rörelserna hade inflytande på den förda politiken – något som samtidigt visar att sympatierna fanns hos en större grupp än Therman antydde 1938. IKL var det enda parti, av alla de drygt trettiotal verksamma fascistiska rörelserna i Finland under mellankrigstiden, som lyckades bli invalda i riksdagen. De lyckades heller aldrig nå en större seger än i sitt första riksdagsval 1933 då de fick 14 mandat, varefter den traditionella högern småningom började ta avstånd från rörelsen då det klarnade att IKL:s

[143] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2.
[144] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[145] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[146] Neger (Einar Hagman), ”Ur dagboken”, *VBL* 5.11.1939, s. 2.
[147] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.

politik inte endast präglades av en stark antikommunism, utan även drömde om en statskupp som skulle avskaffa parlamentarismen och demokratin.[148] Valros uttalande kan däremot ses mot bakgrund av att de fascistiska rörelserna, trots den begränsade framgången i den formella politiken, fick ett relativt stort informellt inflytande.

På ett allmäneuropeiskt plan ledde den italienska och tyska fascismen till att extremhögerns tankemönster och politiska kultur blev accepterad på ett mer allmänt plan, särskilt inom konservativa kretsar som såg den fascistiska antikommunismen som ändamålsenlig. Även i Finland förändrades det politiska samtalet genom de fascistiska rörelsernas framväxt och deltagande i de politiska diskussionerna. Utrymmet för kritik av demokrati, parlamentarism, individens friheter och svenskan blev större och mer accepterad.[149] Trots att Therman verkade mena att det uttalade stödet för fascismens ideologi varit litet, gav han även antydningar om att fascismen fått inflytande över statsmakten när han senare i sitt tal lyfte fram Finlands ”nationalistiskt inspirerade statsmakt”. Uttalandet bör ses mot bakgrund av hur han i sitt tal diskuterade nationalismbegreppet som en del av den fascistiska ideologin och intoleransen.[150]

Centralt i citaten från både Therman och Valros är att de drog en uttalad parallell mellan den inhemska fascismen och den tyska. Valros menade att den tyska nazismen rentav fungerat som modell för den inhemska – något den även gjorde för ett flertal rörelser som uppkom i Finland under 1930-talets första hälft.[151] Therman drog dock parallellen utan att uttryckligen benämna varken det tyska eller inhemska som fascism eller nazism. Även om flera talare under Svenska dagen drog paralleller mellan den europeiska fascismen och den inhemska, gjorde få det explicit. Att talarna inte uttryckligen benämnde de inhemska rörelserna eller sympatierna som fascistiska bör inte förstås som avsaknad av ett erkännande att fascistiska sympatier fanns i Finland – erkännandet och beskrivningarna hittas istället via olika former av omskrivningar.

Eklund använde sålunda i sitt tal uttrycket ”svartblå maktsträvanden” som, enligt honom, både arbetarklassen och finlandssvenskarna hade motsatt sig. De svartblåa maktsträvandena sammankopplades i talet med den tidigare citerade ultrafinska hurrapatriotismen och framhävdes samtidigt som en motsats till det behov av ”saklighet, hyfsning och god vilja till förståelse” mellan olika ”samhällsformers förespråkare” som nu ansågs behövas – mot bakgrund av vilket man kan tolka att han här syftade på en inhemsk fascism.[152] Därtill har just den svartblåa färgkombinationen förknippats med den finländska fascismen, dess symboler och klädsel, där det svarta representerade fascismen och det blåa representerade Finland. Bland annat IKL:s klädsel bestod av en svart skjorta med blå slips, och den finska fascismens mest betydande ungdomsorganisation, inledningsvis Lapporörelsens och senare IKL:s, tog även till sig symboliken i sitt namn – Sinimustat (De blåsvarta).[153]

Hofman och Henriksson valde i sina tal 1939 respektive 1945 att hänvisa till en form av nationalism som framställdes som negativ. Enligt Hofman hade man på ”finskt nationalistiskt

[148] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 197–201, 225.
[149] Braskén, Kaihovirta & Wickström, ”Antifascismen i Norden”, s. 11–12; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 209; Meinander, *Nationalstaten,* s. 50.
[150] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[151] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 205–208; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 305.
[152] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2.
[153] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 197, 206, 234, 236

håll [...] velat klä alla medborgare i nationell tvångströja".[154] Henriksson talade istället om hur de "demokratiska krafternas frammarsch, har lett till att den nationella chauvinismen skjutits åt sidan" i Finland.[155] Båda uttalandena kan ses mot bakgrund av de centrala målen och kännetecknen för den finländska fascismen, inte endast gällande fascismens starka betoning av nationalism. I citatet från Hofmans tal syns särskilt tydligt den finska fascismens mål att upprätta en etniskt enhetlig stat, i betydelsen ett enspråkigt finskt Finland, för att motverka den splittring som man ansåg att hotade samhället. Upprättandet av en finsk folkgemenskap var det grundläggande målet, och inom ramen för denna rymdes, enligt de flesta inhemska fascisters tolkning, endast det enhetligt finska. Henriksson framställde den nationella chauvinismen som motsatsen till demokratin, och framhävde därmed den inhemska fascismen antidemokratiska ambitioner.[156]

Pipping valde i sitt tal en tredje omskrivning, samtidigt som hans förståelse av den inhemska fascismen kan ses mot bakgrund av samma kännetecken och mål som beskrivits ovan. I hans tal framgår att "Finlands folk har haft en benägenhet för ett ensidigt och okontrollerat kraftutlopp". Det ensidiga kraftutloppet hade varit synligt tidigare i landet historia, bland annat under inbördeskriget, men "tog avskräckande gestalt i Lappos, Mäntsäläs och äktfinskhetens klang- och jubeldagar".[157] Att Pipping här kan ha syftat på fascism framgår senare i talet då han yttrade att denna benägenhet hade lett till att man "förblandat den behövliga samverkan mellan olikriktade krafter med standardisering av åsikter".[158] Genom Pippings, Hofmans och Henrikssons ordval och beskrivningar av fascismen framgår en syn på ideologin som intolerant och benägen till våld samt förtryckande mot oliktänkande och minoriteter – fenomen och beskrivningar som flera nordiska antifascistiska kretsar hänvisade till i motståndet mot fascism.[159]

Samtidigt som talarna gick in för att genom olika omskrivningar framhäva det fascistiska inflytandet i landet var en del skribenter i tidningspressen mer uttalade i sitt utpekande av fascism, särskilt i vänsterpressen. Skribenterna breddade samtidigt fascismbegreppet till att mer allmänt inkludera hela högern. En text i Arbetarbladet 1938 lyfte fram att man "hört återklang av de [fascistiska] lögnerna också i finländsk press, inte bara i den egentliga blåsvarta, som givetvis kvittrar efter vad dess utländska husbönder sjungit före, utan också i den finska högerpressen i övrigt".[160] Just borgerliga tidningar som fascistiska, eller åtminstone fascistsympatisörer, var ett tema som återkom i vänsterpressen även år 1939 och 1945, ofta i kombination med en beskyllning av borgerligheten som fascistisk.[161]

De i vänsterpressens synliga tankarna om högerns fascistiska tendenser och sympatier kan förstås mot bakgrund av den socialistiska förståelsen av sambandet mellan fascism och

[154] "Det är vår plikt", *ÅU* 7.11.1939, s. 6.
[155] "Den svenska kulturens bevarande", *ÅU* 7.11.1945, s. 1.
[156] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 24–25, 54, 296–298; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 304–305.
[157] "Den svenska kulturens bevarande", *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[158] "Den svenska kulturens bevarande", *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[159] Seppälä, "Fighting for peace", s. 195.
[160] Chroniqueur, "Brokota världen", *ABL* 11.11.1938, s. 2.
[161] Ref., "Från Oravais", *ABL* 8.11.1939, s. 8; Musketören (Atos Wirtanen), *ABL* 10.11.1939, s. 2; H. T-n., "Ett mogenhetsprov för den finländska demokratin", *Folktidningen* 14.11.1945, s. 1.

kapitalism. Enligt finländska och europeiska vänsterintellektuella var fascismen en borgerlig reaktion i syfte att försvara kapitalismen, och ofta skildes därför inte borgerliga och fascistiska rörelser åt.[162] De olika synerna på fascism mellan de tidigare nämnda borgerliga talarna och de tankar som framträdde i vänsterpressen belyser hur svårt det var för samtiden att förhålla sig till fascismen. Det var svårt att nå samförstånd kring vad fascismen var och vem som sympatiserade med ideologin. Samtidigt fanns, som framgår nedan i citatet av Valros, beröringspunkter i det antifascistiska ställningstagandet – bland annat att hänvisa till fascismen som lögnaktig.

Valros behandlade genomgående i sitt tal den inhemska fascismen, med särskilt fokus på dess inställning till finlandssvenskarna. I samband med att han lyfte fram ”grundlagens nationalitetsparagrafer”, det vill säga den del av grundlagen som slår fast att både finska och svenska är landets nationalspråk, frågade han sig hur regeringsformen hade sett ut om den tillkommit under mitten av 1930-talet – ett årtionde han beskrev som ”upphetsningens, förföljelsekampanjernas och de nationalistiska excessernas år”.[163] Det ”system av förenklade slagord, systematisk förvridenhet och programenligt barbari” som fascismen ansågs innebära, skulle om fascismen kommit till makten inneburit att ”inte minst den svenska kulturformen här skulle vara dödsdömda”.[164]

Inledningsvis kan noteras att Valros gjorde ett tydligt antifascistiskt ställningstagande genom sin negativa beskrivning av fascismen – bland annat som barbari, överdriven nationalism och upphetsning. Här följde han en typisk antifascistisk strategi som gick ut på att offentligt fördöma och kritisera fascismen och det den fört med sig i form av exempelvis förföljelser och snedvriden propaganda. Särskilt Valros hänvisning till fascismens råhet, genom ordval som barbari, följde ett relativt vanligt förekommande antifascistiskt mönster.[165] Samtidigt tillskrev han fascismen just dessa begrepp utan att nämna ordet fascism.

Genom de ovan diskuterade talen och texterna blir det sålunda möjligt att skissera upp ett semantiskt fält och nät kring begreppet fascism, särskilt på grund av talarnas sparsamma användning av begreppet fascism. Omskrivningarna ger istället exempel på ord och begrepp som betraktades som utbytbara med fascismbegreppet – exempelvis ultrafinskhet, svartblå, nationalism och nationell chauvinism samt indirekt begreppen intolerans och förtryck. Samtidigt tillskrevs vissa ord en särskild betydelse och innebörd då de användes tillsammans med fascismbegreppet eller begrepp ingående i dess semantiska fält – ord som inte var utbytbara med fascismbegreppet och som i en annan kontext inte skulle ha samma innebörd. Genom ord som hets, barbari och fördärvsbringande gavs fascismen en negativ prägel och ordvalen kan därför anses ge uttryck för en antifascistisk beskrivning av och avståndstagande från fascismen.

Det andra Valros gjorde i det ovan diskuterade citatet var att han kopplade samman den inhemska fascismen med en äktfinsk antisvenskhet. Han antydde att fascismens fullständiga genomslag hade inneburit slutet för det svenska i Finland, och målade på så vis upp en mycket

[162] Tauno Saarela, ”Finnish socialist intellectuals on fascism and anti-fascism in the 1930s”. Braskén, Copsey & Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries,* s. 161–162, 165–166, 168–169.
[163] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; Engman, *Språkfrågan,* s. 389.
[164] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[165] Braskén & Lundin, ”Introduction”, s. 6; Rønning, ”Intellectuals ready to fight”, s. 176.

dyster bild av finlandssvenskarnas situation. Även om Valros år 1945 främst verkade tala utifrån tidigare erfarenheter av minoritetsförtryck kan det i hans tal som helhet tolkas framgå en viss framtidsorientering. Genom hänvisningar till fortsatta hot mot finlandssvenskarna återfinns i talet en varnande ton om att extrema rörelser kommer att utgöra ett hot mot minoriteter som finlandssvenskarna om de får genomslag i samhället.[166] I liknande tankegångar, men tydligare uttalat, höjde Pipping i sitt tal samma år ett varnande finger inför framtiden, och menade att ”äktfinskhetens svartnande murar ännu kunna komma mycket ont åstad. Ingenting skapar mera bitterhet än misslyckandet”.[167] Intressant i citatet från Pippings tal är en uppfattning om och erfarenhet av att misslyckande, eller missnöje, var orsaken till att dylika krafter fått utrymme i det mellankrigstida Finland.

Erfarenheterna som låg till grund för den pessimistiska synen på finlandssvenskarnas framtid var inte endast den europeiska fascismens minoritetsförtryck och -hot samt den uppfattade likriktning ideologin medförde. Till den pessimistiska synen bidrog att det fascistiska minoritetsförtrycket genom äktfinskheten fått en mer konkret prägel för just finlandssvenskarna som minoritet. Sammankopplingen mellan fascism och äktfinskhet framgår särskilt tydligt i Valros tal då han menade att ”demokratins fiender hos oss också var svenskhetens argaste vedersakare”.[168]

Sambandet mellan den inhemska fascismen och äktfinskheten understöds även i forskningslitteraturen. Medan Lapporörelsen hade intagit en mer försonlig linje i språkfrågan, och tidvis även försökt tona ner språkfrågans betydelse inom rörelsen, kom fascismen under 1930-talet genom IKL att genomsyras av äktfinskhet och antisvenskhet.[169] Valros verkade dock inte endast antyda att fascisterna var äktfinnar, utan även att äktfinnarna var antidemokratiska fascister. Valros framställning av den inhemska fascismen som ett hot mot finlandssvenskarna, och den därigenom gjorda framställningen av den inhemska fascismen som sammanbunden med äktfinskhet, utgör snarare regel än undantag i talen som hölls under Svenska dagen både år 1938 och 1945.

I majoriteten av de Svenska dagen-tal som analyseras i avhandlingen framträder en tydlig sammankoppling mellan äktfinskhet och fascism till den grad att äktfinskhet, i likhet med i Valros tal, närmast blev synonym med fascism.[170] Här kan även nämnas som exempel Eklund, som i sitt tal drog en koppling mellan de krafter som åsyftade ”demokratins åsidosättande i Finland under de mörka åren” och krafterna som hotade finlandssvenskarnas rättigheter.[171] Äktfinskhet vävdes sålunda även in i fascistbegreppets semantiska fält. Sambandet mellan fascism och äktfinskhet samt hoten som talarna upplevde mot svenskheten diskuteras vidare i följande avsnitt, och ger mera förklaringar till erfarenhetsrummet som bland annat Valros och Pippings pessimistiska framtidsutsikter baserade sig på.

[166] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[167] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[168] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[169] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 296; Meinander, *Nationalstaten,* s. 47.
[170] Här utgör von Törnes tal det största undantaget, där parallellen mellan fascism och äktfinskhet inte alls dras. Se vidare ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1938, s. 2.
[171] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1.

Hotbilderna mot finlandssvenskar

Ett framträdande tema i samtliga tal som hölls under Svenska dagen 1938 och 1945 är vilka hotbilder som ansågs finnas mot finlandssvenskarna, det svenska språket och den svenska kulturen i landet. Talarna lyfte fram aktuella hotbilder, men blickade även bakåt för att diskutera utvecklingen av hotbilderna och eventuella förändringar. Därtill dryftades frågan om hur framtiden skulle komma att se ut – kunde finlandssvenskarna blicka framåt med hopp om bättre tider eller med rädsla för kringskärningar i sina rättigheter?

Samtidigt utgjorde just hotbilderna en central grund för talarnas antifascistiska ståndpunkt. Det hot som fascismen ansågs utgöra mot minoriteter och den inhemska fascismens hot mot finlandssvenskarna och svenskan framträder som en av grundpelarna i avståndstagandet från och fördömandet av fascismen både i Finland och i andra länder, särskilt Tyskland. Avståndstagandet till fascism genom åberopandet av det minoritetshot ideologin ansågs utgöra var inget unikt för talarna, utan var ett tämligen vanligt sätt att på finlandssvenskt håll ta avstånd från fascismen.[172] Nedan diskuteras de hotbilder som upplevdes före och under andra världskriget, medan de hotbilder som fanns kvar efter kriget diskuteras i ett separat avsnitt.

Talen som hölls år 1939 utgör ett intressant undantag, där skisserandet av hotbilderna fick mycket lite utrymme jämfört med de övriga åren – något som sammanhänger med den i kapitel 3 diskuterade samtida kontexten, det vill säga betoningen av nationell enighet inför det ökade krigshotet. Några av talarna kunde dock inte undvika att kortfattat dryfta språkstriden, vilket belyser hur påtaglig den var i talarnas samtid. Hofman frågade sig i sitt tal om ”våra antagonister” i fortsättningen skulle komma att ”förhålla sig till oss, om ock icke med sympati, så dock med välvillig neutralitet, och icke resa hinder i vägen för vår fortsatte existens och förkovran som svenskar i Finland”.[173] Krook lyfte fram att ett ”fritt modersmål är en självfallen förutsättning för ett älskat fädernesland” och hoppades att det svenska i Finland inte i framtiden skulle förstås som en ”besvärlig börda” eller ett ”nödvändigt ont, som snarast möjligt borde avlägsnas”.[174]

Samtliga talare som lyfte fram språkstriden eller motsättningarna mellan finsk- och svenskspråkiga år 1939 hänvisade ändå samtidigt till den nationella enigheten som uppkommit under hösten. Talarna hoppades att den uppkomna enigheten skulle ge upphov till en bestående språkfred, eller som von Born uttryckte det: att ”den oförnuftiga språkstriden, som [...] fortgått under decennier, i fosterlandets namn omsider skall läggas ned och lämna rum för ett på ömsesidig förståelse och förtroendefullt hänsynstagande baserat förhållande mellan språkgrupperna”. Enligt von Born skulle det rentav innebära en ”stor seger” för Finlands folk, om de utmaningar som landet nu stod inför skulle resultera i en bestående språkfred.[175]

Trots försöken till nedtoning visade talarna ändå att misstron mellan språkgrupperna varit stor och att det upplevts ett verkligt hot mot det svenska i landet – det var inte endast förståelse och hänsynstagande som hade saknats, utan talarna hänvisade till att det funnits krafter som hindrat

[172] Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 10–11, 22–23.
[173] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 6.
[174] ”Svenska dagen i Vasa”, *VBL* 7.11.1939, s. 2–3.
[175] ”Fosterländsk samling”, *HBL* 7.11.1939, s. 6.

det fria modersmålet, och velat eliminera svenskan i landet. I talen från år 1938 och 1945 finns inte samma spår av försök till nedtoning, utan talarna manade istället finlandssvenskarna till att aktivt slå vakt kring och försvara svenskheten i landet.[176] Här kan tas som exempel Henriksson som i sitt tal lyfte fram ”[n]ödvändigheten av att sluta upp kring det nationella arvet och försvara det mot oupphörliga angrepp”.[177]

I talen återfinns två olika sätt att framhäva hoten mot finlandssvenskarna eller svenskan. En del av talarna tenderade att huvudsakligen lyfta fram ett mer allmänt och övergripande hot mot finlandssvenskarna, det svenska språket och den svenska kulturen i landet, i likhet med citatet från Henriksson. Andra talare valde att huvudsakligen lyfta fram konkreta hot genom aktuella politiska, och särskilt språkpolitiska, spörsmål. Därigenom synliggörs vilka frågor och områden inom språkpolitiken som ansågs särskilt viktiga och hotfulla. Majoriteten av talarna använde sig ändå av en kombination av enskilda spörsmål och allmänna hot för att framhäva finlandssvenskarnas utsatthet.

Att förfinskningssträvandena upplevts hotfulla under 1930-talet framgår väl i talen som hölls under Svenska dagen 1938 och 1945. ”Det tysta men mycket verksamma begär att så långt det går undandölja allt det svenska, som finns och lever i detta land, sammanhänger med den brist på ärlighet eller uppriktighet, vilken alltmer framträder såsom ett av de minst tilltalande dragen i vårt politiska och samhälleliga liv” uttalade von Törne 1938. Enligt honom handlade det dels om ett undandöljande av det svenska i officiella sammanhang, men även att finlandssvenskar missgynnades i tilldelningen av tjänster.[178] Eklund gick 1945 ännu ett steg längre i sitt tal och menade att utan arbetarklassens motstånd hade finlandssvenskarna ”med maktens rätt degraderats till en lägre klass av människor” av mellankrigstidens äktfinska, fascistiska grupperingar och sympatisörer.[179]

Även Ekman förde år 1938 fram en stark kritik av de senaste årens språkpolitik och menade att svenskhetens situation i landet, trots grundlagsstadgandena om tvåspråkighet, under hela självständighetstiden hade försämrats.

> [G]rundlagsbuden [ha] under en tjugoårig kampanj urholkats och urblåsts sin egentliga anda och mening, så att de snart börja förefalla som tomt skramlande bjällror. År för år ha regeringsformens föreskrifter allt mindre samvetsgrant tillämpats med avseende å landets svenska medborgare. De oss under självständighetstidens början givna rättigheterna ha gång på gång beskurits.[180]

Ekmans skarpa kritik och betoning av en allvarlig och hotande språkstrid, där lagens tvåspråkighet inte efterlevdes, kan ses mot bakgrund av hans roll som generalsekreterare för SFP. Vid tiden för hans tal fanns en allmän vilja inom partiet att understryka språkstriden, eftersom SFP då satt i opposition medan regeringen var sammansatt av två traditionellt starkt

[176] Se vidare exempelvis Pippings tal, ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3; Eklunds tal, ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2; Valros tal, ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; Smeds tal, ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; Ekmans tal, ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2; Valros tal, ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 1, 5.
[177] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1.
[178] ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1938, s. 2.
[179] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1.
[180] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.

äktfinska partier, Framstegspartiet och Agrarförbundet, tillsammans med SDP. Den nya regeringskoalitionen innebar dessutom att SFP hade förlorat sin långvariga vågmästarposition och därigenom en betydande del av sitt inflytande på inrikespolitiken.[181] Ekman hänvisade även själv till den ”inrepolitiska nyorienteringen” och vilket hot den ansågs utgöra mot svenskheten, dess utveckling och framtid.[182] Även Smeds hänvisade 1945 till statsmaktens tidigare inställning till finlandssvenskarna och menade att denna endast ”ökade den känsla av otrygghet som en minoritet alltid hyser”.[183]

Enligt Ekman syntes den inrikespolitiska nyorienteringen särskilt genom universitetslagstiftningen från år 1937.[184] Universitetsfrågan kretsade kring språket vid Helsingfors universitet och hade sedan slutet av 1920-talet utgjort fokus i språkstriden. Bland annat AKS och Agrarförbundet hade lagt fram flera förfinskningskrav gällande det tvåspråkiga universitetet, vilket inledningsvis innebar krav på att finskan skulle få en mer framträdande roll inom universitetet men senare innebar krav på en fullständig förfinskning. Lagen som slutligen drevs igenom 1937 gjorde finskan till administrationsspråk och minskade antalet svenskspråkiga professurer – en lösning som varken äktfinnarna, som ville se en fullständig förfinskning av universitetet, eller SFP, som ansåg att lösningen bröt mot regeringsformens språkparagrafer, var nöjda med.[185]

Även om Therman kritiserade universitetslagen och beskrev den som en kränkning av finlandssvenskarnas grundlagsenliga rätt, var hans ord inte lika skarpa som Ekmans.[186] Enligt Ekman innebar den nya lagen att Finland inte längre kunde räknas som en nordisk rättsstat, på grund av behandlingen av minoriteten och dess samtidiga brott mot grundlagen. Därtill menade Ekman att den äktfinska ”hetsen” mot finlandssvenskarna inte längre endast fanns inom politiken, utan delvis hade överflyttats till myndigheterna. ”Alla nationalitetsgarantier till trots söker man sig [...] fram mot den som ett efterlängtat mål hägrande finska nationalstaten, där vår ställning skall vara synnerligen undanskymd” och han menade att finlandssvenskarna nu befann sig i ett ”gerillakrig” mot äktfinskheten.[187]

Ekman framställde finlandssvenskhetens möjligheter till utveckling och fortlevnad som ytterst hotad av de äktfinska krafterna, som enligt honom verkade sprida sig och finnas överallt i samhället. I sitt försvar av rättsstaten, lag och rätt i kombination med svenskhet, framhävdes därtill det äktfinska samtidigt som motsatsen till rättsstat och respekt för lag. Därigenom förknippade även Ekman indirekt de äktfinska strömningarna med, åtminstone delvis, antidemokratiska krafter. Äktfinskheten sågs inte endast som ett hot mot finlandssvenskarna, utan mot hela det finländska samhället genom det hot den utgjorde mot grundlagsskyddet och rättsstatstanken. Därigenom kan avståndstagandet till äktfinskheten, genom stödet för rättsstaten, även tolkas som ett uttryck för en antifascistisk ståndpunkt. Samtidigt bör försvaret

[181] Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 25; Meinander, *Nationalstaten,* s. 57.
[182] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.
[183] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.
[184] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.
[185] Meinander, *Nationalstaten,* s. 42–43, 49–50, 53–57.
[186] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[187] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.

av lagen ses som ett resultat av vetskapen att finlandssvenskarnas rättigheter var beroende av grundlagens bevarande.

I både Ekmans och Thermans tal framgår hur den inhemska politiska kontexten under mellankrigstiden kan tolkas utgöra ett erfarenhetsrum för hur de uppfattade finlandssvenskarnas situation år 1938. Uppfattningen om ett kontinuerligt äktfinskt hot mot finlandssvenskarna ända sedan självständigheten, en orostanke som forskningen även menar att var befogad på grund av äktfinskhetens stora popularitet under mellankrigstiden, låg till grund för en pessimistisk syn både på sin samtid och på sin framtid.[188] Genom att dels hänvisa till hur äktfinska krafter kontinuerligt kringskurit grundlagens skydd mot minoriteten under hela självständigheten, dels till att hoten under tiden endast spridit sig till flera ställen i samhället, gav de bilden av en hopplös situation där finlandssvenskarna endast kunde vänta sig fortsatta hot.

Att hoten mot finlandssvenskarna och det svenska i Finland upplevdes allvarliga och påtagliga framträder särskilt tydligt genom att några av talarna gjorde analogier mellan finlandssvenskarnas situation och judarnas situation i Tyskland. Valros ställde sig i början av sitt tal frågan om ”var vi svenskar i Finland nu skulle stå, om vi slutit upp vid sidan” av den fascistiska ideologin – en ideologi som nationella minoriteter i Europa hade betalat ”oerhört dyrt” för. Som tidigare nämnts menade Valros att ett fascistiskt maktövertagande även för finlandssvenskarna hade inneburit en dödsdom.[189] Analogin mellan judarna och finlandssvenskarna var inte helt uttalad, men den fanns i bakgrunden.

Även i Thermans tal framgår en liknande, icke-explicit jämförelse mellan finlandssvenskarna och judarna. Den ”nationalistiska despotismen” hotade finlandssvenskarna på samma sätt som den hotade andra europeiska minoriteter, eftersom alla minoriteter enligt Therman var beroende av den demokratiska folkfriheten. Uttalandet kan ses som ett tydligt antifascistiskt ställningstagande till fördel för demokrati, samtidigt som det, i likhet med Ekmans citat, hänvisade till en vetskap om finlandssvenskarnas behov av grundlagens bevarande för att garantera sina egna rättigheter. Även senare i sitt tal drog Therman en parallell mellan judeförföljelserna och hotet mot finlandssvenskarna, då han menade att ”våra dagars brutala rasförföljelse [...] och nationalitetsförtrycket äro i grunden samma andas barn”.[190]

Eklund gick ett steg längre och gjorde en uttalad jämförelse mellan judarna och finlandssvenskarna. Om fascismen hade varit den segrande ideologin i Finland och Europa under andra världskriget, skulle finlandssvenskarnas ”lott ha blivit snarlik den biltoge judens”.[191] Analogin mellan finlandssvenskarna och judarna belyser hur den inhemska fascismen förknippades med en äktfinskt antisvenskhet. Medan finlandssvenska fascister inte höll med om jämförelsen, utan istället menade att finlandssvenskarna nu borde ha mera sympatier för Tyskland som uppfattades ha räddat den tysktalande minoriteten från förtryck i

[188] Aapo Roselius & Tuomas Tepora, *Kampen om den svenska jorden. Karelarna i Finlands svenskspråkiga områden 1940–1950,* övers. Tobias Pettersson (Helsingfors: Schildts & Söderströms, 2020)*,* s. 127–128.
[189] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[190] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[191] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1.

Tjeckoslovakien, var de här citerade talarna långt ifrån de enda som drog parallellen mellan judarnas och finlandssvenskarnas situation och öde.[192]

”De finska halvfascistiska regeringarna tvekade inte att släppa lös en rasförföljelse mot oss finlandssvenskar” skrev en skribent i *Folktidningen,* och menade likt Eklund att en fascistisk seger hade medfört att finlandssvenskarna mött samma öde som judarna.[193] I en insändare i *Hufvudstadsbladet* beskrevs det äktfinska hatet mot svenskspråkiga som ”lika oförnuftigt som tyskarnas hat mot judarna”.[194] Även på socialdemokratiskt håll drogs likhetstecken mellan de nazistiska judeförföljelserna och den inhemska fascismens äktfinska antisvenskhet, som ansågs hota att driva ut svenskan från Finland.[195] Genom de här citerade talarna och tidningstexterna framgår även att tanken att ett fascistiskt makttillträde i Finland skulle hota svenskheten i landet var något som förenade den finlandssvenska antifascismen från vänster till höger – en slutsats som även stöds av forskningen.[196]

Analogin mellan judar och finlandssvenskar vittnar om hur erfarenhetsrummet utgjordes av erfarenheter från och därigenom skapade uppfattningar om den europeiska fascismen och dess minoritetsförtryck. Erfarenheterna kan tolkas komplettera det erfarenhetsrum som bestod av den mellankrigstida inrikespolitiska utvecklingen. Särskilt behandlingen av judar i Nazityskland låg till grund för förståelsen av hur fascismen hotade och hade hotat minoriteter samt för förståelsen av finlandssvenskarnas situation och framtid. Genom att äktfinskhet och antisvenskhet knöts till fascismbegreppets semantiska fält och blev synonymt med fascism fick minoritetsförtrycket en konkret prägel för finlandssvenskarna, och fascismen framstod därför som ett tydligt hot. Samtidigt blev hotet bredare. Hoten uppfattades vara riktade mot allt det svenska i Finland, inte endast mot minoritetens språkliga rättigheter.

Äktfinskheten och antisvenskheten – mer än förfinskning av samhället

I efterhand, då vetskapen om behandlingen av judarna i Nazityskland står klar, framstår den i källmaterialet gjorda liknelsen av finlandssvenskarnas situation och hoten mot det svenska i Finland under 1930- och 1940-talen med judarnas situation i det nazistiska Tyskland kanske som extrem. Fanns det grund för dessa uttalanden? För att förstå fascismens och äktfinskhetens hot mot det svenska i Finland, bör hotbilderna placeras i sin kontext.

Trots att de flesta fascistiska rörelser i Finland inte nådde succé på den politiska arenan förekom tidvis en bredare uppslutning kring och nyfikenhet inför deras idéer, vilket bidrog till samtidens oro över den växande fascismen och på finlandssvenskt håll över den tilltagande äktfinskheten, särskilt i kombination med fascism. De radikalnationalistiska, fascistiska rörelserna i Finland var beroende av stöd och godkännande från en bredare bas i det vita Finland för att nå inflytande. En viktig grupp här var de tysta medlöparna – exempelvis opinionsbildare, författare och affärsmän – som inte öppet räknade sig till de radikalas krets, men som inte heller motsatte

[192] Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 9–10, 17, 22, 24–25.
[193] H.T-n., ”Ett mogenhetsprov för den finländska demokratin”, *Folktidningen* 14.11.1945, s. 1.
[194] Urho Kärppä, ”Från allmänheten. Tankar på svenska dagen”, *HBL* 6.11.1945, s. 6.
[195] Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism”, s. 60–61.
[196] Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 25.

sig eller hade direkta invändningar mot en fascistisk statskupp. Enligt historikerna Roselius, Silvennoinen och Tikka var det rentav de tysta medlöparna, framom de öppna anhängarna, som utgjorde den verkliga faran mot Finlands politiska system.[197]

I mellankrigstidens Finland var radikalnationalismen nära förbunden med kampen för självständighet och den vita sidans syn på inbördeskriget 1918 – en konflikt som på den vita sidan vanligen benämndes som frihetskriget. En tanke om arbetarnas svek och deras skuld till konflikten, en uppfattning om att den vita sidan drabbats värst samt en bitterhet över vänsterns inflytande på landets politik så strax efter kriget var ett centralt inslag i frihetskrigets tankegods. Erfarenheterna från inbördeskriget förenade alla icke-socialister, och allmänhetens stöd för de fascistiska rörelsernas antikommunism var så stort att det var svårt för center- och högerpartierna att avfärda dessa rörelser. Inledningsvis verkade inte ens de radikala rörelsernas välvilliga inställning till användandet av våld i drivandet av sina intressen minska radikalismens popularitet. Rädslan att förlora väljarstöd i valen gjorde att borgerliga kretsar blundade för hotet som fascisterna utgjorde mot det politiska systemet och gav istället ett åtminstone tyst stöd till rörelserna.[198] Att stöd och sympatier för rörelserna förekommit på olika håll framgår och kritiserades även i Pippings tal 1945, som menade att det ensidiga kraftutloppet ofta tagit ”betäckning [...] hos ovidkommande bundsförvanter eller beskyddare [...], allt beroende på högtryck och lågtryck i den omgivande atmosfären”.[199]

Även inom de mer etablerade partierna hade starka röster för en äktfinsk politik höjts. I början av 1930-talet lyfte Agrarförbundet fram kravet att finskan skulle bli landets enda officiella språk och inlämnade ett lagförslag om en total förfinskning av Helsingfors universitet och Tekniska högskolan till riksdagen, som röstade ner förslaget. År 1933 – ett år som kan beskrivas som en inledning på fascismens högkonjunktur även i Finland – lyckades riksdagen endast med knapp majoritet rösta omkull ett förslag om ett avskaffande av tvåspråkigheten och ett fullständigt förfinskande av det offentliga Finland. Omröstningen visar på riksdagspartiernas tillmötesgående attityd gentemot den äktfinska opinionen inför valet 1933, då det nyligen grundade IKL förde en aktiv valkampanj med radikala förfinskningskrav. Även andra fascistiska organisationer förberedde sig inför valet, och i konkurrensen var avståndstagandet till svenska språket och kulturen samt de svensktalande en central aspekt.[200]

Förfinskningskrav och förfinskningens företrädare under 1930-talet var även synliga i Eklunds tal 1945. Han lyfte fram att finlandssvenskarna inte ska glömma att de hade förlorat sina rättigheter om de inte fått stöd för sina krav på finskspråkigt håll och betonade här att ”hjälp inte lämnats av de finska borgarna utan av purfinska, enkla arbetare” vars ”finskhet är av helt annat slag än den som frodats så vilt inom den finska borgerligheten”. Enligt Eklund hade det därför inom arbetarklassen inte alls uppstått en språkkonflikt.[201] Eklund verkade här mena att

[197] Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 289; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 71–74, 111, 132, 174, 382; Braskén, Kaihovirta & Wickström, ”Antifascismen i Norden”, s. 10; Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 22–23.
[198] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 57–59, 81, 174; Karimäki, ”Finnish liberals and anti-fascism”, s. 39–40, 42–44.
[199] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[200] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 206; Meinander, *Nationalstaten,* s. 49–50.
[201] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2.

det fanns två typer av finskhet – en för finlandssvenskarna farlig och en ofarlig. Enligt Eklund var det den borgerliga finskheten, inte vänsterns, som var farlig för finlandssvenskarna och i hans tal blev den borgerliga finskheten nästintill synonym med en hetsig äktfinskhet. På liknande sätt lyftes i en insändare i *Arbetarbladet* fram att ”den finska högern och agrarpartiet” genom användandet av ”billig demagogi, lyckats i sitt uppsåt att sprida vantrivsel bland landets svenskar” och velat göra finlandssvenskarna till ”tredje rangens medborgare”.[202] En annan skribent i samma tidning lyfte i sin tur fram att särskilt den svenska arbetarklassen ”alltid varit en förkämpe för den svenska minoritetens rättigheter”.[203]

Tankar kring arbetarklassens stöd till finlandssvenskarna kunde ses mot bakgrunden av den finländska vänsterns marxistisk-stalinistiska syn på nationsfrågan. Nationalitetsfrågan var ideologiskt och, i konkurrensen med SFP, strategiskt viktig för de finlandssvenska kommunisterna och folkdemokraterna både i det mellan- och efterkrigstida Finland. Linjerna för den förda minoritetspolitiken drogs upp enligt Stalins teoretiska nationsmodell. Enligt modellen ansågs finlandssvenskarna uppfylla kraven för en nationalitet, det vill säga en varaktig gemenskap och gemensam kultur innefattande språk, mentalitet, ekonomiskt liv och territorium, och därför skulle även deras rättigheter tryggas och minoriteten skulle garanteras viss självbestämmanderätt. Självbestämmanderätten ansågs dock endast vara möjlig att genomföra i ett socialistiskt samhälle. Centralt här var även förståelsen av språkstriden som ett verktyg för de inhemska fascisterna att splittra arbetarklassen genom att skapa motsättningar mellan finsk- och svenskspråkiga, och enligt Otto Wille Kuusinen, en av den finländska kommunismens mest betydande ideologer, fyllde finlandssvenskarna samma agitationsroll för den finska fascismen som judarna för den tyska. Särskilt DFFF:s finlandssvenska representanter fortsatte i det efterkrigstida Finland att driva på ett minoritetsnationalistiskt och socialistiskt försvar av finlandssvenskarna enligt den ovandiskuterade modellen.[204]

Att den marxistiska synen på nationsfrågan skulle ha legat till grund för Eklunds uttalande om arbetarklassens stöd till finlandssvenskarna är dock tveksamt trots att han representerade DFFF, eftersom förklaringen främst tilltalade och användes av inhemska kommunister. Som diskuterats i kapitel 2 är Eklunds politiska sympatier svåra att fastställa, men mycket talar för att han var en av de mer liberal-borgerliga aktörerna som anslöt sig till DFFF. Eklund som avled redan 1946 var endast med under partiets första tid, då det ännu inte stod klar att partiet skulle bli så kommunistiskt som det senare blev. Merparten av de finlandssvenska medlemmarna var inte heller kommunister. Då partiet grundades 1944 var ambitionen att etablera en bred antifascistisk front, i enlighet med Kominterns mellankrigstida folkfrontsstrategi. Fronten skulle förena inte endast hela vänstern, det vill säga kommunister och socialdemokrater, utan även den liberala borgerligheten. Även om DFFF relativt snabbt kom att uppfattas som en kommunistisk organisation även bland socialdemokrater, var kommunisterna endast en fraktion

[202] H. L-n (Holger Löfgren), ”Svenska dagen”, *ABL* 5.11.1945, s. 2.
[203] Val., ”Från västnyländsk horisont”, *ABL* 5.11.1945, s. 7.
[204] Mats Wickström & Jonas Ahlskog, ”Stalin och det svenska i Finland. Kommunistisk nationalitetsteori och den tidiga finlandssvenska folkdemokratin”, *Historiska och litteraturhistoriska studier,* vol. 93 (2018), s. 137–138, 140, 144–149, 151.

inom partiet – en fraktion som dock blev allt mer dominerande från och med slutet av 1940-talet.[205]

Eklunds uttalande kan därför snarare tolkas mot bakgrund av en socialistisk internationalistisk syn på nationsfrågan, i vilken ingick en strävan till samarbete mellan nationer i internationell anda. Enligt det internationalistiska tankesättet, som präglat den framväxande socialdemokratiska arbetarrörelsen sedan slutet av 1800-talet, skulle nationernas suveränitet och självbestämmanderätt erkännas, men den internationalistiska nationalismen ansågs ändå skilja sig från en mer borgerlig, chauvinistisk form av nationalism. Internationalismen fungerade även som en grund för bland annat både SDP:s och DFFF:s tvåspråkighet.[206] Tanken kan tolkas kunna spåras i det ovan citerade avsnittet ur Eklunds tal där det var den borgerliga finskheten som representerade en för finlandssvenskarna farlig nationalism. Även om det framgår i Eklunds tal att han betraktade svensk- och finskspråkiga i Finland som två olika nationaliteter, framgår i det ovannämnda citatet i enlighet med internationalismen en tanke om att det skulle vara möjligt att samarbeta mellan språkgrupperna, särskilt mellan de som representerade mer ljumma former av nationalism.[207] Tanken om ett bredare samarbete i motståndet mot den äktfinska fascismen kan även tolkas utgöra en del av Eklunds antifascism.

Att Eklund framhävde den borgerliga finskheten som ett hot mot finlandssvenskarna kan vidare förstås mot bakgrund av den politiska realiteten, det vill säga att det på borgerligt håll fanns ett större stöd för äktfinska tankegångar än hos den politiska vänstern. Noterbart här är att IKL, med ett äktfinskt, antidemokratiskt och antikommunistiskt program, inför sitt första riksdagsval 1933 ingick valförbund med Samlingspartiet. IKL:s relativt goda valframgångar – de fick drygt åtta procent av rösterna motsvarande 14 mandat, huvudsakligen på bekostnad av Samlingspartiet och Agrarförbundet – visade hur utbrett stöd radikalnationalismen hade i Finland. IKL:s inträde i riksdagen ledde i sin tur till ytterligare tillspetsningar i språkstriden och försök att förfinska det offentliga Finland, då Agrarförbundet försökte konkurrera med IKL om platsen som den starkaste förespråkaren av äktfinska krav. Det resulterade i en ettrig polemik mellan SFP och de äktfinska politikerna. Den tilltagande språkstriden under 1930-talet blev även synlig i AKS hot om våldsamma ingrepp mot finlandssvenskarna, och under årtiondet förekom våldsamma sammandrabbningar på gatorna mellan finlandssvenskar och äktfinskhetens förespråkare samt förstörelse av finlandssvensk egendom.[208]

Även inom arbetarrörelsen och den politiska vänstern fanns dock stöd för äktfinska tankegångar och språkfrågan var en mycket omdiskuterad fråga i SDP, som sedan de så kallade kommunistlagarnas införande sommaren 1930 var det enda parti som representerade vänstern i

[205] Jonas Ahlskog & Mats Wickström, ”Den progressiva fortbildningens gränser. Frigörelsepedagogikens uppgång och fall inom den finlandssvenska folkdemokratin”. Anders Burman & Joakim Landahl (red.), *1968 och pedagogiken* (Huddinge: Södertörns högskola, 2020), s. 164; Uppslagsverket Finland, ”Demokratiska förbundet för Finlands folk, https://uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-DemokratiskaFoerbundetFoerFinlandsFolk, hämtad 22.4.2023; Kaihovirta, ”Det stora ofosterländska kriget”, s. 196–197; Huhta, ”Bondesocialisten”, s. 58–59; Ahlskog, ”’Världen har nått det skede’”, s. 207, 211–212, 221, 224–225; Rønning, ”Intellectuals ready to fight”, s. 173; Seppälä, ”Fighting for peace”, s. 188.

[206] Matias Kaihovirta, ”Inledning: Socialism som bortglömd erfarenhet i det svenska Finlands historia”. Kaihovirta & Holm (red.), *Klasskamp på svenska,* s. 13; Kaihovirta, ”Det stora ofosterländska kriget”, s. 178.

[207] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2.

[208] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 196–201; Meinander, *Nationalstaten,* s. 50–53; Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 10–11.

riksdagen.[209] I allmänhet uppfattade den politiska vänstern förfinskningskraven främst som ett försök av den finskspråkiga medelklassen att undanröja den svenskspråkiga eliten. Under den tid då äktfinskheten utgjorde det största hotet mot landets tvåspråkighet intog en majoritet av socialdemokraterna en försonlig, eller åtminstone neutral, linje i språkfrågan och röstade ner lagförslagen som syftade till förfinskning. Frågan om svenskans ställning bidrog däremot till en splittring inom den politiska högern, och samarbetet mellan SFP och SDP kom tidvis att leda till ytterligare tillspetsning i språkstriden och en starkare äktfinskhet.[210]

Att SDP ändå inte ansågs vara tillräckligt för att försvara finlandssvenskarna mot angreppen framgår i flera tidningstexter kring Svenska dagen 1938. Opinionsbildaren Hornborg riktade kritik mot regeringen och menade att den förde en ”halvt fördold kvävningspolitik mot svensk nationalitet, svenskt språk och svensk kultur” i Finland.[211] Två texter i *Vasabladet* var ännu mer uttalade i sin kritik av regeringen, särskilt mot SDP, som de ansåg att i samband med Ålandsfrågan förde en politik som gynnade äktfinska och fascistiska kretsar i landet.[212] Den under slutet av 1930-talet aktuella Ålandsfrågan handlade om ett förslag att remilitarisera och befästa några åländska öar, och frågan fick en språkpolitisk dimension i och med att befästandet ansågs riskera leda till en förfinskning av Åland.[213] SDP-politikern Atos Wirtanens texter om Ålandsfrågan ansågs rentav passa bättre i ett ”nazistisk blad” och skribenten menade att det var en ”sorglig syn att se en socialdemokrat så krypa i stoftet för militarism och storfinans”.[214]

Intressant i kritiken här är att hotet mot det svenska i Finland verkade göra skribenterna benägna att dra paralleller mellan SDP och fascism, samtidigt som de tydligt tog avstånd ifrån mer eller mindre uttalade fascistiska grupper i Finland. Samtidigt visade texterna att Svenska dagens talare inte var de enda som upplevde de ovan skisserade hotbilderna mot finlandssvenskar. I *Arbetarbladet* väcktes däremot kritik mot borgerliga utfall mot regeringen och socialdemokrater i samband med Svenska dagen 1938, och en skribent beskrev utfallen som ”simpla och huvudlösa”.[215] Tidningspolemiken visar att det, trots åtminstone visst samförstånd gällande hotet mot svenskheten mellan höger- och vänstersinnade, var svårt att enas kring en bredare förståelse av vem som utgjorde ett hot och vem som kunde avvärja hotet.

Äktfinskheten medförde inte endast krav på en förfinskning av det offentliga Finland, samhällseliten och den högre utbildningen, utan åtföljdes även av en stark antisvenskhet.[216] Talarna under Svenska dagen var inte de enda som drog paralleller mellan judarna och finlandssvenskarna. Det gjordes även bland antisvenska fascister i Finland och jämförelsen

---

[209] Genom kommunistlagarna förbjöds den kommunistiska verksamheten i Finland och var ett resultat av Lapporörelsens så kallade bondemarsch till Helsingfors. Se vidare exempelvis Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 153–164.
[210] Meinander, *Nationalstaten,* s. 43, 50–51; Kaihovirta, ”Den svenske partisekreteraren”, s. 124, 131; Kaihovirta & Wickström, ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism”, s. 59.
[211] Eirik Hornborg, ”Nytt liv i svenska dagen”, *ÅU* 5.11.1938, s. 3.
[212] ”Ålandsfrågans tillspetsning”, *VBL* 2.11.1938, s. 2; Flanör (Jarl Finne), ”Kommentarer”, *VBL* 4.11.1938, s. 3.
[213] Meinander, *Nationalstaten,* s. 101; Uppslagsverket Finland, ”Ålandsfrågan”, <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-Aalandsfraagan>, hämtad 25.4.2023.
[214] ”Ålandsfrågans tillspetsning”, *VBL* 2.11.1938, s. 2.
[215] Falk., ”Svenska dagen”, *ABL* 11.11.1938, s. 8.
[216] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 206, 296; Meinander, *Nationalstaten,* s. 38–40, 48–53; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 53, 121.

mellan judar och finlandssvenskar blev vanligare efter Hitlers maktövertagande i Tyskland.[217] Som framgår nedan använde de finska fascisterna en antisemitisk retorik i angreppen mot finlandssvenskarna och deras rättigheter, och denna form av antisvenskhet kan närmast beskrivas som antisemitisk antisvenskhet. Finlandssvenskarna tilldelades den syndabocksroll inom den finska fascismen, som judarna hade i den tyska. Möjligen var den antisemitiska antisvenskheten även en förklaring till finlandssvenskarnas tendens att jämför sin situation med judarnas.

Till antisvenskheten bidrog uppfattningen att finlandssvenskarna utgjorde en oproportionerligt synlig del av landets ledande samhällsskikt ännu i början av 1930-talet, trots att gruppen numerärt var mycket liten. En dylik retorik var särskilt framträdande inom de nationalsocialistiska grupperingarna, vars inställning till kapitalismen och finansvärlden ofta hade en språkpolitisk underton. Suomen Kansallissosialistinen Liitto drog paralleller mellan judarna och finlandssvenskarna, och beskrev finlandssvenskarna som en parasitisk överklass som befogade över en oproportionerligt stor andel av kapitalet och statstjänsterna. Även på annat håll stärktes antisvenskheten genom en antisemitisk retorik, bland annat genom att hänvisa till den påstådda judiska världskonspirationen och antinationalismen och att finlandssvenskarna på ett likartat sätt försökte underminera finska folkets enighet genom arbetarrörelsen.[218]

Det svenska språkets starka ställning irriterade äktfinnarna och ansågs öka splittringen i ett redan splittrat Finland, och finlandssvenskarna framställdes som ett hot mot den finska folkgemenskapen. Det fascistiska Lalli-Liitto gick så långt att de hävdade att alla Finlands problem – moraliska, sedliga och politiska – berodde på finlandssvenskarna, men att alla dessa problem skulle försvinna så fort Finland blev enspråkigt finskt. Ett flertal fascistiska organisationer och sympatisörer upprättade även listor över personer som vid det fascistiska maktövertagandet skulle mördas, sättas i straffarbete eller koncentrationsläger och på dessa listor återfanns flera framträdande finlandssvenska politiker, tillsammans med liberaler och socialdemokrater. Även de fascistiska grupper som intog en mer försonlig linje i språkfrågan och i förhållande till finlandssvenskarna ansåg att svenskan med tiden skulle försvinna från det offentliga Finland till förmån för finskan, och att svenskan skulle begränsas till ett lokalt och privat språk använt i hemmen.[219]

Trots försök till försoning över språkgränserna under krigsåren blommade äktfinskheten och antisvenskheten tidvis åter upp. Finlandssvenskarna som under 1930-talet beskyllts för ofosterländskhet[220] hade sett vinterkriget som ett sätt att visa sin lojalitet och patriotism, och att de därmed förtjänade sina språkliga rättigheter. Trots att det efter vinterkriget florerade rykten om finlandssvenskars illojalitet med åtföljande ökad äktfinskhet, intog både IKL- och AKS-

[217] Kaihovirta, "'Svenskarna skulle få vara beredda'", s. 10–11.
[218] Meinander, *Nationalstaten,* s. 64; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 205, 297; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 57; Kaihovirta, "Den svenske partisekreteraren", s. 139.
[219] Kaihovirta, "Den svenske partisekreteraren", s. 139; Laura K. Ekholm, "Mellan öst och väst. Finlands judiska historia under 1800- och 1900-talen". Wickström & Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter*, s. 190; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 109–110, 253, 269, 296, 298; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 75, 238; Meinander, *Nationalstaten,* s. 39.
[220] Temat diskuteras vidare i kapitel 5.

kretsar en mer försonlig språklinje strax före fortsättningskriget. Framgångarna i början av fortsättningskriget och frontflykten till Sverige från det svenskspråkiga Österbotten ledde dock till ett nytt uppsving för äktfinska tankegångar och antisvenskt agerande. Fortfarande under krigsåren florerade även den antisemitiska antisvenskheten och tog ibland en mer specifikt antisvensk riktning, där sympatisörer med den fascistiska ideologin menade att det inte var judarna som hade något att frukta, eftersom finlandssvenskarna ansågs vara Finlands judar.[221]

Emedan äktfinskhetens krav och uppslutning väckte missnöje och förargelse bland finlandssvenskarna och bidrog till att de i föregående avsnitten diskuterade hotbilderna upplevdes reella, kan antisvenskheten ha bidragit till att hoten upplevdes ännu mer påtagliga och allvarliga. Hur hoten upplevdes och hur de framställs i källmaterialet måste därför ses mot bakgrund av den antisvenska retoriken. Att äktfinska krav och hot fortfarande fanns kvar efter krigsåren och att det därtill upplevdes att nya hotbilder mot finlandssvenskarna och svenskans ställning i landet växte fram, väckte starka känslor – något som framgår i talen och tidningstexterna 1945 och diskuteras i följande avsnitt.

”[D]en aldrig vilande äktfinska agitationen” – hotbilder efter andra världskriget

Citatet kommer från Helmer Smeds tal på Svenska dagen i Vasa 1945 och gav en dyster bild över finlandssvenskarnas situation.[222] Eklund lyfte däremot främst fram äktfinskheten som ett hot som upphört vid krigsslutet – något som kan förstås mot bakgrund av de inrikespolitiska förändringarna i och med fredsavtalet med Sovjetunionen, genom vilket de fascistiska rörelserna, och därmed de allra starkast antisvenska och finsknationella grupperingarna, förbjöds i Finland.[223] De övriga talarna och tidningsskribenterna lyfte dock, i likhet med Smeds, aktivt fram äktfinskheten och den finska nationalismen som ett mycket allvarligt hot mot finlandssvenskarna och minoritetens rättigheter även i det efterkrigstida Finland. De efterkrigstida hotbilderna utgör temat för föreliggande avsnitt.

Socialdemokraten Henriksson beskrev hur situationen uppfattades. Han menade att de grupper som allra mest representerat ”äktfinskheten och intoleransen” visserligen hade förlorat största delen av sitt inflytande, men att detta inte innebar att ”äktfinskheten som idé och strävan, som hot mot den svenska befolkningen, definitivt skulle vara död och borta”, utan ”dess anda lever kvar på många håll [...], mer eller mindre förtäckt”.[224] Just den förtäckta äktfinskheten och antisvenskheten var något som åtminstone implicit låg till grund i flera tal och texter kring Svenska dagen år 1945.

Ett gemensamt drag för talen och texterna var att de i jämförelse med 1938 och 1939 fokuserade mer på enskilda sakfrågor och hur de hotade svenskheten än tankar kring ett allmänt hot mot svenskheten i landet. I både talen och texterna framgår en irritation över att universitetslagen

[221] Meinander, *Nationalstaten,* s. 108–110; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 222; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 114; Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 75–77, 175–176; Ekholm, ”Mellan öst och väst”, s. 190.
[222] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.
[223] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 276.
[224] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1.

ännu inte förändrats och att den behövde en ”saklig korrigering”[225] för ett mer ”rättvist och förnuftigt ordnande” av den högre utbildningen på svenska.[226] Att sakfrågorna upplevdes som ett verkligt och uppsåtligt hot mot finlandssvenskarna synliggörs och kan exemplifieras genom en till synes liten sakfråga – den officiella ortnamnspolitiken. Striderna om ortnamnen hade börjat under fortsättningskriget, som en del av den sakta pyrande och försiktiga språkstriden som pågick under kriget, och handlade om att ortnamn i Vasa skärgård hade förfinskats och svenskspråkiga namn på återerövrade delar av Viborgs län hade lämnats bort i sjökort. Valros menade dock i sitt tal på Svenska dagen i Helsingfors att det i den officiella ortnamnspolitiken fanns en dold äktfinsk agenda att ”undanskymma oss och för världen dölja vår existens”.[227]

De största och mest hotfulla problemen framstår ändå i både tidningstexter och talen vara den åtminstone uppfattade förfinskningen av myndigheterna och den så kallade jordanskaffningslagen. Jordanskaffningslagen blev en högt prioriterad politisk fråga i Finland under de två år som följde på fortsättningskriget och frågan fick en tydlig språkpolitisk färgning. Lagen handlade om hur staten skulle gå tillväga i utdelning av jord både till frontmännen och till de hundratusentals evakuerade, huvudsakligen karelare, som förlorat sina hem i samband med landavträdelserna till Sovjetunionen. I evakueringens inledningsfas under sommaren 1944 hade de militära myndigheterna ansett att det var smartast att placera de evakuerade så långt bort från krigsplatserna som möjligt, vilket resulterade i att en stor del av de evakuerade placerades i västra Finland. De svenskspråkiga områdena i Egentliga Finland och Österbotten fick därför ta emot en stor mängd karelska flyktingar. Språkförändringarna var stora och den plötsliga ökningen i antalet finskspråkiga ledde till spänningar i svenskspråkiga regioner, även om placeringarna endast var tillfälliga.[228]

I en text publicerad på Svenska dagen i *Vasabladet* behandlades, under rubriken ”Oförsynt förfinskningshot”, jordanskaffningslagen och dess tillämpning samt vilket allvarligt hot den ansågs utgöra mot finlandssvenskarna. Skribenten menade att det ”tycks vara sörjt för att vi aldrig skall begå denna svenskhetens samlingsdag med hel och ljus framtidsförtröstan” [...] Denna gång är framstöten allvarligare och hotfullare än många gånger förut”.[229] Uppfattningen att de finskspråkiga evakuerade karelarna utgjorde ett hot bör förstås mot bakgrund av den inflammerade språkstriden.

För många finlandssvenskar representerade de evakuerade karelarna finskhet snarare än karelare. Samtidigt ansågs de representera en stark finsk nationalism med åtföljande äktfinsk mentalitet. Till denna uppfattning bidrog att äkt- och storfinska rörelser använt karelskheten som en symbol för finskheten, vilket gjorde att konnotationen mellan de antisvenska rörelserna och de evakuerade var stark på finlandssvenskt håll. Till bilden av de evakuerade som ett hot bidrog möjligen även de starka, antisvenska rykten som spridit sig bland karelare ända sedan vinterkriget – något som väckte bitterhet på finlandssvenskt håll. Finlandssvenskarna anklagades för bristande fosterländskhet och omanlighet, och det gick rykten om att de flytt i

[225] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7
[226] ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4.
[227] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 113–114.
[228] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 9, 157–163, 178.
[229] ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1.

stora mängder till Sverige. Efter vinterkriget florerade ett rykte bland finskspråkiga att finlandssvenskarna hade släppt igenom sovjetiska trupper vid fronten i Summa. Genom rykten om bristande försvarsvilja och fanflykt gjordes finlandssvenskarna efter båda krigen sålunda till en syndabock för att karelarna hade förlorat sina hemtrakter.[230]

Det var däremot inte endast de evakuerade i sig som utgjorde ett hot. Ett kanske ännu större och mer hotfullt problem ansågs vara de ansvariga för lagens implementering – de finskspråkiga tjänstemännen. Medan Henriksson i det tidigare nämnda citatet valde att tala om förtäckt äktfinskhet, var andra mer uttalade i sin kritik. Smeds lyfte i sitt tal i Vasa fram den ”forcerade förfinskningen av statsverket” och ”förfinskningsmännen” som arbetade med lagen, medan den tidigare nämnda skribenten i *Vasabladet* skrev om ”äktfinska byråkrater” och lagens implementering som en ”förfinskningsnit”. Både Smeds och skribenten beskrev lagen som ett attentat mot finlandssvenskarna – ett ordval som samtidigt hänvisade till en uppfattning om att det fanns ett uppsåtligt antisvenskt agerande bakom lagens genomförande och aktiva försök att förfinska svenskspråkiga områden.[231]

Det centrala i de samtida aktörernas förståelse av jordanskaffningslagen som ett hot var sätten att i tal och skrift motsätta sig lagens tillämpning genom hänvisning till lag och demokrati. Valros lyfte i sitt tal fram att ”det finns en finsk byråkrati, som gäckar statsmakternas beslut och avsikter”.[232] Flera skribenter och talare hänvisade till att den ansvariga myndigheten bröt mot lagen eller implementerade lagen på fel sätt, då de inte beaktade den inskrivna språkklausulen som handlade om att placeringen av evakuerade inte skulle få påverka svensk- och tvåspråkiga regioners språkbalans – en metod som svenskspråkiga aktörer använt sig av även efter vinterkriget i och med snabbkolonisationslagen.[233] I den efterkrigstida kontexten fick en sådan form av motstånd även en antifascistisk dimension, då lagen och dess uppfattat felaktiga, lagvidriga eller odemokratiska implementering kopplades samman med storfinskheten och andra nationalistiska kretsar. I en text i *Åbo Underrättelser* framgår tydligt en antifascistisk agenda i motståndet mot lagen. Skribenten menade att det var de ”nationalistiska elementen” som motsatte sig riksdagens och regeringens påbud om språkparagrafens tillämpning i placeringen av evakuerade, och menade vidare att nationalismen ”till sina instinkter mycket nära sammangår med nazismen och fascismen”.[234]

Genom att hänvisa till de antisvenska krafterna som odemokratiska och därmed framställa dem som en risk för hela landet, blev det antifascistiska avståndstagandet till de nationalistiska rörelserna tydligt och skedde med hänvisning till de nationalistiska grupperingarnas odemokratiska strävanden. Samtidigt kan det tolkas som att det i dylika uttalanden fanns en ambition att få stöd av finskspråkiga genom formuleringar om att alla som är försvarare av demokratin och rättsstaten måste ställa sig bakom finlandssvenskarnas sak, eftersom myndigheter nu hotade att rubba det demokratiska styret. Sålunda frågade sig Smeds om

[230] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 50, 75–76, 121, 175, 188, 245.
[231] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1; ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1.
[232] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[233] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1; ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4; Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 96–97.
[234] ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3.

”demokratins ledare” ska ”hålla stånd mot det attentat man företagit mot nämnda lags språkparagraf”.[235] Även i riksdagsdebatterna beskrev en DFFF-politiker oviljan att implementera språkparagrafen i jordanskaffningslagen som nazistiskt minoritetsförtryck.[236] Genom sätten att föra fram äktfinskheten som antidemokratisk och skadlig för rättsstaten skapades samtidigt en bild av finlandssvenskarna som dess direkta motsats. Äktfinskhet och svenskhet konstruerades som varandras motpoler ifråga om demokrati och lag, vilket även blev ett viktigt medel i hänvisningen till finlandssvenskarna som antifascister (se kapitel 5).

I angreppen mot myndigheterna kan en förändring i de uppfattade hoten mot finlandssvenskarna spåras. Det framgår en tanke om att antisvenska politiska rörelser i det efterkrigstida Finland utgjorde ett mindre hot mot finlandssvenskarna än under mellankrigstiden, men att äktfinskheten och viljan att kringskära finlandssvenskarnas lagstadgade rättigheter snarare hade flyttat till byråkratin och tjänstemännen. Den misstänksamma attityden mot byråkratin kan ses mot bakgrund av att finlandssvenskarna ännu på 1920-talet var starkt överrepresenterade i tjänstemannaklassen. Därefter ökade kraftigt antalet finskspråkiga tjänstemän – något som inte endast sammanhängde med finskhetsrörelsens inflytande, utan kanske främst hade att göra med det ökade antalet utbildade finskspråkiga tjänstemän och ett svalnande intresse för denna yrkesbana bland svenskspråkiga. Därtill bidrog den snabbt växande statsapparaten och det därpå följande ökade behovet av tjänstemän.[237]

Att hotet ändå upplevdes reellt för samtidens finlandssvenskar har sin förklaring i de starka äktfinska vindarna under mellankrigstiden. Äktfinska rörelser strävade aktivt efter att förfinska tjänstemannakåren och AKS:s svenskfientliga inställning spred sig genom rörelsens dominerande roll i universitetsvärlden till blivande tjänstemän för flera decennier framåt. Samtida forskningsresultat som bygger på intervjumaterial tyder dessutom på att de flesta evakuerade inte ville bo i svenskspråkiga områden – något som nyare forskning menar att stöder uppfattningen att det var fråga om en medveten och aktiv styrning av finskspråkiga evakuerade till svenskspråkiga områden.[238] Med utgångspunkt i en dylik tolkning kan hotet som samtiden upplevde ses som befogat och mer förståeligt.

Trots att källmaterialet hänvisade till en förändrad hotbild synliggörs i de tidigare nämnda citaten att det förflutna, det vill säga tidigare erfarenheter av äktfinskheten som hot, utgjorde grunden för hur skribenterna och talarna förstod finlandssvenskarnas situation i sin egen samtid. De hot finlandssvenskarna upplevt under mellankrigstiden utgjorde det erfarenhetsrum som låg till grund för uppfattningen att även den nuvarande situationen var allvarlig, samtidigt som den tydligt påverkade förväntningshorisonten, det vill säga tankar kring hur finlandssvenskarnas framtidsutsikter såg ut. Henrikssons tal är ett bra exempel på hur erfarenhetsrummet, samtiden och förväntningshorisonten samverkade med varandra. Han hänvisade till hur finlandssvenskarna varit tvungna att ”sluta upp kring det nationella arvet och försvara det mot oupphörliga angrepp”, och menade att ”vi svenskar även i fortsättningen måste vara på vår vakt” mot olika hot.[239] Citatet synliggör hur tidigare erfarenheter av hot och antisvenska

[235] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.
[236] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 214.
[237] Meinander, *Nationalstaten,* s. 64–65; Engman, *Språkfrågan,* s. 396.
[238] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 128, 283–284.
[239] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1.

tankegångar låg till grund för en pessimistisk förväntningshorisont – en framtid där finlandssvenskarnas ställning och språkliga rättigheter inte nödvändigtvis var utom hot.

Med facit på hand blev de språkliga förändringarna på grund av jordanskaffningslagen inte så stora och redan år 1946 hade de flesta karelare genom utjämningsplaceringar flyttat bort från sina ursprungliga placeringsorter i svenskspråkiga områden. År 1945 var situationen däremot fortfarande mycket oklar. I den tillfälliga placeringen av evakuerade hade inga språkförhållanden beaktats, och då omplaceringen dröjde fruktade finlandssvenskarna att situationen skulle utnyttjas för en permanent förfinskning av områdena. Vidare var språkparagrafen i lagen vagt formulerad, och det rådde olika uppfattningar om hur den skulle tolkas – något som i kombination med att myndighetens ledning intog en antisvensk linje bidrog till oro på svenskspråkigt håll. Först under sensommaren 1946 enades riksdagen om en noggrannare bestämmelse kring hur språkparagrafen i praktiken skulle tillämpas. Det slutgiltiga beslutet var i enlighet med SFP:s önskemål, mycket tack vare statsminister Juho Kusti Paasikivis stöd och hans betoning av frågans utrikespolitiska betydelse med hänvisning till Sverigerelationen.[240]

Till grund för finlandssvenskarnas oro låg därtill, vid sidan av de konkreta hotbilderna, en mer ideologisk tanke. Det framgår i Smeds tal då han yttrade att ”[v]i kan icke stillatigande åse att våra gamla bosättningsområden förfinskas”.[241] Den tanke som Smeds för fram om ”våra”, det vill säga finlandssvenskarnas, områden kan tolkas hänvisa till tanken om den svenska jorden. Den svenskhetsideologiska tanken om den svenska jorden gick ut på att bevarandet av enspråkigt svenska områden, genom svenskspråkigt markägande särskilt på landsbygden, var en förutsättning för svenskhetens fortsatta existens i Finland. Trots en stark betoning av det privata ägandet fanns följaktligen en tanke om att jorden tillhörde både individen och finlandssvenskarna som grupp. Tanken om den svenska jorden som skydd för svenskheten uppkom redan under 1910-talet, och finskspråkig inflyttning hade aktivt upprätthållits som en hotbild i den finlandssvenska offentligheten under mellankrigstiden, och var framträdande särskilt i SFP:s politik ännu under efterkrigstiden.[242] Att de finskspråkiga evakuerade utgjorde ett allvarligt hot i texterna och talen 1945 bör därför ses mot bakgrund av att inflyttningen inte endast ansågs riskera att rubba språkbalansen i kommuner, utan den ansågs utgöra ett hot mot hela den svenska kulturens och språkets framtid i Finland.

Som bakgrund till de i källmaterialet framförda åsikterna låg även möjligen en tanke om finlandssvenskarnas oskuld till landavträdelserna.[243] I källmaterialet framgår nämligen en tendens att i samband med jordanskaffningslagen framhäva stor- och äktfinskhetens, begrepp som i källmaterialet används närmast synonymt, allvarliga följder för hela landet och gav antydningar om dylika tankesätts skuld till kriget.[244] Strax före krigsutbrottet tvekade SFP länge angående deltagandet i en regering som gick allt mer ifrån neutralitetslinjen, men bestämde sig

[240] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 178–179, 181–182, 190, 193, 211–213, 216, 222, 287.
[241] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.
[242] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 11, 89, 221; Engman, *Språkfrågan,* s. 290–291, 384–385.
[243] Temat om krigsskulden behandlas närmare i kapitel 5.
[244] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1; ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4; H. L-n (Holger Löfgren), ”Svenska dagen”, *ABL* 5.11.1945, s. 2.

slutligen för att gå med som en motvikt till Storfinlandssträvandena. Storfinlandstanken var främmande för många finlandssvenskar, särskilt i Österbotten och upplevdes rentav som ett hot mot minoritetens ställning. Att en så stor del evakuerade sedan placerades i svenskbygderna uppfattades därför som att finlandssvenskarna, trots sitt motstånd mot de misslyckade strävandena, fick stå för en oproportionerligt stor andel av konsekvenserna.[245]

Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att den kritiska inställningen till jordanskaffningslagen inte endast kan ses ur en språkpolitisk synvinkel och en vilja att försvara minoritetens ställning och språkliga rättigheter. Det kunde även handla om utmaningarna med att försörja de evakuerade och en ovilja att dela med sig av det man hade i en tid då det redan rådde brist, ökad konkurrens kring arbetsplatser och rädsla att inflyttningen skulle innebära politiska förändringar. En annan framträdande oro var att förlora sina marker.[246]

En skribents användning av terminologin ”tvångskolonisation”[247] hänvisade tydligt till den negativa inställningen till de inskränkningar i den privata markäganderätten, och därmed hoten mot markägarnas ekonomiska intressen, som lagen innebar – något som även var en viktig fråga för många finlandssvenskar och SFP. Därtill bör noteras att tankar kring lagen lyser med sin frånvaro i det för denna avhandling lästa källmaterialet från vänsterpressen, medan den återkommer frekvent i materialet från den borgerliga pressen. Samtidigt som frågan på så vis blev en klassfråga, engagerade sig även obesuttna i just den här delen av debatten, eftersom de stora jordbrukens styckning utmanade deras ekonomiska intressen i form av förlorade arbetsplatser. Därtill är markägandet en aspekt som belyser frågans språkpolitiska karaktär. Medan lagens inskränkningar i äganderätten var tämligen lätta att rösta igenom i riksdagen, var det språkparagrafens utformning som väckte mer motstånd och debatt i riksdagen.[248]

Som tidigare nämnts målade texterna och talen som behandlade de efterkrigstida hoten mot finlandssvenskar upp en pessimistisk förväntningshorisont, men samtidigt syns i de flesta tal och texter även en mer optimistisk vision som närmast kan beskrivas som hopp inför framtiden. ”Det är vår tro att framtiden ur svensk synpunkt sedd kommer att te sig ljusare än förr” uttryckte bland annat en skribent i *Arbetarbladet*, medan en skribent i *Åbo Underrättelser* menade att finlandssvenskarna nu var ”mindre hotad till sin existens än tidigare”.[249] De flesta Svenska dagen-talare och tidningsskribenter menade att förbättringarna sammanhängde med politiska förändringar och den nya regeringen som ansågs visa större förståelse för minoriteten och dess intressen. I källmaterialet synliggörs därigenom förhoppningar om en avtagande språkstrid.[250]

Det intressanta här blir hur det i källmaterialet framträder en tanke om att man befann sig i en brytningstid.[251] De historiska aktörerna hade insikt i att de befann sig i en period av markanta politiska och samhälleliga förändringar, och det framgår därför en tveksamhet inför och en

[245] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 146, 148, 174, 187.
[246] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 104, 122, 189, 209, 244, 253–254.
[247] ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1.
[248] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden*, s. 83, 122, 186, 209, 211, 244.
[249] H. L–n. (Holger Löfgren), ”Svenska dagen”, *ABL* 5.11.1945, s. 2; ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3.
[250] ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1; ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4; ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3; ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3.
[251] Jämför Kosellecks användning av begreppet brytningstid. Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia,* s. 145–152.

oklarhet angående hur framtiden skulle komma att gestalta sig. Erfarenhetsrummet fungerade inte längre som referenspunkt för förväntningshorisonten, eftersom det efterkrigstida Finland och Europa skiljde sig så mycket från det mellankrigstida och krigstida. Tanken att endast nya erfarenheter kunde visa hur finlandssvenskarnas framtid skulle komma att gestalta sig, framgår i flera tal och tidningstexter.[252] Pipping använde i sitt tal på Svenska dagen i Åbo själv begreppet brytningstid för att beskriva den situation som Finland och finländarna stod inför. ”Ordet ’brytningstid’ ter sig nästan tamt. Mången finner ’revolution’ vara en riktigare benämning för den politiska, sociala och andliga omdaningsprocess som pågår” menade Pipping, och ansåg vidare att finländarna nu befann sig på ”färden mot nya, okända mål på vida obekanta vatten”.[253] Det fanns alltså förhoppningar om en bättre relation mellan språkgrupperna och ökad förståelse för finlandssvenskarnas krav och viljor, men ingen i det här analyserade källmaterialet vågade heller ta steget förbi en försiktig optimism.

Kapitelsammanfattning

Hotbilderna som finlandssvenskarna upplevde var många, och medan en del av hoten var relativt nyligen uppkomna när de lyftes fram i tal och texter, upplevdes vissa ha funnits ända sedan Finland blev självständigt. Den nationella enigheten 1939 och den medföljande nedtoningen av språkstriden varade, trots förhoppningarna, inte särskilt länge. Redan under vinterkriget återkom antisvenskheten, och i det efterkrigstida Finland uppfattade flera finlandssvenskar att svenskheten i landet var minst lika hotad som tidigare. Universitetsfrågan och jordanskaffningslagen var sakfrågor som blev brännande heta för finlandssvenskarna, och även mindre sakfrågor uppfattades som medvetna försök att inskränka finlandssvenskarnas rättigheter och göra dem till en undanskymd del av det offentliga livet. Därtill upplevdes det ökade antalet finskspråkiga tjänstemän som ett direkt hot.

De uppfattade hoten bör förstås mot bakgrund av den antisvenskhet som förekom, inte endast hos uttalat fascistiska grupper utan även inom de mer etablerade partierna. Erfarenhetsrummet, utifrån vilket finlandssvenskarna förstod både fascismen och sin egen situation, präglades av tanken om ett kontinuerligt hot mot svenskheten. Till grund för erfarenhetsrummet låg dels uppfattningar om hur den europeiska fascismen hade behandlat minoriteter, däribland judarna, dels uppfattningen om ett ökat tryck från radikalnationalistiska, fascistiska krafter i Finland. För förståelsen av den inhemska fascismen som hot blev likställandet av antisvensk äktfinskhet med fascism centralt – något som i sin tur kan tolkas ha grundat sig på uppfattningar om den europeiska fascismens minoritetsförtryck. Sammankopplingen mellan äktfinskhet och fascism blev samtidigt en utgångspunkt för hela det antifascistiska ställningstagandet, där fascismen ofta, i relation till minoritetsförtryck och antidemokrati, beskrevs i negativa termer.

Erfarenhetsrummet gjorde både talarna och skribenterna benägna att måla upp en pessimistisk förväntningshorisont. Det äktfinska, antisvenska, fascistiska hotet och deras uppfattade

[252] ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1; ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4; ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3; ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3; H. L–n. (Holger Löfgren), ”Svenska dagen”, *ABL* 5.11.1945, s. 2.
[253] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 1.

förmåga att under hela mellankrigstiden rubba grundlagens nationalitetsparagrafers föreskrifter gjorde att aktörerna uppfattade att hela minoritetens och svenskhetens existens var hotad. Hotet handlade inte längre endast om inskränkningar i de språkliga rättigheterna. Medan flera skribenter och talare fortsättningsvis gav uttryck för en liknande förväntningshorisont 1945, framkom då även en tanke om att aktörerna levde i en brytningstid. Flera aktörer uttryckte en vetskap om att de levde i en tid som väsentligt skiljde sig från tidigare perioder. Det upplevdes därför oklart hur finlandssvenskarnas framtid skulle komma att se ut – de samhälleliga förändringarna i det efterkrigstida Finland var för stora för att ge uttryck för säkra framtidsprognoser, och endast nya erfarenheter kunde berätta i vilken mån antisvenskheten skulle komma att avta och i vilken riktning finlandssvenskarnas rättigheter skulle utvecklas och försvaras.

Det finlandssvenska antifascistiska fältet var splittrat. Det var svårt att enas kring ens en så grundläggande fråga som vad fascismen och vem dess sympatisörer var, på vilket sätt och vem som hotade minoriteter samt vilka möjligheter finlandssvenskarna hade att försvara sig. Samtidigt fanns en enighet både mellan aktörer och över tid i avståndstagandet till fascismen. För de borgerliga talarna blev hänvisningar till och användning av mer traditionella begrepp som rättsstat en central del i det antifascistiska ställningstagandet. Mellan både vänster- och högeraktörer knöts liknande negativt laddade begrepp som barbari, hets, militarism, rasförföljelse och våld till fascismens semantiska nät. På samma sätt målades även ett gemensamt semantiskt fält upp kring fascismbegreppet, som innefattade begrepp som äktfinskhet, nationalism, antisemitism, antisvenskhet, intolerans, förtryck och chauvinism – begrepp som i sin tur tillskrevs samma semantiska nät som fascismbegreppet, synligt exempelvis genom att både äktfinskhet och fascism beskrevs som hets. En liknande enhetlighet uppkom i vilka begrepp som knöts till det antifascistiska semantiska fältet – ett fält som främst uppkom genom att talarna och skribenterna som gav uttryck för antifascistiska ståndpunkter skapade ett motsatsförhållande mellan sina åsikter och det som fascismen ansågs innebära. Hit knöts begrepp som frihet, tolerans, rättsstat och demokrati – men i förlängningen även svenskhet, vilket behandlas i nästa kapitel.

5 Den ”svenska själsarten” – finlandssvenskt avståndstagande från fascism

Det i kapitelrubriken ingående citatet kommer från Valros tal på Svenska dagen i Helsingfors 1945. Enligt Valros hade den ”svenska själsarten”, ett begrepp han använde för att beteckna en form av inneboende egenskaper hos finlandssvenskarna, gjort att de tagit avstånd från fascismen.[254] Även om andra talare inte uttryckligen använde sig av ett liknande begrepp var Valros uppfattning om att finlandssvenskarna hade säregna egenskaper som gjorde dem till förkämpar för demokrati och rättsstat, eller antifascister, betecknande för flera talare under Svenska dagen 1938, 1939 och 1945.

Syftet i kapitel fem är att belysa hur talarna under Svenska dagen 1938, 1939 och 1945 framställde finlandssvenskarna som en antifascistisk minoritet eller som förbunden med antifascistiska ideal som demokrati och humanitet. Här behandlas även hur talarna skapade en skiljelinje, eller till och med ett motsatsförhållande, mellan finskt och svenskt i Finland, eftersom språkgrupperna ansågs besitta olika egenskaper. I syfte att belysa detta framgår även hur framställningen av finlandssvenskarna som antifascister blev ett sätt för talarna att själva ta avstånd från fascismen, genom att lyfta fram sin tilltro till demokratin och rättsstaten.

I kapitlet laborerar jag med begreppen semantiskt fält och nät. Vilka begrepp knöt talarna till begreppet (finlands)svenskhet, finskhet, äktfinskhet och fascism genom sina beskrivningar av språkgrupperna och den inhemska fascismen? På vilket sätt uppstod ett samband mellan svenskhetens semantiska nät och antifascismens semantiska fält? Sambandet mellan begreppen svenskhet och antifascism, det vill säga att liknande eller närliggande ord och begrepp knöts till de två begreppen, samt motsatsförhållandet mellan svenskhet och fascism bidrar till min tolkning att talarna framställde finlandssvenskarna som antifascister.

Medan föregående kapitel långt fokuserat på minoritetsförtryck, utgör den finlandssvenska minoritetsnationalismen en kontext för kapitel 5. Begreppet belyser hur nationalism inte endast är ett majoritetsfenomen, utan att även minoriteter kan vara lika präglade av nationalism – ofta till och med mer på grund av förståelsen av den egna minoriteten som politiskt och demografiskt utsatt. Minoritetsnationalismen strävar inte efter att bli en självständig nationalstat, utan den existerar sida vid sida med majoritetsnationalismen. Däremot vill minoritetsnationalismen att den folkgrupp som definieras som en nation ska försvaras och ha en framtid. Minoriteten konstituerar sig följaktligen som en avgränsad grupp med egna nationella intressen, attribut och värden. Som forskning visat kom den finlandssvenska minoritetsnationalismen att omfattas av såväl borgerliga som socialistiska aktörer.[255] Som bakomliggande utgångspunkt för kapitlet fungerar sålunda tanken att talarnas erfarenhetsrum, utifrån vilket de förstod sig själva och sina samtida finlandssvenskar, präglades av ett minoritetsnationalistiskt tankesätt.

Den första delen av kapitlet fokusera på hur beskrivningar av finlandssvenskarnas egenskaper framgår i talen. Därefter följer två tematiska avsnitt – ett om finlandssvenskarnas patriotism och ett om minoritetens relation till Norden och väst. Avsnitten kompletterar talarnas tankar kring egenskaper och bidrar till framställningen av finlandssvenskarna som antifascister.

[254] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[255] Jonas Ahlskog, Matias Kaihovirta & Mats Wickström, ”Nationen i klasskampen. Minoritetsnationalism inom den socialistiska arbetarrörelsen”, *Historisk tidskrift* (2018:3), s. 457–462, 464, 466.

Kapitlet avslutas med en kort problematiserande diskussion kring bilden av finlandssvenskarna som givna antifascister – stämde den verkligen överens med verkligheten?

Finlandssvenskarnas egenskaper – ”Vad som brister i kvantitet måste vi ersätta i kvalitet”

Det i rubriken ingående citatet kommer från Smeds tal på Svenska dagen i Vasa 1945, och hänvisar till hans resonemang kring finlandssvenskarnas numerära litenhet men deras för hela Finland och den finländska demokratin och rättsstaten viktiga egenskaper.[256] Smeds var inte den enda att upprätta en skillnad mellan svenskt och finskt i Finland genom att framhäva tankar om att finlandssvenskarna hade goda egenskaper som varit centrala för det finländska samhället och parlamentarismen såväl före som under krigsåren. Dylika tankar utgör ett genomgående drag i talen som hölls under Svenska dagen 1938, 1939 och 1945 och synliggörs även i flera tidningstexter, särskilt på borgerligt håll. Som framgår nedan utgjorde betoningen av egenskaperna en central del av talarnas antifascistiska ställningstagande. Samtidigt som de framhävde finlandssvenskarna som antifascister, framhävde de nämligen genom betoningen av vissa demokratiska ideal även sin egen antifascistiska ståndpunkt.

Inledningsvis bör noteras att betonandet av finlandssvenskarnas egenskaper inte kan likställas med en antifascistisk ståndpunkt. Med tanke på von Törnes till synes ambivalenta förhållningssätt till både fascismen och Nazityskland (se kapitel 4) blir hans tal här ett intressant exempel på förståelsen av skillnaden mellan svenskt och finskt.

> I en tid, då rasegenskaperna oupphörligt föras på tapeten, får det anses tillåtligt att ifråga om svenskt och finskt i Finland med all måttfullhet också hänvisa till förekomsten av sådana. Ty hur mycket än en tusenårig sammanlevnad medfört av inbördes påverkan och blodblandning, kan det ej nekas till att typiska olikheter i själva väsendet mellan svenskt och finskt hos oss finnas till.[257]

I citatet framgår att von Törne aktivt lyfte fram rasbegreppet i sin förståelse av skillnaderna mellan finlandssvenskarna och de finskspråkiga. Samtidigt som han lyfte fram att just denna ”dubbla tillgång på folkmaterial” hade varit en positiv tillgång för Finland och möjliggjort landets framsteg, fanns det en tydlig skillnad i vilken typ av egenskaper han tillskrev språkgrupperna. Till finlandssvenskarnas egenskaper, vilka lyftes fram som nödvändiga för hela landet, hörde enligt von Törne sådant som teknisk begåvning, affärssinne, kritisk skärpa och förmåga till överblick. Egenskaperna kan kontrasteras mot de egenskaper som tillskrevs de finskspråkiga – ”nybyggarseghet”, förmåga till tungt arbete och vilja att lära sig.[258]

von Törnes tankar kring ras och skillnader mellan ras bör dock inte ensamt förstås som ett bevis på att han inte var antifascist, eller att han skulle ha sympatiserat med fascismen. Tankar kring ras eller folkkaraktärer kan betraktas som en del av von Törnes samtid. Inte heller inom den uttalade antifascismen var en antirasistisk ståndpunkt given. Även i de fall då antifascister tog avstånd ifrån Nazitysklands diskriminering och förföljelser på grund av ras skedde detta främst

[256] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.
[257] ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1938, s. 2.
[258] ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1938, s. 2.

med hänvisning till att den förda politiken var irrationell eller saknade vetenskapliga och objektiva argument. Sällan tog samtida aktörer avstånd ifrån själva rasbegreppet eller ifrån tanken att människor var indelade i olika raser med olika kulturell utvecklingsnivå.[259] Här kan som exempel lyftas fram en tydligt antifascistisk text i *Arbetarbladet* om Nazitysklands och fascismens minoritetspolitik och synen på finlandssvenskar – en minoritetssyn som i anslutning till sudettysksfrågan 1938 beskrevs som ”skön opportunism”. Skribenten menade att ”Tyskland tar hem sina tyskar” men att den negativa synen på tvåspråkigheten visade att ett ”intresse för den germanska folkrasen kommer icke till synes”.[260] Rastänket och att finlandssvenskarna tillhörde en germansk ras ifrågasattes sålunda inte, även om Nazitysklands politik och handlande i övrigt kritiserades skarpt och minoritetspolitiken beskrevs som falsk.

Tanken att finlandssvenskar hade egenskaper mer förknippade med intellekt och företagsamhet och beskrivningen av finskspråkiga i termer av seghet eller tröghet var inte något nytt på 1930-talet. Det var närmast något som präglat synen på skillnaden mellan svenskt och finskt i Finland sedan slutet av 1800-talet. Särskilt inom de mer radikala svenskhetsrörelserna, inspirerade av ett rastänkande, framhävdes ofta denna aspekt av finlandssvenskarnas egenskaper. En underliggande tanke i diskursen om de finskspråkigas ”seghet” var även att de var beroende av finlandssvenskt inflytande och ledning för att deras egenskaper skulle omvandlas till något mer positivt.[261]

Gällande den sistnämnda tanken, om svenskheten som en ledande kraft för finskheten, utgör Hornborgs tal på Svenska dagen 1939 ett intressant exempel. Medan finskheten före svenska tiden beskrevs i termer av barbari och vildhet, framställdes svenskhet som synonymt med västerländskhet och samhällsskick. Enligt Hornborg var det svenskheten som genom sitt ”väsens makt har kunnat ge liv och innehåll åt en ny, väsensbefryndad samhällskultur, den finska”. Vidare lyfte Hornborg fram att det är svensk kultur, statstanke och åskådning som döljer sig även bakom ”finsk språkdräkt”. I kombination med att svenskheten i Finland enligt Hornborg representerades av finlandssvenskarna framgår tydligt en syn på finlandssvenskarna som det kultur- och samhällsbärande elementet i Finland.[262] Även i tidningspressen framgår tankar kring finlandssvenskarnas samhällsdugliga och -byggande förmåga samt deras egenskapers betydelse för hela landets samhällsskick och demokratiska, rättsstatliga system.[263]

Hornborgs åsikter och tankar kan uppfattas som ett uttryck för den så kallade kulturbärartanken. Enligt denna förstod finlandssvenskarna sig själva som bärare av den svenska traditionen och förmedlare av västerländsk kultur till Finland och de finskspråkiga, samtidigt som finskspråkiga uppfattades sakna eller i mindre grad ha statsbyggande förmågor och en högre kulturnivå. Kulturbärartanken, som vanligen byggde mer på uppfattningar om kultur och tradition än genetik, kunde grunda sig på eller ha inslag av ett rastänkande. Särskilt under 1910- och 1920-

[259] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 207; Martin Ericsson, ”Anti-fascist race biology: Gunnar Dahlberg and the long farewell to the Nordic ’master race’”. Braskén, Copsey & Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries,* s. 145–150.
[260] Backlund, ”Det nya protokollet”, *ABL* 4.11.1938, s. 5.
[261] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 14, 59, 66–69; Engman, *Språkfrågan,* s. 331; Meinander, *Nationalstaten,* s. 24.
[262] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 6.
[263] ”Svenska dagen”, *HBL* 6.11.1938, s. 8; Hornborg, ”Nytt liv i svenska dagen”, *ÅU* 5.11.1939, s. 3; ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3; ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4.

talen innefattade tanken i vissa grupper explicita hänvisningar till ras och hävdandet av rasliga skillnader mellan finlandssvenskar och finskspråkiga. Trots att de explicita rasresonemangen mattades av efter 1920-talet fortlevde under mellankrigstiden och krigsåren på både vänster- och borgerligt håll en tanke om att finlandssvenskarna befann sig på en kulturellt högre utvecklingsnivå – en tanke influerad av samtidens rasistiska diskurser och kategoriseringar av folk, nationer och etniska grupper enligt social och kulturell utvecklingsnivå.[264]

Även om andra talare inte i samma grad som von Törne lyfte fram rasbegreppet i skiljegörandet av svenskt och finskt i Finland tillskrev de på liknande sätt olika egenskaper till språkgrupperna och framställde finlandssvenskarna i en mer positiv dager. Som framgår nedan lyfte flera talare fram hur finlandssvenskarnas egenskaper var förknippade med eller en förutsättning för demokrati och lagstyre. Mot den mellan- och efterkrigstida kontexten framställdes finlandssvenskarna därigenom som en antifascistisk och nödvändig motvikt till de finskspråkiga och deras egenskaper.

Talande är att framhävandet av för finlandssvenskarna säregna egenskaper är betydligt mindre framträdande 1939, vilket kan förstås mot bakgrund av nedtoningen i språkstriden till förmån för nationell enighet. Bland annat Ekman kunde ändå inte kortfattat låta bli att dryfta en skillnad mellan språkgruppernas förhållningssätt och menade att finlandssvenskarna präglades av en ”anda av försonlighet och högsinthet, av respekt för lagens och rättens omutliga krav” – en anda som han hoppades att i framtiden skulle prägla hela Finlands folk.[265] I sitt tal ett år tidigare var han inne på samma tema då han beskrev rättskänsla och ordningskrav som ett ”svenskt särmärke” samt tålamod och lugn som kännetecknande egenskaper för finlandssvenskar. Hans beskrivning av finlandssvenskarna kan med fördel jämföras med hans beskrivning av äktfinskheten och de finskspråkigas behandling av finlandssvenskarna – äktfinska strömningar som ständigt bröt mot eller kringgick lagen, hets och hänsynslös nonchalans.[266]

Talarna i Helsingfors 1938 var inne på samma bana angående finlandssvenskarnas egenskaper. Valros menade att svenskheten sammanfaller med ett ”riksvårdande kall och höga medborgarideal” samt pliktmedvetande och hängivenhet, medan Therman lyfte fram finlandssvenskarnas ”lugna och sansade” hävdande av sina rättigheter samt deras förmåga till självbehärskning och objektivitet. Här lyfte han även fram sin förståelse av finlandssvenskarnas betydelse för landet som helhet och sin roll som säregen minoritet, och menade att finlandssvenskarna ”icke utgöra en nationell minoritet i vanlig bemärkelse – våra anspråk på en med majoriteten likaberättigad ställning äro starkare motiverade av vår folkstams insatser i vårt lands historia än de flesta andras”. Även här kan beskrivningen av finlandssvenskar jämföras med ordvalen kring fascism i Thermans tal – despotism, förtryck, rå styrka och våld.[267]

En explicit sammankoppling mellan antifascism och finlandssvenskhet framgår inte i något av talen, varken 1938 eller 1939. Therman band dock aktivt samman finlandssvenskarna med både folkfriheten och demokratin – principer som enligt Therman var en förutsättning för

[264] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 6; Engman, *Språkfrågan,* s. 17, 328–332; Meinander, *Nationalstaten,* s. 21; Kaihovirta, ”Det stora ofosterländska kriget”, s. 192–193.
[265] ”Fosterländsk samling”, *HBL* 7.11.1939, s. 6.
[266] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.
[267] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 1, 5.

finlandssvenskarnas framtid och i talet framställdes som motsatsen till den ”makt och tvång” som fascismen hotade att leda till i Europa.[268] Sammankopplingen skedde dock inte med hänvisning till direkta erfarenheter av finlandssvenskarnas uppslutning bakom dessa ideal, utan speglade snarare en pessimistisk förväntningshorisont baserad på en uppfattning om fascismen som hot mot finlandssvenskheten. Therman verkade därför snarare rikta sig till sina samtida finlandssvenskar med en uppmaning att ”beslutsamt fylkas kring de västerländska och icke minst nordiska frihetsidealen” för att rädda sina egna rättigheter.[269]

Trots avsaknaden av en explicit sammankoppling mellan finlandssvenskhet och antifascism i de ovan diskuterade talen, kan det tolkas som att talarna framhävde ett samband mellan finlandssvenskhet och antifascism då de lyfte fram egenskaper som stod i ett motsatsförhållande till deras uppfattningar om fascism. Medan fascismen och fascisterna kopplades samman med begrepp som hets, förtryck och lagkränkning, beskrevs finlandssvensken som lugn, försonlig, behärskad och lagrespekterande. Noterbart är även att det var finlandssvenskarna, inte de finskspråkiga, som tillskrevs dessa egenskaper.

Genom beskrivningar av finlandssvenskarnas säregna egenskaper skapades ett motsatsförhållande mellan begreppen finlandssvenskhet och finskhet. Begreppen kan närmast förstås som det som Koselleck skulle beteckna som asymmetriska motbegrepp – finskheten förstods och definierades enligt avsaknaden av det som tillskrevs finlandssvenskheten.[270] Egenskaperna tillskrevs specifikt finlandssvenskarna. Även i de fall då inget om de finskspråkiga nämndes framgår sålunda att talarna menade att de finskspråkiga inte besatt motsvarande egenskaper som finlandssvenskarna, utan snarare de motsatta. Lugnet och försonligheten som de tidigare diskuterade talarna nämnde som kännetecknande för finlandssvenskarna ansågs därmed inte finnas hos de finskspråkiga. De tillskrevs istället den hets som betecknade äktfinskhet och fascism. Motsatsförhållandet blir centralt för tolkningen att talarna framhävde finlandssvenskarna som antifascister – ett motsatsförhållande som tenderade att accentueras ytterligare i talen år 1945.

Talen 1945 – finlandssvenskarna som antifascister

Trots gemensamma drag i sätten att framhäva finlandssvenskarnas demokratiska och för rättsstaten viktiga egenskaper 1938 och 1945, fanns det i talen år 1945 en tydligare tendens att framhäva finlandssvenskarna som grupp som specifikt antifascister. Förändringen bör förstås mot de olika kontexter som talen både skrevs och uttalades i – före respektive efter andra världskriget. I det efterkrigstida Europa och Finland var ett avståndstagande till fascismen mer allmänt omhuldad då Nazityskland hade förlorat kriget, fascismen hade utgått som andra världskrigets ideologiska förlorare och vetskapen om de fascistiska staternas övergrepp blev allt mer utbredda.[271]

[268] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[269] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[270] Jämför Koselleck, *Futures Past,* s. 155–192.
[271] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 359; Meinander, *Nationalstaten,* s. 30, 135.

Därtill fanns på finländskt, och särskilt på finlandssvenskt, håll en vilja att betona samhörigheten med Sverige, Norden och de nordiska demokratiidealen då den officiella efterkrigstida utrikespolitiska linjen gick ut på att knyta starkare band till Sverige. Efter krigsslutet hade vänstern och särskilt DFFF gjort ett lyckat val med en tydligt antifascistisk linje som var kritisk till den under krigsåren förda politiken. Det kan ytterliga ha motiverat SFP-politiker som konkurrerade med DFFF om de svenska rösterna att göra tydliga antifascistiska uttalanden. Situationen kan kontrasteras till de osäkra världspolitiska utsikterna 1938 och 1939 då fascismen ännu såg ut att kunna nå stora framgångar både politiskt och i krig. Att det i Finland hösten 1939, då ett krig mot Sovjetunionen såg allt mer sannolikt ut, fanns förhoppningar om tyskt stöd kan även tänkas ha haft en svalnande inverkan på viljan att framhäva ett tydligt motstånd mot den fascistiska ideologin.[272]

Sålunda konstaterade Valros i sitt tal 1945 att ”nazismens kunskapare, förpatruller och propagandister inte kunde nog förvåna sig över den otillgänglighet som slog emot dem från den svenska allmänheten”.[273] Noterbart här är hans betoning av att den svenska allmänheten, det vill säga finlandssvenskarna som grupp och inte endast enskilda individer, politiker eller vissa partier, tydligt hade tagit avstånd från fascismen. Enligt Valros förståelse var detta inte heller en efterkrigstida uppfattning, och hänvisade till Thermans tydligt antifascistiska och Nazitysklandskritiska tal 1938 som ”betecknande för den allmänna finlandssvenska inställningen”. Här gjorde han även en uttalad sammankoppling mellan finlandssvenskarna och antifascismen då han menade att antidemokratiska inställningar och frihetsfientlighet var metoder och ideologier som ”hörde hemma i andra läger än vårt”.[274]

Finlandssvenskarnas antifascistiska inställning var enligt Valros inte heller ett resultat av endast politiska överläggningar. Antifascismen framställdes istället som en naturlig inställning inneboende i finlandssvenskarna. Det framgår genom Valros hänvisning till en ”svensk själsart, som framkallade en bestämd reaktion” mot fascismen. Själsarten hade gjort att finlandssvenskarna kände ”en olust inför det system av förenklade slagord, systematisk förvridenhet och programenligt barbari som bjöds ut som den nya tidens politiska frälsningslära”.[275]

Tankar relaterade till själsart har en lång historia i Finland, och hade exempelvis redan efter inbördeskriget använts av både finsk- och svenskspråkiga för att försöka förklara orsakerna till kriget. Begrepp som folksjäl eller språksjäl, för att framhäva skillnader mellan svenskt och finskt, användes för att lyfta fram inneboende egenskaper som ansågs finnas hos hela folkgrupper.[276] Tanken om inneboende egenskaper kom inte endast fram i Valros tal. En text i

[272] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 280–282, 359, 382; Meinander, *Nationalstaten,* s. 101–102, 119, 130–131, 134–135; Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 200; Wickström & Ahlskog, ”Stalin och det svenska i Finland”, s. 151–152; Kaihovirta, ”Det stora ofosterländska kriget”, s. 196–197; Huhta, ”Bondesocialisten”, s. 54–55; Ahlskog, ”’Världen har nått det skede’”, s. 221; Britannica Academics webbsida, ”Munich Agreement”.
[273] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[274] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[275] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[276] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 169–171, 180–181.

Hufvudstadsbladet lyfte fram att finlandssvenskarnas ”goda inneboende egenskaper” bör ses som en ”positiv tillgång” för hela Finland och som en motvikt till de ”äktfinska fanatikerna”.[277]

Pipping verkade däremot i sitt tal ta avstånd ifrån tanken om inneboende egenskaper, trots att han i likhet med Valros lyfte fram finlandssvenskarnas ”omottaglighet för överdrifterna”. Enligt Pipping kunde avståndstagandet till fascismen förklaras med att det svenska språket gjort att finlandssvenskarna haft mer kontakt med andra länder och att deras ställning som minoritet ”gjort den känslig gentemot likriktning och har framkallat en dragning till rättskulturen”. Förutom att Pipping sålunda band samman finlandssvenskarna med en antifascistisk ställning, innefattande respekt för oliktänkande och rättsstaten i motsats till det förtryck och den likriktning som fascismen ansågs innebära, verkade han även ha menat att finlandssvenskarna besatt en säregen utrikespolitisk skicklighet.[278]

Enligt Pipping hade finlandssvenska politiker under en längre tid varnat för Finlands utrikespolitiska riktning och ökade samarbete med Tyskland, och menade att erfarenheterna nu visat att de hade rätt. ”Deras anslutning till nordiska samhälls- och rättsideal synes nu klart vara den rätta vägen. Strävandena att under hårt tryck bevara svenskt språk i detta land ha visat sig fruktbärande”.[279] Än en gång lyfte han sålunda fram specifikt finlandssvenskarnas koppling till demokrati och rätt, men påpekade samtidigt minoritetens negativa inställning till Nazityskland. Pippings kritik mot samarbetet med Nazityskland kan ses mot bakgrund av hans syn på utrikespolitiken, där han genomgående framhållit relationen till Sverige framom Tyskland. Samtidigt kan hans uttalande ses som ett tydligt exempel på en kultursvensk uppfattning och ett kulturbärartankesätt. Han tog avstånd ifrån en tanke om skillnader i språkgruppernas väsen eller andra tydliga nationalitetsskillnader, men lyfte fram svenskhetens och svenska språkets betydelse för hela landet. Svenskheten var enligt Pippings tankesätt inte endast en förutsättning för relationen till Norden, utan även för bevarandet av en västerländsk eller nordisk samhällsordning.[280]

I både borgerlig och socialdemokratisk tidningspress förekom liknande tankar om finlandssvenskarnas inställning till både fascismen och Nazityskland, men då med tydligare hänvisningar till säregna egenskaper som en nödvändig motvikt till de äktfinska, fascistiska krafterna i landet. En skribent i *Arbetarbladet* menade sålunda att finlandssvenskarna, i motsats till äktfinnarna, visat ”prov på förmåga till kritisk analys och självbehärskning”, medan en skribent i *Åbo Underrättelser* menade att Finland borde vara tacksamma för finlandssvenskarnas ”sunda samhällsuppfattning” och deras ”konsekventa och klarsynta hållning” i synen på samarbetet med Nazityskland. En skribent i *Hufvudstadsbladet* verkade hålla med de båda föregående skribenterna och menade att Finland tack vare finlandssvenskarnas motstånd och egenskaper ”lyckades avvärja den riksolycka som det äktfinska programmets förverkligande hade inneburit”.[281]

---

[277] ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4.
[278] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[279] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[280] Von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 89; Engman, *Språkfrågan,* s. 222–224; Meinander, *Nationalstaten,* s. 20–21; Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 157.
[281] H. L-n (Holger Löfgren), ”Svenska dagen”, *ABL* 5.11.1945, s. 2; ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3; ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4.

Både Pippings tal och tidningstexterna kan ses mot bakgrund av den så kallade fredsoppositionen som uppkom sommaren 1943, efter att en västsinnad opinion börjat föra fram krav på att avbryta samarbetet med Nazityskland. Oppositionen bestod främst av politiker från SFP, SDP och Agrarförbundet och riktade en namninsamling för Finlands utträde ur kriget till president Risto Ryti. I namninsamlingen var av olika orsaker en majoritet av undertecknarna finlandssvenska politiker, och bland namnen kan noteras flera Svenska dagen-talare – von Born, Valros, Hornborg och Pipping. Redan från början hade det i vissa finlandssvenska kretsar funnits en skepsis mot den ökade Tysklandsorienteringen i utrikespolitiken och en ovilja till militärt samarbete med Nazityskland, där SFP-politiker och deras anhängare av tradition och ekonomiska skäl gärna såg ett närmare samarbete med Norden istället. Erfarenheterna från vinterkriget och insikten att Finland inte ensamt klarar ett krig mot Sovjetunionen hade dock minskat både SDP:s och SFP:s partiledning ovilja till en allians med Nazityskland.[282]

Trots en relativt stor finlandssvensk uppslutning bakom fredsoppositionen bör noteras att oppositionens tankar inte omfattades av alla finlandssvenskar. Särskilt i början av kriget fanns en inte obetydande protysk opinion på finlandssvenskt håll. Även inom SFP blev förhållandet till Tyskland en vattendelare, och flera – både inom och utanför partiet – såg det som negativt att ledande krafter inom SFP betonade relationen till Sverige och gjorde ett avståndstagande till Tyskland. Engagemanget i fredsoppositionen väckte sålunda inte endast kritik hos äktfinnarna, som anklagade oppositionen för bristande lojalitet och försvarsvilja, utan även hos både socialdemokrater och borgerliga samt finsk- och svenskspråkiga.[283]

Trots att Valros och Pipping hade olika syn på huruvida egenskaperna var ett resultat av en själsart eller tradition syns flera likheter i vilka egenskaper de tillskrev finlandssvenskarna. Framträdande i deras beskrivning av finlandssvenskarnas egenskaper var inte endast att de finskspråkiga mellan raderna tillskrevs motsatta egenskaper, utan även att finlandssvenskarnas egenskaper tydligt framställdes som en motsats till kännetecknen för fascismen. Sålunda förknippades finlandssvenskarna med ett större verklighetssinne, lojalitet, självprövning, kritiskt och individuellt tänkande, betoning av kritikrätt samt ett objektivt tänkande med förmåga att väga olika alternativ mot varandra. Valros beskrev egenskaperna som en ”motvikt mot den entusiasm som präglar finskt tankeliv”.[284] I citatet framträder en förståelse av finskheten som mer präglad av känslor och svenskheten som präglad av intellekt.

Båda talarna ansåg även att finlandssvenskarnas förmåga till opposition varit av oumbärligt värde för hela Finland under både mellankrigstiden och krigsåren. Just den oppositionella läggningen hade enligt Pipping lett till beskyllningar om illojalitet, men enligt honom skulle den istället förstås som ”ett salt, som mera skyddat mot förintelse än det har svidit, en ljuskälla, vars fördärvande skulle ha kunnat åstadkomma kortslutning”.[285]

---

[282] Meinander, *Nationalstaten,* s. 93, 110, 118–119; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 97–103; Huhta, ”Bondesocialisten”, s. 50; Kaihovirta, ”Det stora ofosterländska kriget”, s. 164, 176.
[283] Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 160–163; Meinander, *Nationalstaten,* s. 119; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 87–103; Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 16, 19.
[284] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[285] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.

I förhållande till de övriga talarna under Svenska dagen 1945 lade Eklund inte särskilt mycket fokus på ett skiljegörande mellan finskt och svenskt i Finland. I samband med att han lyfte fram den äktfinskhet som ”frodats” i landet påpekade han att det även på finlandssvenskt håll funnits en äktsvenskhet. Enligt Eklund hade däremot denna form av svenskhet ”omfattats av ett ytterligt fåtal, något som vittnar gott om finlandssvenskarnas allmänna omdömesgillhet”.[286] Eftersom Eklund verkar ha menat att den fascistiska äktfinskheten mobiliserat ett relativt utbrett stöd på finskt borgerligt håll (se kapitel 4) framträder en bild av att finlandssvenskarna som grupp i lägre grad än finskspråkiga hade lockats av extrema krafter under mellankrigstiden och krigsåren – något som underförstått även kunde tolkas som ett uttryck för att finlandssvenskarna i lägre grad sympatiserat med fascismen. Det finlandssvenska avståndstagandet till radikala krafter ansågs dessutom ha berott på deras egenskaper, här i form av omdömesförmåga – en egenskap som mellan raderna tillskrevs specifikt finlandssvenskarna, och inte de finskspråkiga.

Valros var inne på samma bana i sitt tal då han inledningsvis framhöll finlandssvenskarnas naturliga avståndstagande till fascismen, men senare i talet lyfte fram att den fascistiska ideologin ”med förunderlig makt tycktes gripa en del av vårt folk”.[287] Den delen av folket verkade närmast syfta på de finskspråkiga och äktfinskhetsförespråkarna. Enligt Pipping berodde språkgruppernas olika starka dragningskraft till fascismen på att finlandssvenskarna var ”ganska oemottagliga för propagandan och förhålla sig tvivlande till den obehärskade eller likriktade kraftutvecklingen”, som även bör förstås mot bakgrund av hans förståelse av fascismen som präglad av en uppeggande propaganda med ”ökad besinningslöshet som följd”.[288] Tanken om finlandssvenskarnas motståndskraft mot propagandan och deras förmåga till objektivt, kritiskt och individuellt tänkande som förklaring till att de inte på samma sätt som de finskspråkiga lockats av fascismen framgår därmed som ett gemensamt drag i framställandet av finlandssvenskarna som antifascister.

Smeds gick ännu ett steg längre i hävdandet av finlandssvenskarnas och finskspråkigas olika inställning till de radikala rörelserna. Han menade att finlandssvenskarna med ”seende ögon drogs [...] mot avgrunden, fjättrade vid ett av propagandalögner förblindat folk”. Hans beskrivning av ”finska folkets blindhet” kan med fördel jämföras med hans förståelse av finlandssvenskarna:

> Svenskarna i Finland har fått en stor faddergåva: förmågan till objektivt omdöme, moderation och balans. Vi är av gammal statsbyggarsläkt. Vad som brister i kvantitet måste vi ersätta i kvalitet. [...] Att förtrycka olika tänkande har aldrig varit svenskmannased. [...] vårt arbete och våra strävanden vägledas icke blott av den egna nationalitetens väl, utan av fosterlandets och hela mänsklighetens.[289]

I citatet framgår flera aspekter av finlandssvenskarnas säregna egenskaper, som kan tolkas som ett uttryck för förståelsen av minoriteten som antifascistisk. Medan äktfinskheten i Smeds tal beskrevs i termer av agitation, attentat och intolerans bands finlandssvenskheten samman med moderation, tolerans och allmänmänskliga värden. Särskilt framträdande är ändå

[286] ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2.
[287] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[288] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[289] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.

kontrasteringen mellan finlandssvenskarnas ”seende ögon” och de finskspråkigas ”blindhet”.[290] Genom en dylik kontrastering framgår en tydlig åtskillnad mellan svenskhetens kritiska förhållningssätt, och finskhetens tro på propaganda och anslutning till fascismen.

Tankarna som skisserats ovan i både tal och tidningspress 1945 om finlandssvenskarnas antifascism och avståndstagande till Nazityskland präglades sålunda av ett skiljegörande mellan finskt och svenskt i Finland. Skiljegörandet representerade långt tankar som ända sedan slutet av 1800-talet reproducerats i olika sammanhang. Kärnan i skiljegörandet kan tolkas utgöras av en förståelse av den finskspråkiga som kollektivist, och finlandssvensken som individualist och därmed immun mot massrörelser samt kontrollerad av sunt förnuft och västerländsk kultur. Till förståelsen hörde även att svenskheten förknippades med intellekt och frisinne och finskheten med känsla.[291] Flera av talarna gav uttryck för dylika tankar i sin uppfattning av finlandssvenskarna som präglade av ett kritiskt och objektivt tänkande, och särskilt Valros framhävde finskhetens känsloaspekt i det han uppfattade som finskhetens entusiasm.

Noterbart är att Svenska dagens talare, särskilt år 1945 men även 1938 och 1939, verkade gå tillbaka till förklaringsmodeller som använts av den vita sidan efter inbördeskriget 1918. Även då ville man på olika håll i Finland förklara orsaken till den negativa utvecklingen med bristande karaktärsdrag – något som på svenskt håll ofta förklarades med att de finskspråkigas egenskaper, avsaknad av självkontroll och realism, gjorde dem mottagliga för fanatism och därför hade lockats av socialismen. De röda betraktades som en homogent finskspråkig massa och våldsdåden förklarades med hänvisning till den finska folkkaraktären. Finlandssvenskarnas egenskaper som betänksamhet, mindre hänfördhet och förmåga till kritik framom hastiga initiativ ansågs däremot ha gjort att få av dem engagerat sig på den röda sidan.[292]

Till grund för dylika tankar låg bredare uppfattningar om finskhetens passivitet, politiska handfallenhet och avsaknad av statsbyggarförmåga, medan finlandssvenskarna ansågs besitta en naturlig statsbyggarinstinkt- och förmåga i kombination med ett naturligt aktivt försvar av den samhällsordning de ansåg sig ha byggt upp i landet. Finlandssvenskarna såg sig själva som representanter för det germanska[293] och västliga, både gällande kultur och härstamning, vilket

---

[290] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.
[291] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 8, 14, 69; Engman, *Språkfrågan,* s. 327–328.
[292] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 127–128, 132–134, 141–145, 148, 158; Engman, *Språkfrågan,* s. 331; Mattila, ”’Det får ej finnas dåliga svenskar’”, s. 281–282.
[293] Här bör noteras att användningen av germanskt i denna bemärkelse skiljde sig från de tyska nationalsocialisternas användning av begreppet. Inom den nationalsocialistiska rasläran användes begreppet germansk för att hänvisa till en överlägsen ras, vilket inverkade på deras folkgemenskapsambition om att förena alla ”sanna” tyskar i ett etniskt enhetligt rike. Av finlandssvenskar användes det huvudsakligen för att hänvisa till ett kulturellt och språkligt släktskap med och härstamning från väst, det vill säga finlandssvenskarna som en del av den västeuropeiska kulturkretsen. Begreppet användes i dylika sammanhang inte för att hänvisa till rasliga skillnader eller motsättningar mellan finlandssvenskar och finskspråkiga, särskilt inte av anhängare av den kultursvenska uppfattningen som menade att språkgrupperna var för blandade för att kunna betraktas som skilda raser. Dock användes begreppet germansk även av vissa finlandssvenska grupper under 1910- och 1920-talet för att hänvisa till att språkgrupperna i landet var av olika ras, och finlandssvenskarna som en del av en mer överlägsen, nordisk och germansk ras. Se vidare Britannica Academics webbsida, ”Nazism”, <https://academic-eb-com.ezproxy.vasa.abo.fi/levels/collegiate/article/Nazism/55014>, hämtad 20.4.2023; Britannica Academics webbsida, ”Aryan”, <https://academic-eb-com.ezproxy.vasa.abo.fi/levels/collegiate/article/Aryan/9750>, hämtad 20.4.2023; Weckman & Wickström, ”Positiv svenskhet”, s. 36–37, 47, 55; Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 71, 92, 157, 160–161, 207; Engman, *Språkfrågan,* 284, 330–332; Mattila, ”’Det får ej finnas dåliga svenskar’”, s. 283–294.

fungerade som förklaringsmodell till en uppfattning om att svenska kulturens bevarande var en förutsättning för Finlands överlevnad. De såg inte endast sig själva som mera demokratiskt lagda, utan även att försvaret av rättsfunktioner var en specifikt svensk egenskap. Tankarna väckte föga förvånande förbittring på finskt håll.[294]

Synen på finskt och svenskt samt förklaringsmodellerna efter inbördeskriget ligger nära den förståelse av fascismen och dess spridning i Finland som särskilt talarna 1945 lyfte fram. Det var de finskspråkiga som mobiliserats bakom fascismen, eftersom de till skillnad från finlandssvenskarna kunde blir hänförda av propagandan. Finlandssvenskarna hade däremot tack vare sina egenskaper antingen tagit avstånd från eller varit helt oemottagliga för fascismen – egenskaper som också de har många beröringspunkter med synen på svenskhet efter 1918. Här synliggörs även hur erfarenhetsrummet, utifrån vilket talarna förstod sig själva och sina samtida finlandssvenskars roll, präglades av ett minoritetsnationalistiskt tankesätt. Tankesättet innebar i praktiken att finlandssvenskarna betraktade sig själva som en avgränsad grupp med egna nationella intressen, attribut och värden – något som ofta tog sig uttryck just genom framhävandet av säregna egenskaper och betydelse för landet som helhet.[295]

Som framgått ovan knöt talarna, genom att medvetet lyfta fram för finlandssvenskarna säregna egenskaper som gjort dem immuna mot fascism och propaganda, flera ord och begrepp till (finlands)svenskhet. Moderation, balans, tolerans, realism, statsbyggarförmåga samt kritiskt och objektivt tänkande bands samman med svenskhetens semantiska nät, medan finskhetens semantiska nät bands samman med de rakt motsatta begreppen och språkgruppen framställdes som den mobiliserande kraften bakom fascismen. I talen kan det dock anses uppkomma inte endast ett motsatsförhållande mellan svenskhets- och finskhetsbegreppet, utan även mellan svenskhet och fascism.

Genom att jämföra svenskhetens semantiska nät med det semantiska fält och nät som i talen skapats kring fascismbegreppet, där ord och begrepp som propaganda, aggressivitet, barbari, hets, agitation och äktfinskhet ingår, framstår sålunda finlandssvenskarna som en antifascistisk minoritet. Valros gick däremot längst i detta resonemang, och sammankopplade den ”svenska själsarten” med ett naturligt avståndstagande till fascismen. Därigenom knöts begreppet till antifascismens semantiska fält, och i hans tal kan den svenska själsarten betraktas som synonym med antifascism. Talarnas antifascistiska ställning, präglad av ett erfarenhetsrum grundat på förståelsen av fascism som minoritetsförtryck, gjorde därtill att flera av dem 1945 framställde ett direkt eller indirekt förhållande mellan svenskhet och demokrati.

Eklunds antifascistiska ställningstagande skedde mer genom hans negativa beskrivningar av fascism och betoning av demokrati och humanitet som samhälleliga ideal, än genom beskrivningar av finlandssvenskar som antifascister. Trots detta är språkpolitiken och förståelsen av fascismen som ett hot mot minoriteter, i en nationell kontext särskilt mot finlandssvenskar, dock genomgående synliga även i Eklunds antifascism. Finlandssvenskarnas rättigheter och framtid var enligt Eklund ”ett resultat av frihetens seger, förberedd av

[294] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 122–124, 151–154, 157–158, 166, 206–207; Engman, *Språkfrågan,* s. 330–332.
[295] Weckman & Wickström, ”Positiv svenskhet”, s. 54–57; Ahlskog, Kaihovirta & Wickström, ”Nationen i klasskampen”, s. 459–460.

demokratins offerfyllda kamp mot reaktionen". Genom att beskriva demokratin som en "grundbetingelse" för finlandssvenskarna kopplade han samtidigt ihop minoriteten med den demokratiska rättsstaten. Det gjordes däremot inte med hänvisning till en erfarenhet av att alla finlandssvenskar nödvändigtvis varit antifascister, utan med en framtidsorientering om att alla finlandssvenskar bör vara antifascister för att skydda sina egna rättigheter.[296]

Flera andra talare under Svenska dagen 1945 resonerade i liknande banor kring finlandssvenskarnas förhållande till demokrati och humanism. Med mellankrigstidens och krigstidens erfarenheter i åtanke konstaterade Valros sålunda att "svenskhetens liv i vårt land har som förutsättning öppenhet och demokrati, frihet och humanitet". Samtidigt som han sammankopplade äktfinskheten med diktatur och trångsynthet lyfte han även fram finlandssvenskarnas "medborgerliga vakenhet" som bidragit till deras försvar av lag och ordning, objektivitet och medborgarlikställighet. Idealen ansågs i sin tur ligga till grund för demokrati och mänskligt förnuft i politiken.[297] Henriksson gick i sitt tal ett steg längre och menade att demokratin är finlandssvenskarnas paroll.[298]

Talarnas betoning av demokrati, frihet, förnuft och humanitet är relevant ur flera perspektiv. I Eklunds, Valros och Henrikssons tal framgår att begreppen ses och lyfts fram som motsatsen till deras förståelse av vad fascismen inneburit – exempelvis förtryck, förvridenhet, excess och våld. Sålunda kan deras försvar av idealen tolkas, inte endast som centralt i försvaret av finlandssvenskarna, utan även som kärnan i deras antifascistiska ställningstagande.[299] Här följer talarna en tämligen etablerad samtida antifascistisk förståelse av fascismen som motbild till den västerländska och europeiska humanismen och förnuftet.[300] Genom att skapa ett motsatsförhållande mellan begreppen som binds samman med fascism respektive antifascism, knyter de samtidigt begrepp som demokrati, frihet, förnuft och humanitet till antifascismbegreppets semantiska fält. Samma begrepp verkar i talen ha en nära anslutning till svenskhetsbegreppet, samtidigt som de kan tolkas närmast som den raka motsatsen till fascismbegreppets semantiska fält.

Patriotism – finlandssvenskar eller äktfinska fascister som illojala?

> Det är så märkvärdigt med finnarna att kärleken till modersmålet och den egna kulturen [...] är prisvärda och goda saker – utom då de utövas av finlandssvenskarna. Då förvandlas de goda egenskaperna plötsligt till ofosterländskhet och separatism.[301]

Finlandssvenskarna hade redan före Finlands självständighet beskyllts för att inte uppleva Finland som sitt hemland – en antisvensk retorik som tilltog under mellankrigstiden, särskilt i de äktfinska och fascistiska kretsarna. Fascisterna såg finlandssvenskarna som en främmande nationalitet med ett främmande språk, och de ansågs därför utgöra ett hot mot

[296] "Också vi folkdemokrater", *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1–2.
[297] "Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet", *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[298] "Den svenska kulturens bevarande", *ÅU* 7.11.1945, s. 1.
[299] "Också vi folkdemokrater", *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1–2; "Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet", *HBL* 7.11.1945, s. 7; "Den svenska kulturens bevarande", *ÅU* 7.11.1945, s. 1.
[300] Kaihovirta, "Det stora ofosterländska kriget", s. 193.
[301] Neger (Einar Hagman), "Ur dagboken", *VBL* 6.11.1938, s. 2.

folkgemenskapen. De beskylldes kontinuerligt för illojalitet och för att uppleva Sverige som sitt hemland, och försök till finlandssvensk samling betraktades som separatism. I motsats till förhoppningarna tilltog beskyllningarna under krigsåren. Efter vinterkriget florerade det tidigare nämnda ryktet om sveket i Summa, vilket ledde till att finlandssvenskarna anklagades för ovilja att försvara landet och att det var finlandssvenskarna som brutit den under kriget uppkomna nationella enigheten.[302]

Efter fortsättningskriget beskylldes finlandssvenskarna igen för bristande patriotism och försvarsvilja, enligt äktfinnarna synligt både genom engagemanget i fredsoppositionen och den uppfattat stora mängden svenskspråkiga desertörer. På visst håll anklagades finlandssvenskarna även för att vara krigsförlängare, efter att ett svenskspråkigt regemente lyckats hindra den sovjetiska framryckningen. De dubbla beskyllningarna kan anses ge antydningar om den antisvenskhet som rådde i landet.[303] I det inledande citatet från en text i *Vasabladet* 1938 framgår dessutom en tanke om att det inte endast var fascister och äktfinnar som beskyllde finlandssvenskarna för ofosterländskhet, utan hela den finskspråkiga allmänheten.

Att beskyllningarna upplevts allvarliga, betungande och obefogade framgår i samtliga Svenska dagen-tal som här analyserats från åren 1938, 1939 och 1945. Genom något som kan tolkas som en motreaktion betonades istället finlandssvenskarnas patriotism och lojalitet till Finland i både talen och den borgerliga tidningspressen.[304] I källorna framgår även en tendens att framhäva att finlandssvenskarna varit minst lika patriotiska, om inte mer, än de finskspråkiga ända sedan tanken på ett självständigt Finland uppkom. Tankegången kan här exemplifieras med ett citat ur Ekmans tal 1938:

> Icke ens deras [finlandssvenskarnas] värsta fiender skola kunna bestrida, att det var de, som gingo i spetsen för försvaret av landets lagliga rättigheter, att de framom andra buro tungan av det ryska trycket. På finskt håll torde man inte allmänt med samma goda samvete kunna blicka tillbaka på dessa hårda år.[305]

Citatet exemplifierar även den kamp om den sanna patriotismen som var synlig i det mellankrigstida finländska samhället. Politiska motståndare ifrågasatte regelbundet varandras nationalism och patriotism, och olika grupperingar försökte bevisa sin sanna patriotism genom att samtidigt ifrågasätta sina motståndares nationella lojalitet.[306] Tankarna om finlandssvenskarnas patriotism i källmaterialet kan samtidigt läsas som ett sätt att försvara sina rättigheter. Det som uppfattades som finlandssvenskarnas stora insatser för fosterlandet användes för att legitimera svenskhetens ställning samt rättsliga och språkliga krav i samtiden.

Samtidigt var talarna noggranna med att påpeka att de språkliga kraven inte bör betraktas som illojalitet eller separatism, utan tvärtom som förenat med fosterländskhet. von Born menade sålunda 1939 att ”när vi arbeta för svenskheten, arbeta vi ock för fosterlandet” och samma år

[302] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 192; Engman, *Språkfrågan,* s. 288; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 226, 296; Meinander, *Nationalstaten,* s. 48, 50, 56; Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 15, 75–76, 106–107, 119–120, 130–131.
[303] Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 175–176; Meinander, *Nationalstaten,* s. 112, 117–119.
[304] För tidningspressens del, se exempelvis Hornborg, ”Nytt liv i svenska dagen”, *ÅU* 5.11.1938, s. 3; ”Svenska dagen”, *HBL* 6.11.1938, s. 8; ”Svenska dagen”, *ÅU* 5.11.1939, s. 5.
[305] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.
[306] Elmgren, ”Förfinskandet av Finland”, s. 342.

menade Hornborg att ”svenskt och fosterländskt sammanfalla”.[307] Beskrivningarna kan med fördel jämföras med två skribenter i *Arbetarbladet* 1938, där den ena menade att äktfinskheten var sysselsatt med ”nationalistiskt hokuspokus”, medan den andra betonade att den ”verkliga patriotismen” är arbete, ”icke känslosvall”.[308]

Genom att peka på att det inte var de äktfinska fascisterna som representerade den sanna fosterländskheten blev sålunda betonandet av finlandssvenskarna som de sanna patrioterna även ett sätt att ta avstånd från fascismen. I såväl tal som tidningspress framhävdes därtill tankar om att den sanna patrioten beaktar mänskliga rättigheter och respekterar minoriteter.[309] I samma anda menade Krook 1939 att andra världskriget sker i ”fosterlandskärlekens missbrukande namn”.[310] Dylika tankar bör förstås mot bakgrund av nationalismen som själva kärnan i fascismen och fascisternas anspråk på att de framom andra satte fosterlandet främst i försöken att skapa en stark nationalstat. Utpekandet av fascismen som falsk nationalism eller fosterländskhet och framställandet av den egna nationalismen som sann blev därför en antifascistisk strategi under mellankrigstiden och krigsåren.[311] Förutom att talarna och skribenterna utmanade fascismens patriotismbegrepp framgår genom hänvisningar till mänskliga rättigheter och respekt för minoriteter att nationen enligt antifascister skulle vara inkluderande – i likhet med tankegångarna i exempelvis Thermans tal (se kapitel 4).

I talen och tidningstexterna från 1945 fick tankar kring fosterländskhet och beskyllningarna av de äktfinska fascisterna som ofosterländska även en annan antifascistisk dimension – frågan om krigsskulden. I vapenstilleståndsfördraget hade Finland förbundit sig till att de som ansågs skyldiga till kriget, det vill säga landets politiska ledning under krigsåren 1940–1944, skulle ställas inför rätta och eventuella skyldiga skulle straffas. Majoriteten av finländarna förhöll sig negativt till krigsansvarighetsdomstolen, men frågan delade finländarna.[312] I källmaterialet framgår att krigsansvarighetsprocessen även delade den finlandssvenska opinionen. Trots många olika åsikter framträder en gemensam nämnare i att de inhemska fascisterna ansågs särskilt skyldiga till kriget. Vem fascisten var, var man däremot inte överens om.

DFFF, det parti som varit först med att yrka på att de ansvariga borde straffas, var uppenbart nöjda med att krigsansvarighetsprocessen kommit igång – synligt i deras nyhetsrubrik ”De krigsansvariga äntligen inför rätta”. På visst finlandssvenskt borgerligt håll fanns däremot ett missnöje med hela processen, vilket framgår i tidningspressen.[313] Möjligen är det även orsaken till att frågan fick förhållandevis lite uppmärksamhet i talen under Svenska dagen 1945. Eklund avfärdade dock den fascistiska nationalismen genom att beskriva den som ”hurrapatriotism”, medan Valros menade att den äktfinska fascismen ”visat sig föra vårt land i fördärvet” – något

[307] ”Fosterländsk samling”, *HBL* 7.11.1939, s. 6; ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 6.
[308] ”Svensk dag med dissonanser”, *ABL* 11.11.1938, s. 3; Backlund, ”Det nya protokollet”, *ABL* 4.11.1938, s. 5.
[309] Se exempelvis ”Svenska dagen 1938”, *ÅU* 6.11.1938; ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 6; ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945.
[310] ”Svenska dagen i Vasa”, *VBL* 7.11.1939, s. 2.
[311] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 9, 14, 24–25, 199–201; Kaihovirta, ”Det ofosterländska kriget”, s. 167, 182–183.
[312] Meinander, *Nationalstaten,* s. 133–134.
[313] ”De krigsansvariga äntligen inför rätta”, *Folktidningen* 14.11.1945, s. 1; Meinander, *Nationalstaten,* s. 133. För mot krigsansvarighetsdomstolen kritiska reaktioner i den borgerliga pressen se exempelvis ”Anklagelseakten”, *HBL* 7.11.1945, s. 4; ”Till begreppens klargörande” *ÅU* 13.11.1945, s. 3; ”Processen begynner”, *ÅU* 8.11.1945, s. 3; ”Processens förutsättningar”, *ÅU* 10.11.1945, s. 3.

som kan tolkas som en antydan om ideologins skuld till kriget.[314] Även flera skribenter i *Arbetarbladet* uttryckte sin förståelse att fascismen var skyldig till kriget och ett missnöje över att ingen av de inhemska fascisterna hade åtalats.[315] Enligt skribenten Röde Orm (Holger Löfgren) var det fel att ”krigspartiet framom andra, ikl” inte var anklagade, eftersom ”[m]entalt har de det digraste syndaregistret utan tvivel”.[316]

Några skribenter gick ännu längre med resonemangen. Äktfinskheten hade visat sig vara ett ”tidsfördriv för imbecilla hjärnor” och ”de ’fosterländskas’ nationella barnkammarpolitik kom att stå vårt land dyrt” menade en skribent i *Arbetarbladet.* Skribenten menade inte endast att de äktfinska fascisterna med sina storfinska drömmar var skyldiga till kriget, utan även att hela Finland borde känna tacksamhet för finlandssvenskarna, vilka tack vare sina kritiska egenskaper gjort motstånd mot de äktfinska ambitionerna. Att finlandssvenskarnas moderation och motstånd gjort att olyckan inte blev större fick även medhåll i borgerlig press.[317] Här kan tolkas framträda en intressant aspekt av synen på finlandssvenskarna som antifascister och som verkade sammanhänga med en syn på olikheter i språkgruppernas nationalism. I texterna framgår en tanke om att det var finskheten, särskilt i form av äktfinskheten, som stod för en hetsig, farlig nationalism medan finlandssvenskarna representerade en mer moderat, gynnsam nationalism.

Möjligen kan förståelsen av finlandssvenskarna som en nödvändig motvikt som räddade Finland ses mot bakgrund av den relativt utbredda skepsisen mot ett samarbete med Nazityskland och att de flesta finlandssvenskar inte drömde om ett Stor-Finland – en dröm som var framträdande inom den finska både borgerliga och mer radikala högern, särskilt i de fascistiska rörelserna. En utvidgning mot det finskspråkiga Karelen skulle däremot endast ha gjort finlandssvenskarna till en ännu mindre minoritet. Däremot hade finlandssvenskarna tidvis uppmuntrat att de äktfinska krafterna vände fokus österut, eftersom det samtidigt innebar ett mindre fokus på de västliga, svenskspråkiga områdena i landet. Den så kallade snabbkolonisationslagen, genom vilken jord skulle fördelas till de evakuerade från Karelen efter vinterkriget, hade även väckt farhågor om en förfinskning av svenskspråkiga områden. Detta bidrog till att SFP-politikers motstånd mot en återerövring och utvidgning österut svalnade.[318]

Noteras bör dock att inte alla finlandssvenskar förhöll sig negativt till tankar om ett Stor-Finland eller till samarbetet med Nazityskland. Många såg ett nytt krig mot Sovjetunionen som en berättigad återerövring.[319] Möjligen var det även det som skribenter på vänsterhåll tog fasta på då de lyfte fram att det visserligen var fascismen som var skyldig till kriget, men att det inte saknats sympatier för den uppfattat fascistiska regeringen och dess politik på finlandssvenskt borgerligt håll och i den borgerliga pressen. De borgerliga, som i texterna förstods som fascister,

---

[314] ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7.
[315] ”Inför processen”, *ABL* 9.11.1945, s. 3; ”En svår nöt”, *ABL* 14.11.1945, s. 3.
[316] Röde Orm (Holger Löfgren), ”På min blyertsspets”, *ABL* 12.11.1945, s. 6.
[317] H. L-n. (Holger Löfgren), ”Svenska dagen”, *ABL* 5.11.1945, s. 2. För borgerliga pressens del, se exempelvis ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4; ”Svenska dagen 1945”, *ÅU* 6.11.1945, s. 3; ”Räfsten med de krigsansvariga”, *VBL* 8.11.1945, s. 2.
[318] Kaihovirta, ”Det stora ofosterländska kriget”, s. 182; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 95; Meinander, *Nationalstaten,* s. 39, 93, 109–113, 133. Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 146–148, 174; Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 180.
[319] Meinander, *Nationalstaten,* s. 113.

ansågs skyldiga till en ofosterländsk politik eftersom de gett bort Finlands självständighet till Nazityskland.[320] Tankarna kan ses mot bakgrund av en socialistisk uppfattning om att den borgerliga nationalismen på grund av sitt förtryck av andra nationer, nationaliteter och minoriteter, i grunden sågs som både antinationalistisk och ofosterländsk. Till uppfattningen om den borgerliga nationalismen som falsk bidrog även tanken att deras kapitalistiska intressen gjort dem villiga att ge bort landets självständighet.[321]

En del av reaktionerna i vänsterpressen problematiserar följaktligen förståelsen av finlandssvenskarna som en antifascistisk minoritet, eftersom de ansåg att antifascismen inte var förenlig med borgerlighet oberoende av språkgrupp. Den finlandssvenska borgerligheten betraktades snarare som fascistisk – något som fick mothugg i både borgerlig och socialdemokratisk press samt i Valros tal. Där menade man snarare att det var finlandssvenskarna, deras sanna patriotism och motstånd som förhindrat den olycka som den fascistiska äktfinskhetens ambitioner ansetts innebära. En gemensam nämnare för skribenterna i både vänster- och borgerlig press samt för Valros var ändå att den inhemska fascismen sågs som skyldig till kriget mot Sovjetunionen.

Den samlade bilden av källmaterialet – både tal, exklusive von Törnes 1938, och tidningspress – leder sålunda till slutsatsen att ofosterländskhet eller falsk nationalism knöts till fascismens semantiska nät. Det markerar ett tydligt antifascistiskt ställningstagande där fascismen framhävdes som skadlig för eller i strid med Finlands intressen och framtid.[322] Samtidigt knöts patriotismbegreppet till finlandssvenskhetens semantiska nät – med undantag i en del av den socialistiska pressen – och antifascisterna framställdes som representanter för en sann nationalism. Som framgår i följande avsnitt kom detta motsatsförhållande att ytterligare accentueras, särskilt av de borgerliga Svenska dagen-talarna, genom hänvisningar till finlandssvenskarnas respekt och kamp för demokrati och rättsstat.

Finlandssvenskarna som länk till Norden och väst

Hävdandet av finlandssvenskarna som länken mellan Finland och Norden eller som sammanbundna med och förmedlare av den västerländska kulturen, i enlighet med ett kulturbärartankesätt, var vanligt förekommande i både talen och tidningspressen. Som framgår nedan belyser dylika tankar samtidigt varför talarna och skribenterna ansåg att finlandssvenskarna gjort motstånd mot fascismen och varför de menade att svenskhetens bevarande i Finland är viktigt inte endast för finlandssvenskarna, utan för hela Finland.

Den betoning av finlandssvenskarnas samhörighet med Norden som framgår i talen verkade närmast ha tre funktioner, vilka diskuteras nedan. För det första var uppfattningen om finlandssvenskarna, framom de finskspråkiga, som sammankopplade med nordiska och västerländska rätts- och frihetsideal ett led i konstruktionen av finlandssvenskarna som en

[320] H. T-n., ”Ett mogenhetsprov”, *Folktidningen* 14.11.1945, s. 1–2; Musketören (Atos Wirtanen), ”I skottlinjen”, *ABL* 10.11.1945, s. 2; Ref., ”Från Oravais”, *ABL* 8.11.1939, s. 8.
[321] Kaihovirta, ”Det stora ofosterländska kriget”, s. 183, 198.
[322] von Törnes tal utgör ett undantag, där tankar kring fascismen som falsk nationalism, opatriotisk eller i strid med nationella intressen inte framgår. Se vidare ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1945, s. 2.

antifascistisk minoritet. För det andra blev det svenska arvet och samarbetet med Sverige ett sätt att legitimera de språkliga kraven. För det tredje var den framställda sammankopplingen ett sätt att skapa ett motsatsförhållande mellan finlandssvenskhet och äktfinskhet eller fascism, där finlandssvenskarna framställdes som laglydiga och de äktfinska fascisterna som mer än villiga att bryta mot och kringgå lagen.

Sätten att förbinda finlandssvenskarna med Norden och väst kan ses mot bakgrund av en för talarna gemensam förväntningshorisont. Förväntningshorisonten präglades dels av en uppfattning om fascismen som hot mot demokrati, rättsstat och parlamentarism samt en oro för att ett kringskärande av lagen kunde komma att användas emot även finlandssvenskarnas ställning. Dels baserade sig förväntningshorisonten på en tanke om att det i ett demokratiskt Finland skulle vara möjligt att trygga minoritetens rättigheter. Horisonten gav upphov till en antifascistisk politik som utgick ifrån tanken att bevarandet av gällande lag var en förutsättning för bevarandet av finlandssvenskarnas rättigheter. Samtidigt kan flera av talarna, som var tidigare eller vid tiden för sina tal aktiva SFP-politiker (Pipping, Therman, Smeds, Hornborg och Ekman), och deras uttalanden om relationen till Sverige ses som en del av SFP:s utrikespolitiska ställningstaganden. Partiet hade vanligen betonat Sverige som den viktigaste samarbetspartnern för Finland och därför lobbat för en ökad nordisk integrering.[323]

Som kontext för den sammankoppling mellan finlandssvenskarna och Norden som framgår i talen kan även beaktas att den svensk- och tvåspråkiga befolkningen i Finland av tradition, på grund av språk och kultur, uppfattade sig själva vara mer västsinnade och skandinaviskt orienterade än den övriga befolkningen. Genom att hänvisa till en språklig och kulturell samhörighet med och härstamning från Norden och väst, en samhörighet som särskilt under 1910- och 1920-talet även framställdes som raslig, konstruerades en bild av finlandssvenskarna som kulturellt högre stående än de finskspråkiga. Därtill framställdes språkgruppen som bärare av det svenska, demokratiska och rättsstatliga arvet och därmed som en förutsättning för hela Finlands fortsatta överlevnad.[324]

I en redan citerad del från Pippings tal 1945 lyfte han fram de finlandssvenska politikernas ”anslutning till nordiska samhälls- och rättsideal” och deras kritiska inställning till samarbetet med Nazityskland, vilket kan tolkas positionera dem som antifascister. Enligt Pipping var detta dock inte finlandssvenskarnas enda förtjänst under krigsåren – utan dem och deras kamp för svenska språket hade nämligen Sverige inte gett ett så omfattande ekonomiskt och humanitärt stöd under krigsåren. Vidare ifrågasatte han var Finlands plats i det nordiska samarbetet skulle vara utan en levande svenska i landet, och menade att ”[f]örintelse skulle ha varit vår lott och gravlik tystnad själamässan” utan den tack vare finlandssvenskarna och det svenska språket naturliga kopplingen till Sverige.[325]

[323] Schauman & Lilius, *Svenska folkpartiet III,* s. 191, 339–340; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 33, 36–38, 41–43, 46–48, 89–92, 97.
[324] Meinander, *Nationalstaten,* s. 35, 24, 93; Engman, *Språkfrågan,* s. 223, 284, 327–332, 369, 401; Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 8, 92, 151–154, 157–158, 160–161, 166, 172, 207; Mattila, ”’Det får ej finnas dåliga svenskar’”, s. 281, 283–288, 291.
[325] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.

Pippings tankar är ett exempel på en sammankoppling mellan finlandssvenskarna och Norden som användes för att legitimera svenska språkets ställning i Finland – en tanke som förekom även i tal under tidigare år. Krook påpekade 1939 med hänvisning till uteblivet stöd från andra stater, något som här kan antas syfta på förhoppningar om stöd från Storbritannien eller Nazityskland inför ett eventuellt krig med Sovjetunionen, att ”svenska språket är en tillgång för vårt land, en brygga över till de enda stater, med vilka vi i längden ha intressegemenskap och vilka känna för oss i vår nöd”.[326] Krook verkade här inte endast vilja lyfta fram svenskans betydelse, utan även motsätta sig ett utökat samarbete med Tyskland genom att betona intressegemenskapen med Norden. Även von Törne lyfte 1938 fram att finlandssvenskarna och svenskan bör ses som en ”resurs man till det helas nytta borde göra största möjliga bruk av”.[327]

Möjligen var även dylika tankar ett resultat av beskyllningar under mellankrigstiden. SFP-politiker hade nämligen på äktfinskt håll beskyllts för att de tyckte att frågor om svenskan i Finland var viktigare än fosterlandets intressen.[328] I talen framstår det därför som en strategi att lyfta fram betydelsen av att försvara svenska språkets ställning, inte främst eller endast för finlandssvenskarnas skull, utan för hela landet. Trots likheterna i talarnas försvar av svenskan, bör de olika politiska kontexterna beaktas. Pippings tankar, och styrkan i hans argument om svenskans betydelse för nordiskt samarbete, bör ses mot den efterkrigstida politiska realiteten.

Under både vinter- och fortsättningskriget hade Sverige bidragit med omfattande humanitärt och materiellt stöd till finländarna samt mobiliserat en frivilligkår. Efter kriget då utrikespolitiken kretsade kring att inte skapa nya konflikter med Sovjetunionen, blev Sverige den närmaste förbindelsen till västvärlden och därmed den centrala utrikespolitiska partnern för Finland. I enlighet med Pippings tankar betonade även finskspråkiga politiker, särskilt statsminister Paasikivi, finlandssvenskarnas språkliga kravs utrikespolitiska betydelse. Att undvika en ny språkstrid framställdes som en förutsättning för ett samarbete med och stöd från Sverige, och argumentet användes aktivt bland annat gällande språkparagraferna i jordanskaffningslagen. Mot slutet av kriget hade de ökade hoten från Sovjetunionen gjort att även tidigare uttalade äktfinnar hade börjat betrakta finlandssvenskarna som ett livsviktigt band till Sverige, vilket i kombination med den svenskspråkiga mobiliseringen bakom fredsoppositionen bidrog till att SFP ansågs viktiga inom utrikespolitiken efter kriget.[329]

Den nya utrikespolitiska situationen framgår även i Smeds tal i Vasa. Han lyfte fram Finlands nya uppgift att fungera som tolk mellan Sovjetunionen och väst och menade att ”[d]essa förpliktelser faller i särskilt hög grad på Finlands svenskar, vilka alltid varit den säkraste förmedlaren av det västerländska kulturarvet”.[330] Att denna tydliga sammankoppling mellan finlandssvenskarna och väst kan tolkas som ett sätt att framställa finlandssvenskarna som antifascister stärks av den samtida synen på vad väst, västerländskhet eller nordiska ideal uppfattades innebära – något som Hornborgs tal 1939 ger insikter i.

---

[326] ”Svenska dagen i Vasa”, *VBL* 7.11.1939, s. 2; Meinander, *Nationalstaten,* s. 101–102.
[327] ”Ett folk som bemöter en minoritet”, *ÅU* 7.11.1938, s. 2.
[328] Meinander, *Nationalstaten,* s.47– 48.
[329] Meinander, *Nationalstaten,* s. 102–103, 107–108, 114, 125–126, 130–131, 133–135; Roselius & Tepora, *Kampen om den svenska jorden,* s. 200–201, 210–211, 215.
[330] ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1.

Enligt Hornborg var väst inte ett geografiskt, utan snarare ett ideologiskt eller kulturhistoriskt begrepp och han menade att ”rättsstaten representerar Västerlandets själ”. Begreppet rättsstat förknippade han med medborgerlig frihet, ett samhälle baserat på lag, en gränsdragning mellan statens makt och individens rätt, objektiv rättsskipning och tankefrihet. Att försvaret av dylika värden kan tolkas som antifascism baseras på att det är just dessa värden som fascismen som politisk ideologi och rörelse har ansetts hota genom sina krav på en stark stat och statens absoluta makt över individen samt dess förtryck och likriktning på flera samhälleliga plan. Samtidigt som detta kan tolkas som ett tydligt antifascistisk ställningstagande hos Hornborg själv, förband han den rättsstatliga samhällsordningen med svenskhet – en svenskhet som han ansåg att finlandssvenskarna var representanter för i Finland.[331] I förlängning knöt sålunda Hornborg finlandssvenskarna till en antifascistisk ställning.

Hornborgs tal erbjuder även intressanta insikter i hur sammankopplingen med Norden användes för att framhäva finlandssvenskarnas fosterländskhet och tackla beskyllningarna om att de var svenskar.

> Äro vi finlandssvenskar ättlingar av erövrare, så må det sägas ut, att inga erövrarättlingar med mera berättigad stolthet, med mera tacksamt sinne än vi kunna hylla sina stålklädda fäder. Ty vad de bragte var den svenska rätts- och samhällskulturen.[332]

Äktfinnar hade tidvis menat att Sverige varit en förtryckande kolonialmakt mot Finland, och såg finlandssvenskarna och svenskan som en föråldrad, elitistisk kvarleva från svenska tiden. Beskyllningarna hade däremot redan under tidigare språkstrider, i likhet med hos Hornborg 1939, förfelat sina ambitioner. I linje med ett kulturbärartankesätt var finlandssvenskarna av tradition stolta över sitt svenska arv och sin uppfattade statsbärarroll som förmedlare av den nordiska och västliga samhällsordning till Finland. Att lyfta fram det svenska arvet blev därigenom ett sätt att framhäva svenskheten mer som tradition än som minoritet i Finland.[333]

Ekman följde ett år tidigare än Hornborg ett liknande mönster i synen på finlandssvenskarnas svenska arv som grunden för Finlands plats i Norden:

> [D]et är en frukt av svensk gärning genom sekler, våra fäders gärning. Detta medvetande fyller oss med känsla av ansvar. Det skänker också fullt berättigande åt vårt krav att i lugn och ro få bygga vidare på den rätts- och kulturgrund, på vilken detta land måste stå för att vara vårt rätta fosterland, vår nordiska andes hem.[334]

Rättsgrunden som nämns i citatet hade han tidigare i sitt tal menat att handlade om demokrati, frihet och ett samhälle byggt på lag, och mot slutet av talet band han även samman (finlands)svenskheten med en kamp för ”sant mänskliga rättigheter”.[335] I citatet kan noteras den frekventa användningen av pronomenet vår, vilket i talet tydligt framgår syfta på finlandssvenskarna och inte alla finländare. Förutom att han därmed tydligt framställde den svenska rätts- och kulturgrunden som det sant fosterländska och förknippade svenskhet med

[331] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 3; Karvonen, *Fascismen i Europa,* s. 13–17.
[332] ”Det är vår plikt”, *ÅU* 7.11.1939, s. 3.
[333] Engman, *Språkfrågan,* s. 17, 157, 288–289.
[334] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.
[335] ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.

demokrati, användes även detta som ett sätt att visa på finlandssvenskarnas hemortsrätt i landet och legitimera minoritetens krav och kultur – saker som han ansåg att hotades av äktfinskheten. Därigenom framställde han samtidigt äktfinskheten som falsk fosterländskhet.

Therman följde ganska långt samma linje som Ekman i synen på svenskhetens betydelse för Finlands nordiska samarbete. Enligt Therman var det framför allt finlandssvenskarna i ”egenskap av skandinavisk folkstam inom Finlands gränser” som fått uppgiften att verka för Finlands samgående med Norden – ett Norden som han explicit lyfte fram att var centralt i kampen mot ”frihetsfientlig intolerans” och den ”nationalistiska makthungern”.[336] Genom tankar kring finlandssvenskarnas och inte de finskspråkigas nordiska härstamning gav Therman sålunda finlandssvenskarna en mer uttalad antifascistisk ansvarsuppgift i Finland.

Tankarna om finlandssvenskarnas koppling till lag och rättsstat kan med fördel jämföras med beskrivningen av äktfinskheten, vilken flera talare menade att kontinuerligt bröt mot eller kringgick lagen. Exempelvis Therman lyfte 1938 fram hur de äktfinska krafterna kränkte finlandssvenskarnas grundlagsenliga rätt, medan Valros 1945 menade att en ”finsk byråkrati [...] gäckar statsmakternas beslut och avsikter” – en politik som Smeds samma år benämnde som ”attentat” mot grundlagens paragrafer. Ekman gick steget längre redan år 1938 då han menade den äktfinska politiken inte endast feltolkat och medvetet kringskurit finlandssvenskarnas grundlagsstadgade språkliga rättigheter. Den äktfinska politiken, däribland universitetslagen, var enligt honom rentav ”icke endast ett skymfligt slag mot statens idé: den rubbar principen om grundlagens helgd” och han menade vidare att det var ett ”högt spel, som det finska folket spelar mot fosterländska värden”.[337] Liknande tongångar fick även en hel del utrymme i den borgerliga pressen i texter relaterade till Svenska dagen under samtliga tre år.[338]

Talarnas sätt att kombinera en kritik av äktfinskheten på grund av dess uppfattade brott mot grundlagen med en tydlig sammankoppling mellan finlandssvenskarna, lag och rättsstat skapas en bild av en demokratisk, laglydig finlandssvenskhet – något som ytterligare förstärkte framställningen av minoriteten som antifascistisk. Finlandssvenskarnas samhörighet med Norden verkade i talen, genom den framhävda svenska härstamningen, närmast förbinda dem med en historisk kamp för rättsstat, demokrati, medborgerliga friheter och ett samhälle byggt på lag. Begreppen knöts inte endast till antifascismens semantiska fält. Genom att talarna på olika sätt menade att finlandssvenskarna antingen var representanter för eller förmedlare av dessa värden i Finland knöts de även till finlandssvenskhetens semantiska nät.

Här bör dock noteras att betonandet av sammankopplingen mellan finlandssvenskar och lag inte var något nytt, och kan därför inte ensamt betraktas som ett framställande av finlandssvenskarna som antifascister. Den svenska mobiliseringen hade sedan tidigare handlat om konstitution, lagstiftning och samhällsinstitutioner eftersom dessa sågs som en garanti för både svenskhetens och det svenska rättsarvets existens. På liknande sätt hade SFP:s motstånd

[336] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5.
[337] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5; ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet”, *HBL* 7.11.1945, s. 7; ”Vad som brister i kvantitet”, *VBL* 7.11.1945, s. 1; ”Svenska dagens medborgarfest”, *VBL* 8.11.1938, s. 2.
[338] Se exempelvis Leo Ehrnrooth & Kaj Snellman, ”Till huvudstadens svenska befolkning”, *HBL* 5.11.1938, s. 8; ”Svenska dagen”, *HBL* 6.11.1938, s. 8; Hornborg, ”Nytt liv i svenska dagen”, *ÅU* 5.11.1938, s. 3; ”Våra svenskars självhävdelse”, *HBL* 6.11.1945, s. 4; ”Oförsynt förfinskningshot”, *VBL* 6.11.1945, s. 1.

mot Lapporörelsens intrång på yttrandefriheten och partiets kritik mot regeringens överseende i Lapporörelsens lagstridiga och våldsamma ingrepp mot den politiska vänstern kring 1930, åtminstone delvis baserats på en rädsla att motsvarande lagstridiga handlingar kunde komma att riktas mot finlandssvenskarna.[339] Den betoning av lag som framgår ovan kan sålunda inte endast ses som antifascism, utan även som en form av självförsvar.

Samtidigt utgör de ovan skisserade tankarna ett tydligt exempel på synen att finlandssvenskarna var landets kulturbärande element. Tankarna kan ses som en fortsättning på en äldre finlandssvensk uppfattning om att de tack vare sin uppfattat mer västliga härstamning och det svenska språket stod i närmare förbindelse med väst och därför fungerade som förmedlare mellan de finskspråkiga och väst. I rollen förstod finlandssvenskarna samtidigt sig själva som en förutsättning för en frisinnad utveckling och som av avgörande betydelse för hela landet. Finlandssvenskarna skulle därför inte isolera sig och endast verka för sin egen sak, utan aktivt vara med i det samhälleliga beslutsfattandet och arbeta för landet som helhet. De finskspråkiga skulle i sin tur vara tacksamma för att finlandssvenskarna förbundit landet till väst.[340]

Samtidigt kan talarnas sätt att argumentera för finlandssvenskarnas roll i det nordiska samarbetet anses belysa en förväntningshorisont baserad på förhoppningar om en ökad Nordenorientering i politiken. I talen framgår tydligt att de inte endast såg finlandssvenskarna som centrala i ett dylikt samarbete, utan även att ett nordiskt samarbete innebar bättre möjligheter att upprätthålla eller befrämja svenska språkets ställning i Finland. Förväntningshorisonten kan sålunda ha ansetts åtminstone delvis bidra till en finlandssvensk politisk mobilisering till förmån för nordiskt samarbete. Noterbart är även kontinuiteten i denna förväntningshorisont – talarna 1938, 1939 och 1945 hade förvånansvärt många beröringspunkter trots att talen tillkommit i olika politiska kontexter och förhöll sig till väldigt olika utrikespolitiska linjer och realiteter. En väsentlig skillnad 1945 var däremot frånvaron av explicita uttryck kring finlandssvenskarnas svenska härstamning, något som kan ses mot bakgrund av att SFP år 1940 hade slutat betona finlandssvenskarna som en skild nationalitet för att bevara språkfreden som uppkommit under vinterkriget, eller åtminstone försöka förhindra att språkstriden eskalerade till en öppen konflikt igen.[341]

En enig, antifascistisk finlandssvenskhet – en konstruktion eller verklighet?

Som framgått ovan hade flera av Svenska dagens talare en tendens att framhäva alla finlandssvenskar, inte endast de som sympatiserade med ett visst parti, som naturliga antifascister tack vare sina säregna egenskaper. Som tidigare diskuterats fick dock en dylik bild av en enig antifascistisk minoritet mothugg redan av sin samtid. Vänstersinnade skribenter beskyllde borgerliga politiker, personer och tidningar för att vara fascister eller för att åtminstone ha hyst vissa sympatier för ideologin. Samtidigt fanns det i borgerlig press exempel på där man till följd av besvikelse över hur SDP agerat i språkpolitiska frågor, särskilt i Ålandsfrågan i slutet av 1930-talet, var beredd att dra paralleller mellan socialdemokraterna

[339] Engman, *Språkfrågan,* s. 289, 293; Meinander, *Nationalstaten,* s. 47.
[340] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 92; Engman, *Språkfrågan,* s. 309, 335, 401.
[341] Meinander, *Nationalstaten,* s. 31, 109; Wickström & Ahlskog, ”Stalin och det svenska i Finland”, s. 152.

och både inhemska och utländska fascister, eller menade att SDP förde en politik som gynnade inhemska äktfinska, fascistiska kretsar.[342] Trots att skribenterna i borgerlig press inte uttryckligen använde begreppet fascism för att beteckna socialdemokrater, verkade fascistbeskyllningar sålunda ändå ha använts mot politiska motståndare bland både höger- och vänstersinnade.

Bilden av finlandssvenskarna som en antifascistisk minoritet förtjänar därför en problematiserande diskussion, som visar att en dylik bild av minoriteten inte fullt stämde överens med verkligheten. Precis som Pipping, om än mycket kortfattat i förhållande till beskrivningen av finlandssvenskarna som antifascister, konstaterade 1945, ”inte heller i vår krets har saknats benägenhet för våldsam aktion under Lappodagarna och förblindelse för Hitlerväldets förvildande makt”, fanns under mellankrigstiden ett stöd för den fascistiska ideologin även bland finlandssvenskar.[343]

Bland borgerliga finlandssvenskar fanns en uppskattning av och sympati för Tyskland av flera orsaker. Dels hade man inte glömt den tyska hjälpen i militär utbildning under första världskriget och stödet på vita sidan i inbördeskriget, dels hade Tyskland sedan början av 1900-talet varit en kulturell och vetenskaplig förebild för finländsk borgerlighet. Trots att det inte innebar ett automatiskt stöd för Hitler och nazismen, förekom en viss positiv syn på nazisternas makttillträde. I likhet med i andra europeiska länder fick den nazistiska propagandan respons på borgerligt håll, där oron för Stalin och Sovjetunionen var starkare än för fascismen.[344]

Relationen till Tyskland delade den finlandssvenska borgerligheten och pressen. Bland finlandssvenska högertidningar fanns tydligt protyska tidningar, men även konservativa tidningar som *Hufvudstadsbladet* och *Åbo Underrättelser* som ännu i slutet av 1930-talet av affärsintressen följde en undfallenhetslinje i relation till Nazityskland. Den borgerliga landsortspressen, däribland *Vasabladet,* hade däremot i ett tidigt skede motsatt sig och varnat för både den tyska och inhemska fascismen. Fortfarande i början av fortsättningskriget fanns en tämligen betydande protysk opinion, och under kriget riktades kritik mot framträdande SFP-politikers negativa inställning till samarbetet med Nazityskland och finlandssvenskars engagemang i fredsoppositionen. Bland kritikerna fanns både mer och mindre uttalade fascister och ännu i slutet av kriget, då en fascistisk SS-styrd grupp som skulle göra motstånd om Finland försökte dra sig ur kriget uppkom, engagerade sig finlandssvenska fascister i verksamheten.[345]

Ett i anslutning till Svenska dagen talande exempel för att finlandssvenskarna var oeniga kring ett avståndstagande till fascismen och Nazityskland är den diskussion som uppstod i pressen angående Thermans tydligt antifascistiska och Nazitysklandskritiska tal 1938. En insändare i *Hufvudstadsbladet* undertecknad av A. Mickwitz, antagligen Alexander Mickwitz som varit

[342] H. T-n., ”Ett mogenhetsprov”, *Folktidningen* 14.11.1945, s. 1–2; Musketören (Atos Wirtanen), ”I skottlinjen”, *ABL* 10.11.1945, s. 2; Ref., ”Från Oravais”, *ABL* 8.11.1939, s. 8; ”Ålandsfrågans tillspetsning”, *VBL* 2.11.1938, s. 2; Flanör (Jarl Finne), ”Kommentarer”, *VBL* 4.11.1938, s. 3. För beskyllningar av SDP och att de gynnade äktfinsk och fascistisk politik, se även kapitel 4.
[343] ”Den svenska kulturens bevarande”, *ÅU* 7.11.1945, s. 3.
[344] Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 127–130; Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 16.
[345] Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 14–16, 18, 20–22; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 328–332, 336, 342–350; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 160–163, 199–202, 208; von Bonsdorff, *Svenska folkpartiet IV,* s. 87–101.

aktiv i SFP:s högerfalang men som trots försök inte blev invald i partiets centralstyrelse ett år tidigare, var tydligt skeptisk till talet och undrade om SFP höll med om Thermans åsikter. Enligt honom hade talet ”uppväckt förvåning och misstämning inom vidsträckta svenska kretsar” och han menade att Thermans åsikter ”ingalunda kunna enhälligt omfattas av festpubliken”.[346]

På samma sida ingick även en insändare av Kai Sundholm. Han var mycket förargad över Thermans tal som ansågs ”präglat av hat och ägnat att väcka avoghet mot en av Europas stora kulturnationer”, vilket kan förstås syfta på Nazityskland. Enligt Sundholm var Nazityskland tvärtom värt beröm och menade att om landet ”frigör sig från inflytandet av rasfrämmande folkinslag och mindervärdiga element, är detta en sanering av nationen, som är förståelig och behövlig”. I motsats till talarna under Svenska dagen var det enligt Sundholm även ett stöd för Nazitysklands politik som var det sant nordiska, och SFP:s styrelse som sades ha godkänt talet ansågs inte känna det ansvar ”som män av nordisk ras måste ha i en kritisk tid”.[347] Medan Mickwitz sålunda kan tolkas ha hyst åtminstone vissa sympatier för Nazityskland, var Sundholms retorik och stöd för skapandet av den etniskt enhetliga staten genom utrensning av minoriteter tydligt fascistisk.

Hornborg gick redan följande dag med i debatten och menade att Therman visserligen talat lite för mycket om världspolitiska frågor, men menade att Sundholms insändare var osaklig och att den innehållit fraser som ”kunde reproduceras t.ex. i de äktfinska tidningarna”. Dagens därpå då Hornborgs kritik av Sundholms insändare ifrågasattes preciserade Hornborg vad han menat med ovannämnda citat – Sundholms syn på vissa folkgrupper som rasfrämmande innebar ett direkt hot mot alla minoriteters trygghet. En insändare i *Vasabladet* som uttryckte sitt stöd för Thermans tal menade i liknande toner som Hornborg att Sundholms insändare hade ”gjort sig väl t.ex. i Völkischer Beobachter”, det vill säga Tysklands nationalsocialistiska partis tidning.[348]

Även SFP:s styrelse deltog i debatten. I insändaren, undertecknad av ordförande von Born och partisekreterare Ekman, lyfte de fram att partistyrelsen inte tagit del av talets innehåll på förhand och beklagade att det bidragit till splittring bland finlandssvenskarna.[349] Noterbart är att de varken tog ställning för eller emot Thermans tal, vilket samtidigt belyser att frågan var känslig och delade åsikterna inom SFP. Splittringen bland de uppfattat borgerliga finlandssvenskarna fick uppmärksamhet i ett flertal texter i *Arbetarbladet.*[350] I en av texterna framgår tydligt att man inte betraktade borgerliga finlandssvenskar som självklara antifascister, och menade att det ”sannerligen icke skett ofta under de senaste åren” att en borgerlig finlandssvensk så tydligt som Therman försvarat demokratin. Skribenten tog även fasta på SFP:s tvetydiga svar på kritiken och frågade sig huruvida de beklagade sig mer över Thermans

[346] A. Mickwitz, ”Från allmänheten. Svenska dagens festtal. Till Svenska folkpartiets centralstyrelse.”, *HBL* 9.11.1938, s. 14; Schauman & Lilius, *Svenska folkpartiet III,* s. 330.
[347] Kai Sundholm, ”Från allmänheten. Svenska dagens festtal.”, *HBL* 9.11.1938, s. 14.
[348] Eirik Hornborg, ”Från allmänheten. Svenska dagens festtal”, *HBL* 10.11.1938, s. 14; Carl von Knorring, ”Från allmänheten. Festtalet på Svenska dagen”, *HBL* 11.11.1938, s. 14; Eirik Hornborg, ”Från allmänheten. Festtalet på Svenska dagen”, *HBL* 11.11.1938, s. 14; Den godmodige (Max Hanemann), ”I veckans marginal”, *VBL* 13.11.1938, s. 4; Nationalencyklopedins webbplats, ”Völkischer Beobachter”, <https://www-ne-se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/v%C3%B6lkischer-beobachter>, hämtad 19.3.2023.
[349] von Born & Ekman, ”Från allmänheten”, *HBL* 9.11.1938, s. 14.
[350] Se exempelvis Naggen, ”I kanten.”, *ABL* 9.11.1938, s. 1; ”Pressdebatten. Talen på svenska dagen.”, *ABL* 11.11.1938, s. 3.

åsikter eller att det väckt negativa reaktioner i finlandssvenska kretsar. Skribenten menade att det verkade som att man ”med klara och otvetydiga bekännelser till de demokratiska idealen riskerade att stöta sig med mycket inflytelserika opinioner inom Svenska folkpartiet”.[351]

På borgerligt håll fanns inledningsvis ett tämligen starkt stöd och förståelse för Lapporörelsens krav. SFP hade varit splittrat ända sedan Lapporörelsens framväxt. Kring valet 1930 såg det ut att till och med finnas en risk för att partiet skulle splittras, på grund av starka motsättningar mellan en konservativ och åtminstone tidvis demokratiskeptisk Lappofalang och en liberal, lag- och demokratibetonande falang som kunde tänka sig samarbete med vänstern. Att stödet för Lapporörelsen och dess lagöverträdelser var stort på svenskspråkigt håll blev tydligt redan i valet 1930 då den högersinnade Lappofalangen fick nästan hälften av partiets mandat. Striderna mellan de två falangerna fortsatte under 1930-talet tills den legalistiska gruppen slutligen utgick som segrare över den radikala oppositionen. Legalisternas vinst har även bidragit till den efterkrigstida konstruktionen av finlandssvenskarna som avståndstagare till fascismen, trots att de fascistiska strömningarna var starka hos minoriteten under mellankrigstiden.[352]

I den protyska tidningen *Svensk Botten,* grundad av SFP:s högerfalang i protest mot partiets uppfattade vänsterradikalisering, var förargelsen över Thermans tal stor. Skribenter i tidningen menade istället att Tysklands agerande gällande och uppfattade räddning av sudettyskarna skulle betraktas som positivt bland finlandssvenskarna. Tidningens skribenter verkade även hysa sympatier för den nazistiska politiken gällande judarna.[353] Reaktionerna på Thermans tal ger sålunda konkreta insikter i att Svenska dagen-talarnas framställning av finlandssvenskarna som en enig och antifascistisk minoritet inte motsvarade verkligheten. Finlandssvenskarna var varken eniga kring huruvida fascismen skulle fördömas eller vem som var fascist.

Därtill kan det tolkas som att Therman själv i sitt tal, trots att han framställde finlandssvenskarna som antifascister, ställvis riktade sig till finlandssvenska fascistsympatisörer då han betonade att svenskheten i Finland inte överlever utan demokrati och folkfrihet. Likaså verkade Eklund rikta sig till finlandssvenska fascister då han yttrade att varje ”finlandssvensk som verkar mot demokratins seger och slutgiltiga befästande är en sabotör av sin egen stams livsintressen, han må sedan aldrig så mycket föra till torgs sin varma svenskhet och sin nitälskan för fädernesärvda rättigheter”.[354] Talande för sin egen och flera andra talares inställning till fascismen som en huvudsakligen finsk företeelse är att fascismen i citatet framställs som oförenlig med svenskhet.

Att den inhemska fascismen fick en tydligt äktfinsk prägel genom rörelser som IKL gjorde att intresset för ideologin svalnade, men sympatierna upphörde inte i alla kretsar. Istället riktade många finlandssvenska fascister blicken mot Europa i stil med författarna Örnulf Tigestedt och Bertel Gripenberg. Deras tankevärld genomsyrades av den fascistiska antiparlamentarismen, -liberalismen och -socialismen samt tankar om statskupp, diktatur och koncentrationsläger. Ett

[351] ”Svensk dag med dissonanser.”, *ABL* 11.11.1938, s. 3.
[352] Meinander, *Nationalstaten,* s. 47–48, 57, 69, 72; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 120, 132, 297; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 287; Johanna Bonäs, *Kommunistskräck, konservativ reaktion eller medveten bondepolitik? Svenskösterbottniska bönder inför Lapporörelsen sommaren 1930* (Åbo: Åbo Akademis Förlag, 2012), s. 51–53, 150–155, 181–186.
[353] Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 15–17; Meinander, *Nationalstaten,* s. 57.
[354] ”Svensk samling i pliktmedvetande”, *HBL* 7.11.1938, s. 5; ”Också vi folkdemokrater”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 2.

stöd för fascism fanns dock inte enbart på individnivå bland finlandssvenskar, utan det fanns även en mobilisering bakom fascistiska organisationer. Ungefär 20 procent av de högerradikala och fascistiska rörelserna i Finland under mellankrigstiden var registrerade som svenskspråkiga, och fortfarande under det sista uppsvinget för fascistiska rörelser i landet, det vill säga under fortsättningskriget, lockades och deltog även svenskspråkiga.[355]

Bland den finlandssvenska fascismens mest framträdande namn kan nämnas Gunnar Lindqvist och Hjalmar von Bonsdorff – grundarna bakom den fascistiska svenskspråkiga organisationen Samfundet Folkgemenskap. Organisationen präglades av en stark antisemitism, -kommunism och -parlamentarism samt sympati för Hitlers politik. Folkgemenskapstanken, det vill säga drömmen om en stark och enhetlig stat, var framträdande. Bland finlandssvenska fascister fanns tankar om att det nya, fascistiska Europa som skulle uppstå genom andra världskriget, skulle gynna finlandssvenskarna och trygga bevarandet av minoritetens egenart. Exakt vilka konsekvenser fascismens folkgemenskap skulle få för svenskan var ändå varierande. Enligt vissa skulle språkfrågan upplösas i en fascistisk stat efter att partiväsendet hade avskaffats, enligt andra skulle finskan bli landets enda officiella språk och svenskan skulle förpassas till det privata. Lindqvist menade däremot att det skulle vara möjligt att upprätta en tvåspråkig folkgemenskap och därigenom bevara det svenska språket och den svenska egenarten.[356]

Förutom det öppna stödet för eller aktiva deltagandet i fascistiska organisationer bör även det finlandssvenska kapitalets iblandning i fascistiska organisationer beaktas. De fascistiska rörelserna hade och var beroende av en nära koppling till näringslivet och kapitalstarka personer – utan donationer hade många rörelsers verksamhet och publikationer inte varit möjliga. Bland finansiärerna fanns även finlandssvenskar, exempelvis det öppet fascistiska bergsrådet och Lojo Kalkverks företagsledare Petter Forsström. Alla var inte öppet fascister, men sympatiserade med rörelsernas antikommunism och visioner om ett korporativt och auktoritärt samhälle, och understödde inofficiellt de fascistiska rörelserna. IKL:s krav på att förfinska affärslivet gjorde dock att många finlandssvenska företagsledare inte fullt ut kunde sympatisera med ideologin.[357]

Kapitelsammanfattning

De ovan diskuterade tankarna om finlandssvenskarnas egenskaper, patriotism och förbindelse till Norden kan tolkas som ett exempel på det som historikern Sten Högnäs har benämnt som en vacklan och dubbeltydighet i finlandssvenskarnas budskap. Man ville lyfta fram det unika med minoriteten och dess starka koppling till Sverige samtidigt som man betonade att Finland är fosterlandet.[358] Enligt min tolkning fungerade dylika tankar dels som ett försvar av

[355] Meinander, *Nationalstaten,* s. 89; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 259–270, 296, 310–312; Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 205.
[356] Ekberg, *Führerns trogna följeslagare,* s. 74–75, 101–104, 143, 161, 195–198; Weckman & Wickström, ”Positiv svenskhet”, s. .44–50, 53–58; Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 292–298.
[357] Roselius, Silvennoinen & Tikka, *Svart gryning,* s. 314, 319, 348; Kaihovirta, ”’Svenskarna skulle få vara beredda’”, s. 20; Oula Silvennionen, ”Demokratins framgångshistoria? Skogsindustrin, arbetsmarknaden och en fascistisk samhällssyn 1918–1940”. Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Österberg (red.), *Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020* (Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Appell Förlag, 2018), s. 199, 210.
[358] Högnäs, *Kustens och skogarnas folk,* s. 194.

finlandssvenskarnas och svenskans roll i det finländska samhället, dels som ett sätt att framställa finlandssvenskarna som antifascister.

Genom sina beskrivningar av finlandssvenskarnas egenskaper, där talarna antingen explicit eller implicit tillskrev de finskspråkiga motsatta egenskaper, uppkom enligt min analys inte endast ett motsatsförhållande mellan svenskhet och finskhet utan även ett samband mellan (finlands)svenskhet och antifascism respektive finskhet och fascism. Finlandssvenskarna tillskrevs av flera talare egenskaper som lugn, moderation och tolerans samt förmåga till statsbyggande, objektivt och kritiskt tänkande. De finskspråkiga tillskrevs motsatsen – hets, styrda av känslor, avsaknad av statsbyggande förmågor och lockade av propaganda. Genom talarnas förståelse av fascismen som aggressiv, hets och präglad av propaganda uppkom sålunda ett förhållande mellan finskhetens och fascismens semantiska nät, och framför allt ett motsatsförhållande mellan fascismens och svenskhetens semantiska nät. Sambandet framställdes även av talarna själva: den inhemska fascismen hade lockat huvudsakligen finskspråkiga. De svenskspråkiga hade däremot tack vare sina egenskaper tagit avstånd.

Kombinationen av tankar kring finlandssvenskarnas säregna egenskaper och svenskheten som sammanbunden med och förmedlare av de nordiska rätts- och frihetsidealen bidrog sammantaget till att det skapades en bild av finlandssvenskarna som en antifascistisk minoritet. Enligt Valros blev den svenska själsarten, det vill säga finlandssvenskarnas inneboende egenskaper, närmast synonym med antifascism. Även de talare som erkände finlandssvenskarnas fascistiska sympatier gav väldigt lite utrymme för en dylik diskussion eller menade att endast en väldigt liten andel, till skillnad från de finskspråkiga, sympatiserat med fascismen. Som kapitlets sista avsnitt visade var denna bild snarare en konstruktion än en verklighet. Under mellankrigstiden och krigsåren fanns ett stöd för både fascism och Nazityskland på finlandssvenskt högerhåll – något som även den samtida vänstersinnade pressen påpekade.

Här bör dock noteras att en del av talarna inte uttryckligen ställde finlandssvenskarnas egenskaper och koppling till Sverige och det övriga Norden i motsats till fascism. Det kunde lika väl, särskilt år 1939, ha handlat om ett motstånd mot kommunismen som också ansågs hota den nordiska och västerländska samhällsordningen (se kapitel 3). I tal och tidningstexter från år 1945 var däremot finlandssvenskarnas avståndstagande till just fascismen tydligt uttalad. Skillnaderna kan åtminstone delvis förklaras av de olika politiska kontexter som talen var en del av – före respektive efter kriget – vilket för finländarna innebar mycket olika utrikespolitiska förhållanden till både Sovjetunionen och Tyskland. Samtidigt kan noteras en relativt stor kontinuitet i tankarna, särskilt gällande finlandssvenskarnas betydelse för det nordiska samarbetet, men även gällande synen på finlandssvenskarnas egenskaper.

Kapitlet har även belyst den komplexa relationen mellan antifascism och rasism. Alla talare hänvisade inte lika tydligt till rasliga skillnader mellan finsk- och svenskspråkiga i Finland som von Törne. Trots detta fanns, i enlighet med en kulturbärartanke, en åtminstone tidvis rasistisk underton i skiljegörandet mellan finskt och svenskt även hos de andra talarna. Oberoende om talarna hänvisade till tradition eller härstamning framställde de en tydlig skillnad mellan de finsk- och svenskspråkigas karaktärsdrag och egenskaper, där den senare nämnda ofta tillskrevs mer positivt laddade och intellektuella egenskaper.

6 Sammanfattning och slutsatser

I avhandlingen har jag studerat finlandssvenskt avståndstagande från fascism med utgångspunkt i tal som hölls på Svenska dagen 1938, 1939 och 1945 i Helsingfors, Åbo och Vasa. Med hjälp av en begreppshistorisk infallsvinkel har jag studerat hur tankar kring fascism och äktfinskhet framgår i talen och på vilka sätt talarna tog avstånd ifrån fascismen huvudsakligen i Finland, men även utomlands. De tankar som framgår i talen har kompletterats med mer åsiktsbaserade tidningstexter från fem svenskspråkiga tidningar i Finland – *Hufvudstadsbladet, Åbo Underrättelser, Vasabladet, Arbetarbladet* och *Folktidningen.* Tre analyskapitel har utgjort olika tematiska helheter som tillsammans bidrar till förståelsen av den finlandssvenska antifascismen. En tyngdpunkt har lagt på två av analyskapitlen, där jag i kapitel 4 behandlat på vilka sätt talarna lyfte fram fascism och äktfinskhet medan fokus i kapitel 5 lagts på hur finlandssvenskarna framställdes som en antifascistisk grupp.

Kapitel 3 har i avhandlingen fungerat som ett slags bakgrundsanalyskapitel, med en kort överblick av vad talen innehöll. I kapitlet belystes att det inte endast var fascismen som upplevdes som ett hot mot samhällsordningen och demokratin, utan att talarna, särskilt år 1939, även kunde hänvisa till kommunismen som det mest akuta hotet. Talarna hade även olika åsikter om huruvida fascismen var ett huvudsakligen utrikes- eller inrikespolitiskt problem. Dessa aspekter belyser att talen var präglade av sin egen samtid. Att talen var präglade av sin samtid framgick även genom ett synliggörande av att förväntningshorisonten 1939 präglades av ett krigshot, vilket ledde till en mobilisering bakom en nationell enighet och medföljande nedtoning av språkstriden. I talen 1938 och 1945 präglades däremot talarnas erfarenhetsrum, utifrån vilket de förstod sig själva och sin samtid, av de uppfattade hoten mot svenskheten i landet under mellankrigstiden – något som ledde till en betoning av språkstridens allvar och behovet av en finlandssvensk samling och enighet.

I kapitel 4 har talarnas och skribenternas uppfattningar om fascismen och varför den ansågs utgöra ett hot mot finlandssvenskarna studerats. Genom att laborera med begreppet semantiskt fält visade jag hur talarna använde äktfinskheten som en synonym för det mycket sparsamt använda begreppet fascism. Begreppens likheter framgår genom att liknande ord och begrepp knöts till begreppens semantiska nät, exempelvis hets, våld och lagkränkning, samt till begreppens semantiska fält, exempelvis antisvenskhet, nationalistisk chauvinism, förtryck och intolerans. Negativt laddade beskrivningar av fascismen och varningar om vad ideologin förde med sig fungerade samtidigt som ett sätt för talarna att markera sitt avståndstagande från ideologin. Att fascismen och äktfinskheten ansågs vara och användes som synonymer är även centralt för förståelsen av varför fascismen ansågs utgöra ett så stort hot mot finlandssvenskarna – genom äktfinskheten fick fascismens minoritetsförtryck en konkret prägel för finlandssvenskarna. Källmaterialet hänvisade till ett flertal hotbilder mot finlandssvenskarna, exempelvis universitetsfrågan och den uppfattade äktfinskheten hos tjänstemännen, och efter kriget framställdes jordanskaffningslagen som ett särskilt framträdande hot.

Noterbart i kapitel 4 är även att det framträder ett likartat erfarenhetsrum för talen 1938 och 1945, trots att de tillkommit i väldigt olika kontexter. Erfarenhetsrummet präglades av erfarenheter av och uppfattningar om fascismen som förbunden med minoritetsförtryck och de hot som äktfinskheten ansetts utgöra mot finlandssvenskarna under mellankrigstiden. Det var

inte endast enskilda sakfrågor som upplevdes hotfulla, utan hela svenskheten – kulturen, språket och finlandssvenskarna – uppfattades vara hotad. Med utgångspunkt i erfarenhetsrummet gav flera talare även uttryck för en pessimistisk förväntningshorisont, där talarna ofta framhävde risker för fortsatta hot. Flera skribenter och talare verkade däremot år 1945 ge uttryck för att de levde i en brytningstid, vilket i praktiken innebar en medvetenhet om att den egna samtiden väsentligt skiljde sig från det förflutna. Erfarenhetsrummet fungerade inte som referenspunkt, utan endast framtiden kunde visa hur finlandssvenskarnas situation skulle komma att se ut.

I det sista analyskapitlet diskuterades hur talarna genom att hänvisa till att finlandssvenskarna hade säregna egenskaper framställde språkgruppen som givna antifascister. Det är även den i talen gjorda kopplingen mellan finlandssvenskarna och antifascismen respektive äktfinskheten och fascismen som ligger till grund för avhandlingens polemiska rubrik – *Finlandssvensk antifascism, äktfinsk fascism*. Medan de finskspråkiga beskrevs som lockade av fascismen, verkade talarna mena att finlandssvenskarna genom sina egenskaper tagit avstånd från ideologin. Genom att laborera med begreppen semantiskt fält och nät visade jag hur det skapades ett motsatsförhållande mellan begreppen (finlands)svenskhet och finskhet samt mellan (finlands)svenskhet och fascism – två motsatsförhållanden som jag baserar min tolkning av att talarna framställde finlandssvenskarna som antifascister på. Det implicita och explicita skiljegörandet av finskt och svenskt i Finland bidrog sålunda till konstruktionen av finlandssvenskarna som antifascister, eftersom språkgrupperna tillskrevs olika egenskaper.

Medan finlandssvenskarna tillskrevs egenskaper som lugn, moderation och tolerans samt förmåga till statsbyggande, objektivt och kritiskt tänkande beskrevs de finskspråkiga som hetsiga, styrda av känslor och lockade av propaganda. Förutom egenskaperna användes argument kring Norden och patriotism för att framhäva finlandssvenskarna som antifascister. Finlandssvenskarnas uppfattade samhörighet med Norden ansågs ha lett till en sammankoppling med nordiska och västerländska rätts- och frihetsideal. En tanke om att finlandssvenskarna stod för den sanna patriotismen verkade användas som ett sätt att dels ta avstånd ifrån fascismen genom att hänvisa till att den fascistiska äktfinskheten stod för falsk patriotism, dels för att framhäva att det var den egna språkgruppen som räddat Finland från den förödelse som äktfinska krafters krav hade resulterat i under fortsättningskriget. Samtidigt användes båda argumenten och egenskaperna även för att berättiga sina språkliga krav och, i enlighet med ett kulturbärartankesätt, visa på språkgruppens betydelse för hela landet.

I både kapitel 4 och 5 har jag diskuterat hur begrepp som demokrati, humanitet, frihet och rättsstat knöts till antifascismens semantiska fält. Därigenom blev det möjligt att upptäcka ett samband mellan de begrepp som knöts till svenskhet och antifascism respektive ett samband mellan begreppen som knöts till finskhet och fascism. Särskilt i talen 1945 fanns en tendens att framhäva dessa samband, vilket bör ses mot sin efterkrigstida kontext där ett tydligt avståndstagande till fascismen var mer allmänt omhuldat både i Finland och Europa. Enligt min tolkning präglades både talarnas och skribenternas erfarenhetsrum av ett minoritetsnationalistiskt tankesätt, enligt vilket finlandssvenskarna förstods som en avgränsad grupp med egna intressen och värden. Förväntningshorisonten präglades samtidigt av en uppfattning om demokratin och rättsstaten som en grundförutsättning för finlandssvenskhetens överlevnad, vilket ledde till en mobilisering bakom dessa ideal.

Samtidigt som det i kapitel 4 och 5 framgått att det fanns likheter i sätten att beskriva fascismen och hoten mot finlandssvenskarna både över tid och över partigränser, belystes att det även fanns väsentliga skillnader. År 1939 var tankar kring fascism, och särskilt dess inhemska former, nästan helt frånvarande medan dylika tankar fick mer utrymme år 1938 och särskilt år 1945. Medan talen ställvis gav en bild av en enig finlandssvensk antifascism visar källmaterialet från vänsterpressen att en dylik bild inte överensstämde med verkligheten. I själva verket fanns väldigt varierande åsikter om vem som ens var fascist – socialister beskyllde borgerliga finlandssvenskar för att vara fascister, samtidigt som det fanns exempel på borgerliga skribenter som i sin besvikelse över SDP:s agerande i språkpolitiskt relaterade frågor var beredda att dra paralleller mellan SDP och fascismen. Som framgick i det sista avsnittet i kapitel 5 var talarnas framställning av finlandssvenskarna som naturliga antifascister snarare en konstruktion än något som representerade verkligheten. Även på finlandssvenskt håll fanns sympatier för och mobilisering bakom den fascistiska ideologin.

Med kapitel 4 och 5 i åtanke vill jag hävda att det fanns något specifikt finlandssvenskt i både talarnas och flera av skribenternas avståndstagande till fascismen, det vill säga att det antifascistiska ställningstagandet sammanhängde med att de var finlandssvenskar. Dels verkar det hot som fascismen uppfattades utgöra mot minoriteter ha bidragit till ett avståndstagande från fascismen och en slags vilja att till svenskspråkiga i Finland förmedla en negativ bild av fascismen och ideologin som ett direkt hot mot finlandssvenskarna, deras rättigheter och framtid. Dels hävdar jag att framställandet av den egna språkgruppen som antifascistisk genom hänvisandet till säregna egenskaper var en integrerad del av det antifascistiska ställningstagandet. Vid sidan av försvaret av de värden i samhället som fascismen ansågs hota, exempelvis demokratin, rättsstaten, toleransen och medborgerliga friheter, blev hävdandet av finlandssvenskarna som antifascister ett sätt att framhäva sitt eget avståndstagande till fascismen och avståndstagandet som det rätta valet.

Avhandlingen och det använda källmaterialet har visat på en intressant aspekt av den finlandssvenska antifascismen – skiljegörandet mellan svenskt och finskt i Finland. Beskyllningar av den egna gruppen upplevdes allvarliga och obefogade, men samtidigt var de i avhandlingen diskuterade aktörerna inte försiktiga med att framhäva uppfattningar om den egna språkgruppens värdefulla egenskaper eller överlägsenhet. Dels visar detta på ett spänningsfält inom antifascismen som framtida forskning har att fortsätta med, det vill säga förhållandet mellan antifascism och både kulturellt och biologiskt motiverad rasism. Dels finns det intressanta möjligheter för framtida studier av finlandssvenskars uppfattningar om den egna språkgruppens goda inneboende egenskaper och uppfattningar om finskspråkigas egenskaper. Här har skiljegörandet mellan svenskt och finskt i Finland studerats i relation till antifascism, men ett liknande tema kunde med skäl studeras även som del av andra sammanhang. Vilken betydelse hade formuleringar om finlandssvenskars säregna egenskaper i den samhälleliga debatten, eller i relation till andra ideologier än fascism? I vilken mån fortlevde uppfattningarna i det efterkrigstida Finland? Dylika studier kunde ge insikter i konstruktionen av en finlandssvensk gemenskap och identitet. Därtill kunde ett studium av samspelet mellan en finlandssvensk minoritetsnationalism och en finsk majoritetsnationalism ge intressanta insikter i den nationella politiken och debatten.

Jag vill även lägga fram ett biografiskt behov för framtida forskning – studier av Ole Eklund, hans politiska bana och åsikter. Hans involvering i flera olika politiska rörelser och partier kunde ge intressanta insikter i det mellankrigstida, krigstida och direkt efterkrigstida politiska landskapet i Finland – särskilt gällande DFFF:s första verksamhetsår och försöken att skapa en bred antifascistisk front från höger till vänster.

Med grund i både tidigare forskning och denna avhandlingen anser jag att det för framtida forskning återstår att undersöka gränslandet mellan den politiska högern och antifascismen respektive fascismen. Som nämndes i inledningskapitlet har nyare forskning om antifascism gått in för att vidga antifascismbegreppet till att kunna innefatta även den politiska högern – något som min studie av borgerliga aktörer och deras antifascistiska ställningstaganden även visat att är motiverat. Samtidigt manar studiet av högerns antifascism till en viss försiktighet. Hur långt högerut kan det anses ha funnits antifascister? Hur många gemensamma nämnare kan en konservativ högersympatisör ha med den fascistiska ideologin, och fortfarande betraktas som antifascist? Vilka sympatier kunde man exempelvis ha för Nazityskland under 1930-talet och 1940-talet, utan att det innebar att man var fascist? Här behövs fortsatta studier.

Sammantaget har avhandlingen varit ett bidrag till det antifascistiska forskningsfältet och förståelsen av den politiska heterogeniteten inom antifascism. I avhandlingen framgår både borgerlig och socialistisk antifascism, med ett visst fokus på borgerliga reaktioner på fascism. Därtill har avhandlingen varit ett bidrag till förståelsen av hur och varför en minoritet reagerade på och motsatte sig den fascistiska ideologin, och belyser samtidigt att fascismen fanns och av sin samtid uppfattades som ett hot mot demokratin och rättsstaten i det mellankrigstida Finland.

Käll- och litteraturförteckning

Tidningar

Nationalbiblioteket, Helsingfors (digi.kansalliskirjasto.fi)

Arbetarbladet

Folktidningen

Hufvudstadsbladet

Vasabladet

Åbo Underrättelser

Forskningslitteratur

Ahlskog, Jonas, Matias Kaihovirta & Mats Wickström. ”Nationen i klasskampen. Minoritetsnationalism inom den socialistiska arbetarrörelsen.” *Historisk tidskrift* (2018:3). S. 452–479.

Ahlskog, Jonas & Mats Wickström, ”Den progressiva folkbildningens gränser. Frigörelsepedagogikens uppgång och fall inom den finlandssvenska folkdemokratin”. Anders Burman & Joakim Landahl (red.), *1968 och pedagogiken,* s. 163–186. Huddinge: Södertörns högskola, 2020.

Ahlskog, Jonas, ”’Världen har nått det skede, då alla vägar leder till socialismen’. Atos Wirtanens socialdemokratiska visioner för arbetarrörelsens enighet”. Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse,* s. 207–236. Helsingfors: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland, 2022.

Anderson, Benedict. *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning.* Övers. Sven-Erik Torhell. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 1996.

Berglund, Louise, ”Källor och metod”. Louise Berglund & Agneta Ney, *Historikerns hantverk. Om historieskrivning, teori och metod,* s. 127–164. Lund: Studentlitteratur AB, 2015.

Bonäs, Johanna. *Kommunistskräck, konservativ reaktion eller medveten bondepolitik? Svenskösterbottniska bönder inför Lapporörelsen sommaren 1930.* Åbo: Åbo Akademis förlag, 2012.

Braskén, Kasper & Johan A. Lundin, ”Introduction”. Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, s. 1–17. London, New York: Routledge, 2019.

Braskén, Kasper, Matias Kaihovirta & Mats Wickström. ”Antifascismen i Norden: ett nytt forskningsfält.” *Historisk tidskrift för Finland* (2017:1). S. 3–16.

Ceplair, Larry. *Under the Shadow of War. Fascism, Anti-Fascism, and Marxists 1918–1939.* New York: Columbia University Press, 1987.

Copsey, Nigel. *Anti-Fascism in Britain.* London & New York: Routledge, 2017.

Ekberg, Henrik. *Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944.* Helsingfors: Henrik Schildts förlag, 1991.

Ekholm, Laura K, ”Mellan öst och väst. Finlands judiska historia under 1800- och 1900-talet”. Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel,* s. 176–205. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016.

Elmgren, Ainur, ”Förfinskandet av Finland. Självexotism i den finländska kulturdebatten under första hälften av 1900-talet”. Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*, s. 319–354. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016.

Engman, Max. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922.* Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Bokförlaget Atlantis, 2016.

Ericsson, Martin, ”Anti-fascist race biology: Gunnar Dahlberg and the long farewell to the Nordic ’master race’”. *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, s. 145–159. London, New York: Routledge, 2019.

Huhta, Aleksi H. I., ”Bondesocialisten Karl J. Wenmans politiska liv under Österbottens emigrationstid”. Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse,* s. 25–80. Helsingfors: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland, 2022.

Högnäs, Sten. *Kustens och skogarnas folk. Om synen på svenskt och finskt lynne.* Stockholm: Bokförlaget Atlantis AB, 1995.

Kaihovirta, Matias. ”Den svenske partisekreteraren och den mångnationella staten. Socialdemokrati och nation i Karl H. Wiiks politiska agerande under 1920-talet.” *Historiska och litteraturhistoriska studier,* vol. 95 (2020). S. 121–143.

Kaihovirta, Matias, ”Det stora ofosterländska kriget. K. H. Wiik och krigsmotståndets vänsternationalistiska och antifascistiska dimensioner under andra världskriget”. Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse,* s. 163–206. Helsingfors: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland, 2022.

Kaihovirta, Matias, ”Inledning: Socialism som bortglömd erfarenhet i det svenska Finlands historia”. Matias Kaihovirta & Christoffer Holm (red.), *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900-talets finlandssvenska arbetarrörelse,* s. 7–23. Helsingfors: Sällskapet för arbetarrörelsens historia och arbetarkultur i Finland, 2022.

Kaihovirta, Matias & Mats Wickström. ”Socialdemokratisk och konservativ antifascism i Finland. Karl H. Wiik och Eirik Hornborg inför Lapporörelsen.” *Historisk tidskrift för Finland* (2017:1). S. 43–74.

Kaihovirta, Matias. "'Svenskarna skulle få vara beredda på att få gå mot de tyska judarnas öde'. Finlandssvenska pressreaktioner på den nazistiska novemberpogromen 1938." *Finsk tidskrift* (2022:6). S. 9–32.

Karimäki, Jenni, "Finnish liberals and anti-fascism, 1922–1932". Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, s. 39–54. London, New York: Routledge, 2019.

Karvonen, Lauri. *Fascismen i Europa.* Lund: Studentlitteratur, 1990.

Koselleck, Reinhart. *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik.* Övers. Joachim Retzlaff. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 2004.

Koselleck, Reinhart. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time.* Övers. Keith Tribe. New York: Columbia University Press, 2004.

Kristjánsdóttir, Ragnheiður & Pontus Järvstad, "Anti-fascist discourses, practices and confrontations in 1930s Iceland". Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, s. 21–38. London, New York: Routledge, 2019.

Kärrylä, Ilkka, "Merkitysten ja muutoksen tutkimus käsitehistoriallisesti". Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.), *Avaimia Menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin,* s. 112–130. Helsinki: Gaudeamus, 2022.

Lundén Cronström, Ingegerd. *Vem och vad? Biografisk handbok 1967.* Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1966.

Marjanen, Jani, "Begreppshistoria". Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), *Metod. Guide för historiska studier,* s. 97–132. Lund: Studentlitteratur AB, 2018.

Mattila, Markku, "Det får ej finnas dåliga svenskar i detta land! Rasbiologi och rashygien som vetenskapliga vapen i språkstriden i Finland". Mats Wickström & Charlotta Wolff (red.), *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*, s. 271–318. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016.

Meinander, Henrik. *Finlands historia 4.* Esbo: Schildts förlag Ab, 1999.

Meinander, Henrik. *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015.* Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Bokförlaget Atlantis, 2016.

Paxton, Robert O. *The Anatomy of Fascism.* New York: Alfred A. Knopf, 2004.

Payne, Stanley G. *A History of Fascism, 1914–1945.* Madison: University of Wisconsin Press, 1996.

Roselius, Aapo, Oula Silvennoinen & Marko Tikka. *Svart gryning. Fascismen i Finland, 1918–44.* Övers. Mattias Huss. Helsingfors: Bonnier Rights Finland, 2018.

Roselius, Aapo & Tuomas Tepora. *Kampen om den svenska jorden. Karelarna i Finlands svenskspråkiga områden 1940–1950.* Övers. Tobias Pettersson. Helsingfors: Schildts & Söderströms, 2020.

Rønning, Ole Martin, ”Intellectuals ready to fight. Anti-fascist cultural fronts in Scandinavia, 1935–1939”. Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, s. 173–186. London, New York: Routledge, 2019.

Saarela, Tauno, ”Finnish socialist intellectuals on fascism and anti-fascism in the 1930s”. Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, s. 160–172. London, New York: Routledge, 2019.

Schauman, Henrik & Patrik Lilius. *Svenska folkpartiet III. Från Lappo till vinterkriget. Svenska folkpartiet 1930–1939.* Helsingfors: Svenska folkpartiet, 1992.

Seppälä, Mikko-Olavi, ”Fighting for peace. The Workers’ Stage, popular front and Spanish aid in 1930s Finland”. Kasper Braskén, Nigel Copsey & Johan A. Lundin (eds.), *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*, s. 187–203. London, New York: Routledge, 2019.

Silvennoinen, Oula, ”Demokratins framgångshistoria? Skogsindustrin, arbetsmarknaden och en fascistisk samhällssyn 1918–1940”. Henrik Meinander, Petri Karonen & Kjell Österberg (red.), *Demokratins drivkrafter. Kontext och särdrag i Finlands och Sveriges demokratier 1890–2020*, s. 189–224. Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Appell Förlag, 2018.

Sjöberg, Maria, ”Textanalys”. Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), *Metod. Guide för historiska studier,* s. 70–95. Lund: Studentlitteratur AB, 2018.

Steininger, Rolf. *South Tyrol. A Minority Conflict of the Twentieth Century.* London & New York: Routledge, 2003.

Steinmetz, Willibald & Michael Freeden, ”Introduction. Conceptual History. Challenges, Conundrums, Complexities”. Willibald Steinmetz, Michael Freeden & Javier Fernández-Sebastián (eds.), *Conceptual History in the European Space,* s. 1–46. New York & Oxford: Berghahn Books, 2017.

Svenska Finlands folkting. *1944 års folkting. Protokoll, handlingar och beslut.* Helsingfors, 1945.

Tommila, Päiviö & Raimo Salokangas. *Tidningar för alla. Den finländska pressens historia.* Göteborg: Nordicom, 2000.

Tommila, Päiviö, Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas (toim.). *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985.* Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988.

Tommila, Päiviö, Ulla Ekman-Salokangas, Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas (toim.). *Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinna – Övermarks Tidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985.* Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988.

Vares, Vesa Yrjö. ”From allies to opponents. Conservatives facing fascism in Finland in the 1930s.” *Scandinavian Journal of History* 46 (2021:2). S. 224–237.

Vials, Christopher. *Haunted by Hitler. Liberals, the Left, and the Fight Against Fascism in the United States.* Boston: University of Massachusetts Press, 2014.

von Bonsdorff, Göran. *Svenska folkpartiet I. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917.* Helsingfors: Söderströms, 1956.

von Bonsdorff, Göran. *Svenska folkpartiet IV. Krigstid och återuppbyggnad. Svenska folkpartiet 1939–1956.* Helsingfors: Svenska folkpartiet, 1994.

Weckman, Anton & Mats Wickström. ”Positiv svenskhet! Den svenskspråkiga nationalsocialismen i Finland och språkfrågan, 1936–1944.” *Historisk tidskrift för Finland* (2020:1). S. 36–64.

Wickström, Mats & Jonas Ahlskog. ”Stalin och det svenska i Finland. Kommunistisk nationalitetsteori och den tidiga finlandssvenska folkdemokratin.” *Historiska och litteraturhistoriska studier,* vol. 93 (2018). S. 135–159.

Hemsidor

Biografiskt lexikon för Finland, <https://www.blf.fi/index.php>, hämtad 1.4.2023.

Brages Pressarkiv, <https://www.bragespressarkiv.fi/>, hämtad 2.2.2023.

Britannica Academic, <https://academic.eb.com/>, hämtad 6.2.2023.

Folktinget, <https://folktinget.fi/sv/start/>, hämtad 2.4.2023.

Kansallisbiografia, <https://kansallisbiografia-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/>, hämtad 1.4.2023.

Minnesrunor, Svenska folkskolans vänner, <https://minnesrunor.fi/valkommen/>, hämtad 25.3.2023.

Nationalencyklopedin, <https://www-ne-se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/>, hämtad 19.3.2023.

Riksdagen, <https://www.eduskunta.fi/FI/Sivut/default.aspx>, hämtad 29.3.2023.

Uppslagsverket Finland, <https://uppslagsverket.fi/sv/start/>, hämtad 25.3.2023.

Bilaga 1. Svenska dagens talare och reportagens tidningsrubrik

Sammanställning över talen som använts som källmaterial i avhandlingen. Nedan framgår vem som höll tal på festerna i de olika städerna och vilket år samt i vilken tidning reportaget inklusive talet ingick, reportagets rubrik och sida i tidningen.

Helsingfors 1938

- Fredrik Valros. ”Svensk samling i pliktmedvetande och tro”, *Hufvudstadsbladet* 7.11.1938, s. 1, 5.
- Tor Therman. ”Svensk samling i pliktmedvetande och tro”, *Hufvudstadsbladet* 7.11.1938, s. 5.

Vasa 1938

- Karl Ekman. ”Svenska dagens medborgarfest i Vasa.”, *Vasabladet* 8.11.1938, s. 2.

Åbo 1938

- Per Olof von Törne. ”Ett folk som bemöter en minoritet med självgodhet och fientlighet förverkar världens sympatier.”, *Åbo Underrättelser* 7.11.1938, s. 2.

Helsingfors 1939

- Ernst von Born. ”Fosterländsk samling kring förpliktande minnen och värden”, *Hufvudstadsbladet* 7.11.1939, s. 3, 6.
- Karl Ekman. ”Fosterländsk samling kring förpliktande minnen och värden”, *Hufvudstadsbladet* 7.11.1939, s. 6.

Vasa 1939

- Ragnar Krook. ”Svenska dagen i Vasa.”, *Vasabladet* 7.11.1939, s. 2.

Åbo 1939

- Erik Hofman. ”Det är vår plikt och vår uppgift att skuldra vid skuldra med våra finska landsmän värna vår gemensamma skatt: den västerländska rättsstaten.”, *Åbo Underrättelser* 7.11.1939, s. 3.

- Eirik Hornborg. ”Det är vår plikt och vår uppgift att skuldra vid skuldra med våra finska landsmän värna vår gemensamma skatt: den västerländska rättsstaten.”, *Åbo Underrättelser* 7.11.1939, s. 3.

Helsingfors 1945

- Ole Eklund. ”Också vi folkdemokrater är redo till positivt svenskt samarbete”, *Folktidningen* 7.11.1945, s. 1–2.
- Fredrik Valros. ”Demokrati, öppenhet, frihet och humanitet förutsättning för svenskhetens liv.”, *Hufvudstadsbladet* 7.11.1945, s. 7.

Vasa 1945

- Helmer Smeds. ”Vad som brister i kvantitet måste vi ersätta i kvalitet.”, *Vasabladet* 7.11.1945, s. 1.

Åbo 1945

- Gunnar Henriksson. ”Den svenska kulturens bevarande i Finland har varit av ett oskattbart värde.”, *Åbo Underrättelser* 7.11.1945, s. 1.
- Hugo E. Pipping. ”Den svenska kulturens bevarande i Finland har varit av ett oskattbart värde.”, *Åbo Underrättelser* 7.11.1945, s. 1, 3.